

Menneskefiskere eller stemmefiskere?

*En sammenlignende analyse av KrF og FrPs verdimessige
forankring*

Sunniva E. Holberg

**Masteroppgave i statsvitenskap
Institutt for statsvitenskap**

UNIVERSITETET I OSLO

September 2006

Forord

Det er tid for å sette punktum.

Masteroppgaven er ferdig og det er også tiden som student. Det har krevd mye arbeid å komme frem til det som i dag utgjør min masteroppgave – ikke bare for meg.

Det er mange som har bidratt og gjort oppgaven til det den er. En stor takk skal min veileder Bernt Aardal ha – ikke minst fordi han så potensial i en idé jeg selv var ambivalent til å forfølge. Derest for å gi inspirasjon og tro på prosjektet gjennom sin veiledning og interesse for å diskutere temaet med meg. Hans assistent, og min gode medstudent Guro Stavn fortjener en takk utover det vanlige. Hun har hjulpet meg på en helt fantastisk måte i arbeidet med velgerundersøkelsene!

Mot slutten av oppgaveskrivingen har også to gode venner bidratt med mye hjelp.

Petter Vilsted, har gitt avgjørende innspill til oppgaven, i tillegg til gode råd og viktig ros. Dette har uten tvil bidratt til å heve oppgaven. Det samme har Tone L. Breiviks samvittighetsfulle innsats som korrekturleser i en hektisk innspurt gjort. Takk til begge. Mye tid, tanker og krefter har gått til oppgaven det siste året og mange har nok merket det. Størst takk skal uten tvil Kristin ha som tålmodig har fulgt mine oppturer og nedturen og gitt meg ro, og tro på at jeg skulle få satt et punktum for dette arbeidet.

Det er det jeg nå gjør.

Sunniva E. Holberg

Oslo, september 2006.

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING TEMA OG PROBLEMSTILLING	
1.1	Innledning	1
1.2	KrF og FrP: Protest-, verdi- og regjeringspartier	4
1.3	KrF og FrP- noe for seg selv? Gammel og ny politikk	9
1.3.1	Ny politikk på norsk	13
1.4	Norge i verden	16
1.5	Problemstilling	18
1.6	Avgrensninger	20
1.7	Begrepsavklaringer	21
2	METODISKE VALG OG VURDERINGER	
2.1	Analyse av partiprogrammer	23
2.2	Enheter	24
2.3	Analysemetoder	25
2.4	Tekstanalyse	25
2.5	Innholdsanalysen	27
2.5.1	Ordsøket	28
2.5.2	Kvalitativ analyse av partiprogrammene	30
2.6	Valgundersøkelsene	32
2.6.1	Indeksene	32
2.6.2	Analyseteknikker og fremstilling	34
3	VERDIMESSIGE STRØMNINGER PÅ IDÉPLAN	
3.1	Partiprogrammer	35
3.2	Formålsparagraf	35
3.3.	Kristelige begreper	36
3.3.1	”Kristelig”	38
3.3.2	”Kristelig” – erstattet med andre begreper?	39
3.3.3	”Verdi”	40
3.3.4	”Etikk”	40
3.3.5	”Religion”	41
3.3.6	”Familie”	42
3.3.7	”Alkohol og rus”	46
3.4	Omfang og integrering av kristelige temaer	49
3.5	Perifere temaer?	51
3.6	Oppsummering på idéplan	54
4	VERDIMESSIGE STRØMNINGER PÅ VELGERPLAN	
4.1	De kristelige	59
4.1.1	En attraktiv velgergruppe?	59
4.1.2	Den norske kristelighet	60
4.1.3	KrF – et parti for de kristelige?	65
4.2	Har det skjedd en innholdsmessig tilnærming?	67
4.2.1	Fra kristelig til sekulær? Og fra sekulær til kristelig?	68

4.2.2	Innvandring/solidaritet – et tangeringspunkt?	70
4.3	En relasjonsmessig tilnærming?	71
4.3.1	Endringer i KrF-velgerens syn på FrP – og vice versa?	71
4.3.2	Hva stemmer de faktisk?	74
4.3.3	Kjernevelgere på vandring?	74
4.4	Oppsummering på velgerplan	76
5	TRADISJON ELLER TRO – EN DRØFTING	
5.1	Bakgrunn for de empiriske analysene	79
5.2	Empiriske funn	81
5.3	Diskusjon	82
5.3.1	Nytt budskap eller ny innpakning? KrF og kristendemokratiet	84
5.3.2	Tradisjonelle verdier – teistiske eller autoritarianske?	85
5.3.3	Frykten for islam – en autoritariansk refleks og et tangeringspunkt	89
5.4	Veien videre – en avslutning	93
	APPENDIKS	VII
	LITTERATURLISTE	XI

Kapittel 1. Innledning, tema og problemstilling.

1.1. Innledning

”Vi er glad for at Carl I. Hagen har fått den oppreisning han har fortjent etter 28 år i kamp for en nødvendig politikk (...) På den andre siden har Hagen stått for støtte til viktige kristne verdier. Han har sagt at ekteskap er normalt, ikke homofile forhold, uten at det på noen måte diskriminerer de homofile. I spørsmål om Israel og familien har Carl I. Hagen vært den fremste talsmann blant partilederne for synspunkt som vekkelsekristne i Norge deler. Denne linjen står fast. Partiet fører Israels sak videre, når han slipper roret, sier han i et intervju med Norge IDAG.”(Finn Jarle Sæle¹ 2006, I DAG.no)

De siste årene har man kunnet observere en tiltagende omtale av Fremskrittspartiet som et attraktivt parti for kristne velgere. Sitatet ovenfor kan stå som et eksempel på dette. FrP på sin side, med tidligere partiformann Carl I. Hagen i spissen, har da også sett ut til å tro at her er det velgere å fiske.

”Vi kristne er veldig opptatt av barn. «La de små barn komme til meg», sa Jesus. Jeg kan ikke skjønne at Muhammed kan ha sagt det samme, sa Hagen, og ble møtt med rungende latter fra publikum. - I tilfelle han måtte ha sagt det samme, må det ha vært «La de små barn komme til meg slik at jeg kan utnytte dem i min kamp for å islamisere verden»”.
(Adresseavisen 14.07.04).

Ordene er hentet fra Hagens mye omtalte besøk hos den ny-karismatiske frimenigheten ”Levende ord” i Bergen sommeren 2004. Fra talerstolen vekket Hagen en begeistring som etter medieomtalen å dømme overrasket mange. *”FrP må inn i regjeringen kvitterte en strålende fornøyd Enevald Flåten²”* (Bergens Tidende 14.07.04).

Hagens tale fikk store oppslag og ble, slik mediene fremstilte det, godt mottatt i forsamlingen, men vakte indignasjon og sinne i mange andre miljøer, kristne som ikke-kristne. Hagens åpenbare frieri til en velgergruppe som ”tilhørte” KrF provoserte nok mange. Hagen på sin side bedyret at han slett ikke var på stemmefiske, men at han som mangeårig israelvenn syntes det var naturlig å stille opp. Andre kritiske røster mente det var en uting å profilere partipolitikk i slike sammenhenger. Ett år senere, i

---

¹ Finn Jarle Sæle var tidligere redaktør i den kristne, konservative dagsavisen Dagen. Norge IDAG er en kristen ukeavis og et nettsted. Det fokuseres på saker som abort, familie Israel, friskoler m.m.

² Pastor i menigheten ”Levende ord”

valgkampåret 2005 hadde imidlertid flere partier satt kristne stevner og møter på valgkampprogrammet. Men igjen så det ut til at det var Hagen som erobret arenaen.

Menn av klar tale

Hagen har i tiltagende grad fremstått som Israels beste venn og fremhever deres selvfølgelige rett til å forsvare seg mot terrorister og selvmordsbombere. Hans advarsel mot islamisering og omtale av Palestinas tidligere president Yassir Arafat som ”terroristen Arafat” er også velkjent. I et leserinnlegg i den kristne dagsavisen Dagen i desember 2004 skriver Hagen i et tilsvarende svar til KrFs partileder Dagfinn Høybråten, blant annet dette:

”Trusselen fra fundamentalistisk islam representerer noe helt nytt for Norge, og det truer hele det kristne fundamentet landet er bygget opp rundt (...) Til avslutning må jeg komme med et hjertesukk. Jeg er oppriktig skuffet over KrFs Israel-linje for tiden. Her tror jeg det dessverre faktisk er en gryende uenighet mellom Frp og KrF. At store krefter i KrF kjemper mot beskyttelsesmuren er en symbolsak jeg tror blir viktig fremover. Her er Frp klokkeklar; Israel må få beskytte sine egne innbyggere fra islamsk terror.” (Hagen 2004a)

Hagen understreker her kristne verdiers sentrale plass i samfunnet og hvilken trussel islam utgjør mot disse. Dessuten setter han FrP fremst i kampen for staten Israel.

Disse og lignende synspunkter har Hagen kunnet forvente solid støtte for blant annet hos sin partifelle og tidligere KrF-mann John Alvheim. Alvheim ble mest kjent for sitt sterke engasjement for helse- og sosialpolitikken og særlig for de eldre. Dette skaffet ham med årene respekt og troverdighet også utenfor partiet. Alvheim fremstod også som en av Fremskrittspartiets fremste talsmenn for tradisjonelle kristne normer og verdier. I et forsvar av KrFs leder Dagfinn Høybråten uttalte han blant annet at:

”Bibelen er temmelig klar på dette med utlevelse av homofili. Der er jeg helt enig” (Aftenposten 08.02.04). I forbindelse med Arbeiderpartiets vedtak om kjønnsnøytral ekteskapslov var Alvheim også sterkt kritisk: ”Dette er til de grader en uthulning av ekteskapet, sier FrP-nestformann John Alvheim” (Alvheim 2005, sitert i Dagen.no)

Det burde ikke forbause noen at Alvheim og Hagens utvetydige standpunkter på disse områdene har hatt sterk appell til enkelte kristne velgere.

Kvinne med lunkne³, ”moderne” og liberale holdninger

I 1995 får Kristelig Folkeparti sin første kvinnelige leder, som til og med vedgår at hun ikke er totalavholdskvinne!

Alkoholstandpunktet skaper strid om hvorvidt hun er egnet til å være leder for partiet. Den kristne dagsavisen Dagen uttrykker sterk skepsis mot Valgerd Svarstad Haugland som partileder. Ikke bare mangler hun et totalavholdsstandpunkt, men hennes engasjement for Israel, er også for lunkent og i tillegg har hun visstnok mer allmene tendenser til ”moderne” og liberale holdninger i andre saker (Kobbeltveit 2004:38-39). Svarstad Haugland representerer den såkalt ”moderat radikale” fløy som har sitt motstykke i den ”markant konservative” fløyen (Kobbeltveit 2004:41). På tross av innvendingene blir likevel Svarstad Haugland valgt til leder i 1995, og KrF tar med dette et skritt i mindre konservativ retning.

Alene som leder blir hun imidlertid ikke. Partiet velger å ha delt ledelse, én partileder og én parlamentarisk leder. I store deler av perioden hvor Svarstad Haugland sitter som leder, deltar KrF også i koalisjonsregjeringer (1997 -2000 og 2001-2005). Begge ganger med sin ”andre leder” Kjell Magne Bondevik som statsminister. Posisjonen som regjeringsparti gjør markeringspotensialet for partiet betraktelig mindre. Offisiell norsk utenrikspolitikk kan vanskelig ta ensidig parti for staten Israel. Tidligere hjertesaker som abortsaken, kampen mot partnerskapsloven og en restriktiv alkoholpolitikk må også tones ned. Dessuten kan partiet vanskelig forvente like stor entusiasme fra sine regjeringspartnere omkring kristendommens sentrale plass i skole og samfunn.

I samme periode (1998) uttaler Kjell Magne Bondevik at KrF skal bli det store, brede kristendemokratiske partiet, på bekostning av Høyre. En endring som *kunne* tolkes i retning av et ønske om nedtoning av det spesifikt kristelige i partiet.

Den påkrevde neddempingen av egne kjernesaker i samarbeidsregjeringene, valget av en ”liberal” leder og ønsket om sterkere kristendemokratisk forankring, kunne tenkes å skape uro og bekymring hos mange trofaste KrF-velgere. Mange trakk nok et

---

³ Begrepet lunken har en spesiell klang i enkelte kristne miljøer. Begrepsbruken kan sammenlignes med Eli Wiesels kjente ord om at det motsatte av kjærlighet ikke er hat, men likegyldighet. Med andre ord, det motsatte av å være dedikert er ikke å være motvillig, men å være lunken.

lettelsens sukk da den mer konservative Dagfinn Høybråten i 2004 ble partiets nye leder.

Dette er bilder, om enn noe fortegnet, som presenteres som et fremvoksende utviklingstrekk i norsk politikk. Er det substans i denne fremstillingen? Er det slik at FrP går i retning av mer kristent begrunnede verdier, mens KrF er i ferd med å tone dette ned? Eller er dette først og fremst et medieskapt fenomen?

Dette er tema for denne oppgaven.

For å belyse dette skal vi først se nærmere på opprinnelse og bakgrunn for de to partiene.

1.2. KrF og FrP: Protest-, verdi- og regjeringspartier?

Kristelig Folkeparti – fra protestbevegelse til regjeringsparti

Kristelig Folkeparti ble dannet i 1933 og kan sies å ha hatt en bemerkelsesverdig sterk og innflytelsesrik posisjon, sekulariseringen tatt i betraktning (Madeley 2000:38).

Oppslutningen har vært stabil, og partiet har deltatt i alle ikke-sosialistiske regjeringskoalisjoner etter 2. verdenskrig.

Da KrF ble dannet var partiet på flere måter et protestparti (Madeley 1994:144,145).

Partiet var sterkt preget av sitt utspring i de tre motkulturene, med moralsk protest og kampen mot avkristningen av samfunnet som kjernesaker (Karvonen 1994:137; Madeley 2000: 33).

KrF ble dannet i og befinner seg fremdeles i en annen politisk kontekst enn sine kristendemokratiske søsterpartier på kontinentet. Dette gjør partiet spesielt i internasjonal sammenheng. KrF er sterkt preget av sin lutherske kontekst, mens de øvrige i stor grad springer ut av en katolsk tradisjon. Den lutherske toregimentslæren innebærer at politikk og religion skal holdes atskilt⁴, mens dette forholder seg annerledes innenfor katolisismen. Heller ikke en bekjennelsesplikt som vi finner hos KrF, er vanlig hos de kontinentale søsterpartiene (Rimehaug 1997: 24). Det norske Kristelig Folkeparti har med andre ord avveket fra sine søsterpartier på flere områder.

---

⁴ Da KrF ble grunnlagt i 1933 var det strid rundt det å starte et politisk parti. Synet som vant frem var at religion har betydning for alle aspekter av livet, og at et politisk parti derfor var et egnet og legitimt virkemiddel (Madeley 1994:144).

Litt enkelt kunne man si at kontinental kristendemokratisk tenkning fremstår som en politisk bevegelse med kristen forankring, mens KrF i større grad har vært en kristen bevegelse med politisk interesse.

Som vi ser av tabell 1.1. har KrF hatt en ganske stabil, men litt varierende oppslutning de siste årene.

Tabell 1.1. Oppslutning om KrF ved Stortingsvalg 1945 -2005. Prosent.

År	-45	-49	-53	-57	-61	-65	-69	-73	-77	-81	-85	-89	-93	-97	-01	-05
%	7,9	8,5	10,5	10,2	9,6	8,1	9,4	12,3	12,4	9,4	8,3	8,5	7,9	13,7	12,4	6,8

Under den ”liberale” partilederen Svarstad Haugland gjorde partiet sitt beste og nest beste valg i 1997 og 2001. Dette var imidlertid ikke bare populært. Kritiske røster fra godt synlige aktører i kristen-Norge, som Odd Sverre Hove (redaktør i Dagen) generalsekretær i Indremisjonsforbundet Karl Johan Hallaråker og tidligere rektor ved Kvitsund Gymnas, nå fast skribent i Aftenposten, Jon Kvalbein⁵ – må man kunne tolke i retning av å mene at KrF i for stor grad hadde justert sin politikk for å tekkes velgere.

”- Kristeleg Folkeparti prøver å framstille seg som eit allmenntetisk sentrumparti, meir enn eit verdiprofilert parti med kristeleg røter. Dette seier generalsekretær Karl Johan Hallaråker i Indremisjonsforbundet (ImF) til Dagen.” (Hallaråker (2005)sitert i Dagen.no)

”Men KrFs grunnskade er at man ville «kjøpe» seg nye velgergrupper ved å avsvække den opprinnelige kristenprofilen. Resultatet ble at KrF mistet en tredjedel eller halvparten av velgergrunnfjellet. Samtidig som man ikke greide å holde på de nye velgerne”. (Leder i Dagen 10.11.03.)

”Vi trenger mennesker som er villige til å ofre noe for det de ser er sant og viktig. Et KrF som vil være populært, har sviktet sin idé. Man kan finne pragmatiske løsninger og vinne posisjoner. Men man taper sin sjel.” (Jon Kvalbein, innlegg i Dagen.no, 28.10.03.)

Valgundersøkelsene for 1997 og 2001 viser imidlertid at disse tolkningene bare i noen grad var en dekkende beskrivelse av hva som skjedde. Undersøkelsene viser nemlig at det ikke var tilfeldig hvem KrF fikk som nye velgere. Dette var gjerne velgere som

⁵ Kvalbein er tidligere rektor ved Kvitsund Gymnas som tilhører Norsk Luthersk Misjonssamband. Kvalbein er nå pensjonist, men brukes jevnlig som skribent i Aftenposten.

allerede hadde synspunkter som harmonerte med KrFs (se blant annet Aardal 2003:101). Ved valgene i 1997 og 2001 klarte KrF å mobilisere disse. Mange mente at Svarstad Hauglands liberalisering av partiet kombinert med at partiets eierskap til ”vinnnersaken” kontantstøtte i 1997, og en populær statsminister i 2001, var mye av forklaringen bak de gode resultatene. Det påfølgende Stortingsvalget ble imidlertid en stor skuffelse for KrF.

Partiet hadde på flere måter vært gjennom en turbulent tid. I forkant av kommune- og fylkestingsvalget i 2003 fikk partiet en vanskelig sak i fanget, den såkalte ”Medhaugsaken”. En av partiets tillitsmenn ble beskyldt for seksuelle overgrep mot en tidligere kjæreste. Saken fikk voldsom oppmerksomhet i media og skapte stor uro i partiet. Etter de svake lokalvalgsresultatene og det mange mente var en uheldig håndtering av Medhaugsaken, valgte Svarstad Haugland og nestleder Einar Steensnæs å trekke seg som kandidater til ledervervene i partiet høsten 2003. Det ble fort klart at Dagfinn Høybråten var den naturlige etterfølgeren som leder av partiet. Han ble av de fleste oppfattet som mer konservativ enn sin forgjenger, og mange var glade for valget og mente at KrF nå kunne blankpusse sin profil.

Dette viste seg imidlertid å ikke være tilstrekkelig i første omgang og partiet gjorde i 2005 sitt svakeste valg siden de ble et landsdekkende parti i 1945. Høybråten hadde bare vært partileder i 1 ½ år ved Stortingsvalget i 2005. Man skal derfor være forsiktig med å legge for mye av forklaringen på det dårlige valgresultatet her. Uroen rundt ”Medhaugsaken”, vanskene med Stortingsnominasjonen av Høybråten⁶ og regjeringsslitasje, er andre tenkelige forklaringer. Også åpningen av partiet mot en bredere gruppe enn de tradisjonelle KrF-velgerne, kan tenkes å ha hatt betydning. Kan det være at KrF *både* mistet taket på de nyrekrutterte, slik man kanskje måtte forvente, men også på sine kjernevelgere? Mistet de kjernevelgere i sin streben etter å nå de bredere lag slik enkelte aktører i kristen-Norge hevdet? Hadde partiet mistet sitt protestpreg, protesten mot avkristning og moralsk oppløsning? Og hvor tok i så fall disse velgerne veien? Var et nytt protestparti et sted de kunne føle seg hjemme?

---

⁶ Da Valgerd Svarstad Haugland trakk seg som partileder fremholdt hun at hun fremdeles ønsket å stille som kandidat til Stortinget for Akershus. Høybråten, fra samme fylke var raskt ute med å forsikre om at han ikke ville motsette seg dette. Dette skapte senere store problemer. Etter en prosess som i media fremstod som svært konfliktfylt, ble Høybråten omsider nominert fra fylkespartiet i Rogaland.

FrP fra protestparti til regjeringsparti?

Høsten 2005, 32 år etter dannelsen av et parti basert på politisk misnøye og mistillit, oppkalt etter sin 69 år gamle grunnlegger, siden omdøpt, splittet, samlet, forsterket, uttynnet, utskjelt og kritisert, gjør det ”nye” høyrepartiet Fremskrittspartiet sitt beste Stortingsvalg noensinne og blir Norges nest største parti.

Da Anders Lange i april 1973 grunnla ”Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep” (ALP), var det nok *ingen* som ante hvilken posisjon partiet skulle ha etter Stortingsvalget 2005. Fra å være et parti som var sterkt kritiske til ”partivesenet” som sådan, var partiet nå blitt det største partiet på borgerlig side. Tidspunktet for dannelsen av ALP kan forstås ut fra flere faktorer. Norge hadde nettopp vært gjennom striden om EF-medlemskap (1972), og det politiske klimaet var preget av uro. EF-striden rystet det stabile partisystemet, og førte blant annet til et regjeringsskifte og harde konfrontasjoner på tvers av vanlige skillelinjer (Valen 1981:23-25). En annen begivenhet, nemlig Mogens Glistrups dannelse av Fræmskridtspartiet i Danmark ga også inspirasjon til det initiativ Anders Lange skulle ta. Lange selv var heller ikke uviktig, med sin noe eksentriske fremtoning og gode taleevner (Hjelseth 1992:55,57) og ikke minst var året 1973 preget av generell politisk mistillit og et bunnmål i oppslutningen om velferdsstaten (Hjelseth 1992:57). Til sammen utgjorde dette en rekke heldige omstendigheter med tanke på å danne et nytt parti.

Opprettelsen av Fremskrittspartiet⁷ (ALP) lar seg på en slik bakgrunn relativt lett forstå. Men hva ville skje når den politiske hverdagen fant tilbake til sin mer normale ”modus”? Skulle man ikke da forvente at protestgrunnlaget som FrP var basert på ville miste sin kraft – og partiet likeså? Historien har vist oss at så ikke har skjedd.

Som tabell 1.2. viser, har Fremskrittspartiet på 30 år vokst fra å være et parti med relativt beskjeden oppslutning til å bli landets nest største parti i 2005. Veien frem til dagens posisjon har imidlertid ikke vært uten problemer og tilbakeslag.

Tabell 1.2. Oppslutning om FrP (ALP) ved Stortingsvalg 1973 – 2005. Prosent.

År	1973	1977	1981	1985	1989	1993	1997	2001	2005
%	5,0	1,9	4,5	3,7	13,0	6,3	15,3	14,6	22,1

⁷ På landsmøtet i 1977 byttet partiet navn til Fremskrittspartiet.

Fra bevegelse til parti

Partiets grunnlegger og selvutnevnte leder Anders Lange hadde sterke synspunkter på det politiske system. Politikerne snakket, etter hans mening, et uforståelig språk og hadde fjernet seg fra velgerne. Partiene som organisasjonsform ble levnet liten ære, og noen demokratisk partiorganisasjon så ikke ut til å være noen umiddelbar målsetning (Bjørklund 2003:130-132). Ved valget i 1973 fikk partiet ganske overraskende en oppslutning på 5,0 % og fire representanter inn på Stortinget.

Men allerede i 1974 sprakk partiet. Blant de som gikk ut og prøvde å danne et nytt parti (Reformpartiet), var Carl Ivar Hagen. Høsten 1974 døde imidlertid Lange, og vararepresentant Carl I. Hagen ble dermed stortingsmann. Hagen som selv hadde gått ut av partiet, ble nå den som arbeidet for å samle partiet igjen og etter harde stridigheter lyktes han i mai 1975 (Hjelseth 1992:60).

Som mange hadde forventet ble partiets suksess bare et blaff. Ved neste valg, i 1977, falt partiet ut og fikk kun 1,9 % av stemmene. Men et blaff som nærmest har sluknet kan under de rette betingelsene flamme opp igjen. Det var det som skjedde med FrP. Disse betingelsene kan i stor grad oppsummeres i én fellesbetegnelse: Carl I. Hagen. På landsmøtet i 1978 ble han valgt til partiformann, formann i programkomiteen og ble redaktør i partiavisen. Hagens overtakelse av partiet førte til at partivirksomheten ble mer normalisert enn under Langes ledelse (Bjørklund 2003:132-33). Ved det neste Stortingsvalget i 1981 begynte Fremskrittspartiets møysommelige arbeid mot å bli en faktor å regne med i norsk politikk. Partiet fikk 4,5 % av stemmene og fire representanter på Stortinget. I hele perioden etter dette har partiet vært representert på Stortinget. I periodene fra 1997 og frem til inneværende perioden har partiet hatt 25, 26 og nå 38 representanter. Det kan ikke lenger herske noen tvil; etter over 30 år i norsk politikk kan Fremskrittspartiet *ikke* kalles noe blaff.

1.3. KrF og FrP – noe for seg selv?

En presentasjon av politiske utviklingstrekk i vestlige demokratier

KrF og FrPs tilblivelse og vekst må åpenbart forstås ut fra en norsk kontekst. Partiene omtales ofte som noe for seg selv, både i norsk og i internasjonal sammenheng. Men samtidig ser vi likhetstrekk og lignende fenomener i andre land, ikke minst som uttrykk for mer allmenne sosiale og politiske utviklingstrekk. Derfor vil det være interessant å også bringe inn det litt større internasjonale perspektivet. Hvordan kan vi forstå de to partiene i en større sammenheng?

Gammel politikk og ny politikk

Mye av forståelsen av partisystemene på 1900-tallet baserte seg på den såkalte ”fastfrysingshypotesen” som Stein Rokkan og Seymour Martin Lipset lanserte i 1967. De mente at partisystemene man så på 1960-tallet hadde endret seg lite siden 1920-tallet. Årsaken var å finne i en fastfrysing av konfliktstrukturen omtrent på dette tidspunktet (Lipset og Rokkan 1967). Denne modellen med de industrielle konfliktlinjene representerer det som ofte kalles ”Old Politics”.

Det hersker stor enighet om at det siden den gang har skjedd endringer i det politiske landskapet og at mange av disse endringene kan knyttes til den avtagende betydningen av sosialstrukturelle faktorer (Bjørklund 2003:135; Knutsen 1988: 158; Todal Jenssen 1993:10). Hva disse endringene har ført til er det imidlertid mindre enighet om.

”New Politics” (heretter ny politikk) vokste frem av en oppfatning om at Lipset og Rokkans modell hadde tapt mye av sin forklaringskraft. Modellen var dekkende for det industrielle samfunn, men gav ikke lenger en tilfredsstillende forståelsesramme.

Ny politikk-retningen strides om mye, men har noen grunnleggende antakelser felles. Det kanskje mest sentrale, er antakelsen om at det skjer en overgang fra politisk strid basert på klasse- og statusforskjeller til verdibaserte konflikter. Den nye striden kommer til uttrykk gjennom det som omtales som ”det nye høyre” og ”det nye venstre” (Todal Jenssen 1993:12). De står også sammen om det man kan kalle *reaksjonshypotesen*. Denne innebærer at det har utkrystallisert seg en tradisjonalistisk og konservativ motpol som en reaksjon på fremveksten av ”det nye venstre”.

Motreaksjonen sies å få uttrykk i ”det nye høyre” som støtter en tradisjonell familiepolitikk, gjerne fundert på et religiøst moralsyn (Todal Jenssen 1993:45-46).

Ny-politikken med sin vektlegging av verdibasert politisk strid synes som et naturlig teoretisk utgangspunkt for denne oppgaven.

Postmaterialisme...?

En relativt utbredt, men ikke ukontroversiell oppfatning, er at det i de høyt industrialiserte landene har skjedd en dreining mot mindre materialisme og mer vektlegging av ikke-materialistiske verdier de siste tiårene. Denne verdiendringen omtales ofte som postmaterialisme og er særlig profilert gjennom arbeidene til Ronald Inglehart. I sin materialisme/postmaterialisme (mpm)-teori er hans hovedbudskap at det i avanserte industrisamfunn skjer en stille revolusjon. Gjennom generasjonsutskiftning skjer det også en slags holdningsutskiftning. Oppvekstvilkår er antatt å være av avgjørende betydning for dannelsen av senere politiske preferanser. Den fysiske og materielle tryggheten etterkrigsgenerasjonen har vokst opp med, skal ha gjort dem mindre opptatt av materielle verdier (Knutsen 1988:167; Todal Jenssen 1993:28). I boken *”Culture shift in advanced industrial society”* fra 1990, tar han imidlertid til orde for at postmaterialismen bare er ett aspekt ved en større kulturell endringsprosess. Religion bør også trekkes inn. Det avanserte industrisamfunn, med dets velstand og sikkerhet, har til en viss grad erstattet den trygghet som religion og absolutte kulturelle normer tidligere representerte (Inglehart 1990:177). Inglehart avviser imidlertid at dette helt og fullt kan erstatte en tradisjonell spirituell livsanskuelse (Inglehart 1990:177-79). Blant annet påpeker han at et fenomen som ”Moral Majority”⁸ i USA kan sees som en motreaksjon mot de kulturelle endringene som skjer. De store endringene bidrar til å skape usikkerhet – noe som i sin tur skaper behov for forutsigbare regler og normer.

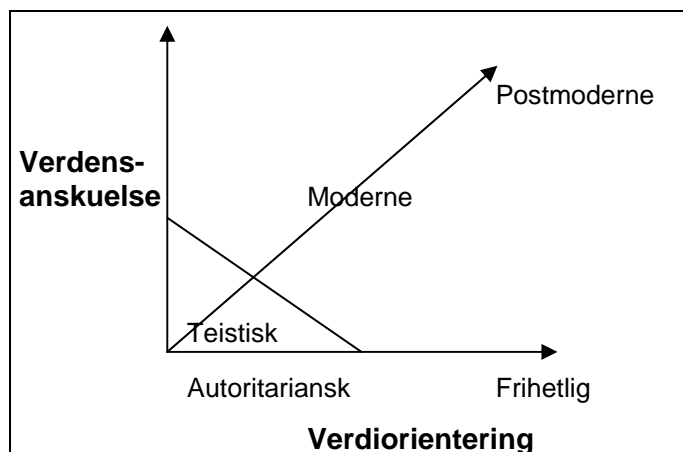
⁸ ”Moral majority” ble grunnlagt i USA i 1979 og er en del av bevegelsen ”Christian Right”. Betegnelsen refererer til fenomenet med kristne konservative organisasjoner som entret politikken for å kjempe for konservative moralske verdier og den tradisjonelle familie (Sætra 2002:1,12).

... eller "Materialisme-ikke-materialisme" og "Frihetlig-autoritariansk" ?

Ingleharts mpm-teori er omdiskutert og har sine tilhengere og motstandere. En av dem som mest systematisk har imøtegått mye av Ingleharts synspunkter, er Scott Flanagan. Han er en av flere som mener at Inglehart blander sammen ulike dimensjoner i sin ene mpm-dimensjon "(Flanagan 1987:1305; Hellevik 1993:29). Etter Flanagans mening består det Inglehart forsøker å fange opp, av to dimensjoner. For det første må man skille mellom materialister og ikke-materialister. På materialistdimensjonen kan man si at det er de industrielle konfliktlinjene som står i fokus. Dette kommer til uttrykk gjennom det gamle høyre og venstre, som utgjør motpolene på dimensjonen. Ikke-materialistdimensjonen på sin side kan man si er et resultat av postindustrialismen. Her står ikke-materielle saker i sentrum, og motpolene utgjøres av "det nye høyre" og "det nye venstre". Flanagan kaller dimensjonen for "Autoritariansk / Frihetlig"⁹. Et helt sentralt poeng hos Flanagan er at "det nye høyre" er vel så ikke-materialistisk som "det nye venstre"(Flanagan 1987:1306-08).

Flanagan og Lee har i sine studier funnet at det skjer en utvikling fra autoritarianske til frihetlige verdier. Endringen følger en kontinuerlig lineær bevegelse fra et teistisk til et postmoderne verdensbilde (Flanagan og Lee 2003:236). Det vil si at gudstro (teisme) har en tendens til å gå sammen med autoritarianske verdier, mens postmodernismen (sekularisme) ser ut til å gå sammen med frihetlige verdier. Dette kan illustreres slik:

Figur:1.1. Illustrasjon utarbeidet på bakgrunn av Flanagan og Lees kobling mellom verdensbilde og verdier på dimensjonen "Autoritariansk – Frihetlig" (Flanagan og Lee 2003: 236).

⁹ Flanagan bruker de engelske begrepene "authoritarian" og "libertarian". Dette er begreper som ikke har noen direkte norske oversettelser. Oversettelsen "autoritær" er bevisst unngått da dette kan gi negative assosiasjoner. Begrepene "autoritariansk" og "frihetlig" vil bli brukt i denne oppgaven.

Flanagan og Lee mener funnene av en slik sammenheng gir overbevisende grunn til å anta at en "autoritariansk – frihetlig" dimensjon foreligger og er relevant.

De såkalt "nye partiene" antas å utgjøre ytterpunktene på dimensjonen "autoritariansk-frihetlig". "Det nye venstre" assosieres gjerne med et oppbrudd fra tradisjonelle verdier, mens "det nye høyre" sies å være basert på før-industrielle moralske og religiøse verdier (Todal Jenssen 1993:63). I det inntegnede hjørnet til venstre i figur 1.1 er det man kan anta at nye høyrepartier befinner seg.

En frihetlig verdiorientering karakteriseres ved åpenhet for endring og mangfold og for det nye i tiden. Selvrealisering, uavhengighet, frihet og deltakelse er også sentrale kjennetegn for en slik verdiorientering. I den motsatt ende av denne dimensjonen finner vi den såkalte autoritarianske verdiorienteringen. Denne karakteriseres av et ønske om stabilitet og trygghet, vekt på at en ikke bør skille seg ut og dessuten leve i pakt med etablerte moraloppfatninger. Respekt for autoriteter, lojalitet, plikt og lydighet blir måter å oppnå dette på (Flanagan og Lee 2003:238; Hellevik 2004:14-15).

Eksistensiell trygghet eller usikkerhet – "Den autoritarianske refleks"

Både hos Inglehart og Flanagan er behovstilfredsstillelse som drivkraft, en sentral del av deres teoretiske fundament (Todal Jenssen 1993:34-35). Viktig her ideen om at mennesket først søker sikkerhet (fysisk og økonomisk) før det retter fokus mot andre behov. En slik grunntese har betydning for hvordan man tolker verden. Dette ser vi blant annet i hvordan Inglehart og Flanagan tolker og beskriver reaksjoner på ulike utviklingstrekk. De beskriver en grunnleggende utrygghet som oppstår som følge av raske endringer i verdensbildene (Flanagan og Lee 2003:235, 260; Inglehart 1997: 38) og at dette gjerne gir seg uttrykk i en motreaksjon. Inglehart bruker for eksempel begrepet "The authoritarian reflex" som blant annet kan ta form av fundamentalisme og fremmedfrykt. Refleksen kan utløses ved at den fundamentale tryggheten trues og øker sannsynligheten for å søke sterke ledere og vektlegge "autoritarianske" verdier (Inglehart 1997:38).

Flanagan og Lees utgangspunkt er at mangfoldet av verdensbilder som har oppstått, har skapt verdier som står i motsetning til hverandre. Dette viser seg blant annet i sterkt divergerende syn på saker av moralsk karakter, som abort, eutanasi, selvmord,

narkotikabruk, homoseksualitet og alternative familieverdier (Flanagan og Lee 2003:253). Det tradisjonelle (teistiske) synet på disse representerer de ”autoritarianske” verdier, verdier som ”det nye høyre” gjerne assosieres med.

1.3.1. Ny politikk på norsk

Hvordan passer så den norske virkeligheten inn i disse internasjonale mønstrene? Umiddelbart er det lett å peke på at både Inglehart og Flanagans bidrag ser ut til å være preget av at de skriver ut fra kontekster med færre konfliktlinjer enn det som har kjennetegnet norsk politikk. I Norge har det vært vanlig å si at vi har hatt fem¹⁰ eller seks grunnleggende konfliktlinjer: Den territorielle motsetning (sentrum-periferi), den sosiokulturelle (målsaken), den religiøse og den moralske, samt varemarkeds- og arbeidsmarkedskonflikten (Rokkan 1987: 137-38; Valen 1981:55-56). Selv om disse konfliktlinjene også har hatt et klart politisk ideologisk innhold, har de i første rekke vært begrunnet i sosialstrukturelle motsetninger. Slike motsetninger har som nevnt ikke lenger samme forklaringskraft som tidligere. Dette har medført at man i de senere år har understreket det ideologiske innholdet i disse motsetningene i sterkere grad.

I arbeidet med valgundersøkelsene har man siden slutten av 70-årene vist at fire dimensjoner utgjør et hovedmønster blant velgerne: En offentlig/privat, en moralsk-religiøs, en vekst/vern og en solidaritet/ innvandringsdimensjon. De to første kan sees som en videreføring av de tradisjonelle konfliktlinjene, mens de to siste kan sies å representere en videreutvikling ved at det her fanges opp nye ideologiske strømninger (Aardal og Valen 1995:75-76; Aardal 2003:66). Dette er mange konfliktlinjer/dimensjoner i internasjonal sammenheng og er selvfølgelig med på å gjøre det vanskeligere å se om Norge passer inn i et internasjonalt mønster. Vi skal imidlertid konsentrere oss om i hvilken grad Norge passer inn i de *nye* utviklingstrekkene vi observerer.

---

¹⁰ Det varierer litt om man har den moralske (alkoholsaken) som egen konfliktlinje, eller om den sees sammen med den religiøse konfliktlinjen.

Hvilke dimensjoner og hvilket innhold?

Ottar Hellevik (1993) foretar en gjennomgang av postmaterialismedebatten, med utgangspunkt i bidragsyttere som Inglehart, Flanagan og Oddbjørn Knutsen, som også har kommet med vesentlige bidrag i denne sammenheng. Dette gjør Han med MMIs verdiundersøkelse Norsk Monitor som underlagsmateriale. Hellevik påpeker at mpm-indeksen til Inglehart, brukt på norske forhold, har sine svakheter. Den skiller godt mellom de nye og de gamle partiene på venstresiden (SV og AP), men makter ikke det samme for de borgerlige partiene. For eksempel fanges ikke avstanden mellom FrP og KrF opp, hevder han. Hellevik påpeker også i en artikkel fra 2004 at antagelsen om et stadig økende antall postmaterialister, for Norges del kun kan registreres mellom 1985 og 1987. Dessuten ser det ut til at det ”nye høyrepartiet” FrP sin støtte heller er materialistisk enn ikke-materialistisk fundert. Postmaterialismens spådommer ser altså ut til å stemme dårlig overens med utviklingen i Norge (Hellevik 2004:17, fig.1 og s.14). Dette bekreftes av flere ulike undersøkelser som er gjort på norske forhold siden 1977 (Aardal 2003:57).

Bernt Aardal og Henry Valen stiller seg også kritisk til Inglehart og særlig hans bruk av fire¹¹ ulike spørsmål for å kartlegge grad av materialisme / postmaterialisme. De mener dette kan lukke for viktige nye aspekter som kan utvikle seg (Aardal og Valen 1995:99). Oddbjørn Knutsen som kanskje er den i Norge som har arbeidet mest systematisk¹² med Ingleharts modeller, kommer også med innvendinger (Knutsen 1982: 173), men mener også å få bekreftet flere av Ingleharts hovedhypoteser (Knutsen 1982:sammendrag). Det er med andre ord faglig uenighet vedrørende relevansen og betydningen av mpm-dimensjonen brukt på norske forhold. I denne oppgaven er det imidlertid først og fremst en dimensjon som er *avledet* av Ingleharts utgangspunkt som vil stå sentralt. Dette er Flanagans ”autoritariansk – frihetlige” dimensjon (se tidligere omtale i dette kapitlet), som flere norske forskere anser som relevant for norske forhold.

---

¹¹ Det skal tilføyes at Inglehart senere har utvidet spørsmålsbatteriet fra 4 til 12 spørsmål. Dette har etter enkeltes mening styrket hans arbeider, mens andre fremdeles mener fokus i for stor dreier seg om MPM-dimensjonen.

¹² Se blant annet Knutsen (1982).

Hellevik mener å finne et innholdmessig, relativt godt samsvar mellom Flanagans to dimensjoner, Knutsens subdimensjoner¹³ og det han kaller Monitors dimensjoner¹⁴. Disse kan derfor sees som et uttrykk for mye av det samme (Hellevik 1993:39). Aardal og Valen¹⁵ viser også i sine arbeider med valgundersøkelsene¹⁶ til innholdmessige likheter med Flanagans to dimensjoner. Det de omtaler som ”vekstvern” og ”innvandring-solidaritetsdimensjonen”, synes etter deres oppfatning beslektet med disse (Aardal og Valen 1995: 99; Aardal 2003:70).

På bakgrunn av bidragene som er referert til så langt, synes det rimelig å anta at det i tillegg til de gamle konfliktlinjene er tegn som tyder på at nye kan være i emning (Aardal og Valen 1995:76). Videre synes det å herske en viss enighet om at det foreligger en egen ikke-materialistisk dimensjon, dimensjonen som Flanagan kaller for ”autoritariansk-frihetlig”. I disse to henseender kan det til en viss grad se ut til at Norge passer inn i de internasjonale utviklingstrekkene. Men vi har også sett at det foreligger trekk hvor Norge avviker fra det større bildet.

Også på et annet område har Norge ofte avveket fra andre vestlige demokratier. Paradoksalt nok har Norge, regnet som et svært sekularisert land (Madeley 2000:38), religion som en av de grunnleggende politiske konfliktlinjene. Valgundersøkelser så langt som frem til 2001 bekrefter at dette er en dimensjon som fremdeles er av stor betydning i norsk politikk. Det er viktig å understreke at dette ikke betyr at religion som sådan er viktigere i Norge enn i andre land, men *sammenhengen* mellom religion og politiske preferanser er uvanlig sterk i Norge.

Vi ser derfor at det litt større bildet vi så langt har tegnet, i noen grad vektlegger enkelte dimensjoner *for* sterkt (postmaterialismen), mens andre kanskje vektlegges i for liten grad (religion).

---

¹³ Knutsen inntar et mellomstandpunkt mellom Inglehart og Flanagan (Knutsen 1990:86).

¹⁴ Se Hellevik 1993:32-37 for nærmere presentasjon.

¹⁵ Det må understrekes at Aardal og Valen forøvrig ikke kan tas til inntekt for Inglehart, Flanagan og Monitors mer kulturelle tilnærming. Se Aardal og Valen 1995:100 for en utdypning.

¹⁶ Se metodekapitlet for presentasjon av valgundersøkelsene.

1.4 Norge i verden

Religion i norsk politikk kan sies å ha vært avvikende på flere måter. Vi har nettopp pekt på paradokset mellom den sterke sekulariseringen på den ene siden og sammenhengen mellom religion og politiske preferanser på den andre. Et annet trekk som skiller seg ut, er at det, i motsetning til i mange andre land, *ikke* har vært noen kobling mellom det ”nye høyre” (FrP) og religion i Norge. Spørsmålet er om vi *nå* ser konturene av en slik kobling og i så tilfelle hva denne eventuelt kan sees i lys av.

”Kristne verdier og kultur utfordres av islam”

”Det faktiske forhold er at de norske kristne grunnverdier og kultur nå utsettes for en voksende utfordring fra en sterkt voksende muslimsk innvandrerbefolkning(...) Enkelte steder føler etniske nordmenn seg som fremmede i eget land og etter hvert som innvandrerbefolkningen bruker religion som begrunnelse for å ikke følge norsk skikk og bruk utfordres det som kan kalles norskheten eller det norske(...) Etter forslagstillerens synspunkt må også spørsmålet om å tillate bønnerop fra moskeene nå vurderes i et langsiktig perspektiv hvor konsekvenser for det norske samfunn og våre norske kristne grunnverdier og kultur blir det avgjørende forhold.” (Dokument 8 forslag fra Carl I. Hagen til Stortinget; 8:34 1999-2000)

Så langt i dette kapittelet har vi tatt for oss ett sentralt aspekt ved det internasjonale politiske bildet, oppfatningen om at det i vestlige demokratier har skjedd en endring fra interessebaserte til mer verdibaserte politiske konflikter.

Imidlertid er det også et annet trekk ved det internasjonale bildet som synes relevant å trekke inn som forståelsesbakgrunn for denne oppgaven, nemlig slutten på den kalde krigen.

På samme måte som vi har sett i ny-politikkdebatten, hersker det stor enighet om at det etter den kalde krigens slutt har skjedd endringer, men *hvordan man skal forstå disse*, står det stor strid om. Denne oppgavens format gir ikke rom for å redegjøre for hele denne debatten. Det er imidlertid én spesiell tolkning som kan tenkes å kaste lys over problemstillingen. Denne dreier seg om vestens forhold til islam etter murens fall. Oddbjørn Leirvik, førsteamanuensis ved det teologiske fakultet i Oslo, gir i sin bok *”Islam og kristendom”* (2006) et riss av den politiske og teologiske utviklingen i det

20. århundre. Han legger særlig vekt på to utviklingstrekk, avkolonialiseringen og den nye situasjonen etter kommunismens fall. Vi skal her konsentrere oss om det siste. Samuel Huntingtons kjente, men også svært omstridte teori om ”*The clash of civilizations?*” fra 1993, trekkes ofte frem i denne sammenheng. Hans tese er at de store konfliktene etter den kalde krigen, ikke vil stå mellom ideologier, men mellom ulike sivilisasjoner (Huntington 1993:22). Han beskriver blant annet den tiltagende spenningen mellom islam og vesten som en sivilisasjonskonflikt. En konflikt hvor kulturelle og religiøse kjennetegn har en sentral plass (Leirvik 2006:100).

Huntingtons teser er som nevnt kontroversielle. Hans sterke fokus på islam som vestens nye fiende, og utsagn som ”Islam has bloody borders”(1993:35), gjør at hans tilnærming kan oppfattes som en forherligelse av vesten og tilsvarende en nedvurdering av islam.

Hans antakelser om at de kulturelle og religiøse forskjellene impliserer ulike demokratiske ”sinneleg” kritiseres også. Norris og Inglehart finner i sine undersøkelser en like positiv innstilling til demokratiske idealer i muslimske som i vestlige samfunn, og støtten til demokrati er overraskende utbredt blant muslimske opinioner, selv blant dem som lever i autoritære samfunn (Norris og Inglehart 2004 154-55).

Også når det gjelder inndelingen av sivilisasjoner utsettes han for kritikk.

På tross av alle innvendingene kan Huntingtons bidrag om sivilisasjonskonflikt likevel være viktig. Delvis fordi bidraget i seg selv kan ha medvirket til en slik måte å betrakte verden på, eller fordi det setter ord på en slik verdensanskuelse.

Blant annet så vi slike fortolkninger brukt etter terroranslaget mot World Trade Center i 2001. Anslaget kunne forstås som et angrep på vestlig sivilisasjon,¹⁷ og både president George W. Bush og Osama Bin Laden tolket hendelsen på en måte som ligger nær opp til det bildet Huntington tegner av sivilisasjonskonflikter (Leirvik 2006:108).

Spørsmålene Huntington og hans motdebattanter forsøker å besvare, er komplekse og sammensatte. Leirvik antyder at tesen om sivilisasjonskonflikt er ganske representativ

---

¹⁷ James Rubin, politisk kommentator og tidligere tilknyttet Bill Clintons administrasjon, tolket umiddelbart angrepet som et angrep på vestlig sivilisasjon (Weber 2005:152).

for hvordan politiske ledere og folk flest har oppfattet forholdet mellom islam og vesten etter den kalde krigens slutt (Leirvik 2006:101,105).

Dette nye fiendebildet samles ofte i den ene setningen: ”Trusselen fra islam”.

Riktig eller galt, det kan som Leirvik antyder, synes som om fiendebildet også har fått innpass i Norge og norsk politikk. FrP har gjennom lang tid vært det partiet som har artikulert denne frykten tydeligst. Derfor har partiet kanskje fremfor noen, gjennom sin restriktive holdning til innvandring, argumentert og kjempet for å bevare den norske enhetskulturen. En enhetskultur som i Norge nærmest har vært synonymt med *kristen* tradisjon og kulturarv. Nettopp her kan vi kanskje finne tangeringspunkter av betydning mellom FrP og kristne velgere.

1.5. Problemstilling

I dette kapitlet har vi søkt å sette oppgavens tema inn i en større sammenheng og lage et rammeverk for å belyse problemstillingen.

Gjennomgangen har vist oss at Norge i enkelte henseender avviker fra mønstre man ser i andre vesteuropeiske land. Dette dreier seg både om den politiske sfære generelt, men også om de to partiene i denne oppgaven spesielt.

KrF avviker fra andre kristendemokratiske partier, både i sin form og ved at de på tross av sekulariseringen kan vise til en bemerkelsesverdig stabil oppslutning. I rammen av ny-politikkforståelsen og den såkalte reaksjonshypotesen skulle man forvente at det som en motpol til ”det nye venstre” utkrystalliserte seg en tradisjonalistisk og konservativ motpol på høyresiden basert på før-industrielle moralske og religiøse verdier (Todal Jenssen 1993:63). Dette er en beskrivelse som i norsk sammenheng passer langt bedre på KrF enn på FrP.

Imidlertid har vi sett tegn på at dette kanskje er i ferd med å endre seg.

Gjennomgangen av ny-politikkdebatten har vist oss noen innfallsvinkler som kan bidra til å forstå det som skjer. Dimensjonen ”frihetlig-autoritariansk”, antagelsen om en sammenheng mellom teistiske og autoritarianske verdier, samt den såkalte ”autoritariansk refleks”, peker seg ut som slike innfallsvinkler.

På bakgrunn av samfunnsdebatten internasjonalt og i Norge er det særlig ett fenomen som peker seg ut med tanke på hva som kan utløse en slik autoritariansk refleks. Dette er det vi har omtalt som det nye fiendebildet, med islam som en trussel mot vesten, mot kristendommen og mot den norske enhetskulturen

La oss så gå tilbake til utgangspunktet, og til de siste års utvikling i Norge.

Gjennom mediene har vi blitt presentert for et bilde som kanskje er mer i tråd med det vi har sett utenfor Norge. FrP, representert ved Carl I. Hagen og John Alvheim, har fremstått som høylytte og tydelige talsmenn for tradisjonelle, til dels konservative, kristne verdier. KrF har fremstått som et parti som slites mellom krefter som vil fornye og åpne partiet, og krefter som er engstelige for en svakere kristen profil og velgerflukt fra bedehusland. La oss formulere det litt tabloid: Det er skapt et bilde av at FrP de senere årene har blitt *mer* kristelige, mens KrF på sin side har blitt *mindre* kristelige.

Ser vi nå at ikke-materialismen representert ved kristne verdier er styrket i FrP, og at partiet i større grad har blitt et ikke-materialistisk parti i tråd med Flanagans antakelser? Og er KrF i ferd med å tilpasse seg sekulariseringen ved å gi mer allmennmenneskelige begrunnelser for sine standpunkter? Har de to partiene nærmet seg hverandre? Og er dette i så fall endringer som har skjedd på idéplan i partiet eller på velgerplan?

Er det virkelig grunn til å tro at det har skjedd reelle endringer i FrPs og KrFs profiler på dette området, eller er det vi observerer først og fremst et medieskapt fenomen? Det er disse ubesvarte spørsmål som danner utgangspunktet for oppgavens problemstilling. Som mer presist kan formuleres på denne måten:

I hvilken grad og på hvilken måte er KrF og FrP uttrykk for de samme verdimeslige strømningene i norsk politikk? Har partiene nærmet seg hverandre over tid? På hvilken måte og i hvilken grad gjenspeiles eventuelt dette på idéplan og velgerplan?

1.6. Avgrensninger

Temaet for denne oppgaven er aktuelt og omhandler spørsmål som ser ut til å vekke interesse og som mange har en mening om. Det er derfor av stor viktighet å lage en tydelig avgrensning for hva oppgaven handler om og ikke minst hva den ikke handler om.

En vanlig oppfatning er at FrP og Carl I. Hagen især, fremmer populistiske standpunkter som tilpasses den til enhver tid rådende stemning i norsk samfunnsliv. Videre oppfattes Hagen som en ekspert i å bruke mediene for å oppnå ulike målsettinger.

Oppgaven handler ikke om hvordan FrP bruker media eller hvordan de fremstilles der. Temaene nevnes naturlig nok som en del av et større bilde, men utgjør ikke noe fokus i oppgaven. Tvert i mot er målet for oppgaven å se nærmere på bildet som er skapt av FrP og KrF de senere årene, som henholdsvis tiltagende og avtagende kristelige. Oppgavens siktemål er å belyse i hvilken grad dette kan sies å være et bilde som er reelt, og i så fall i hvilken grad.

For å belyse dette kan det tenkes mange tilnærmingsmåter. I denne oppgaven er det en *sammenligning* av de to partiene på *idé- og velgerplan* som skal gjennomføres. Vi skal ved hjelp av partiprogrammer og velgerundersøkelser se på i hvilken grad de to partiene representerer de samme *verdimessige strømningene* i norsk politikk.

Verdistrømninger er et vidt begrep: I denne oppgaven skal vi *først og fremst* fokusere på verdistrømninger med utgangspunkt i den tradisjonelle konfliktlinjen moral-religion. Bakgrunnen for dette er oppfatningen om at FrP er i ferd med å etablere seg som et alternativ til KrF på dette området. På noen områder vil det også være naturlig å trekke inn dimensjonen hvor FrP har markert seg tydeligst gjennom årene, dimensjonen innvandring/solidaritet, men dette vil vektlegges i mindre grad.

Også innenfor disse grensene har det vært nødvendig å gjøre noen avgrensninger. Genteknologi/bioteknologi er et tema hvor begge partiene har vist et stort engasjement. Imidlertid er temaet svært sammensatt og komplekst, dessuten er det av relativt ny dato. Temaet nevnes første gang hos KrF i 1989 (valgprogrammet) og hos FrP i 1993 (valgprogrammet). Kombinasjonen av temaets store kompleksitet og korte tid i

samfunnsdebatten gjør det vanskelig å utarbeide en fullgod kategorisering av hvordan standpunkter skal tolkes. Det er nødvendig med en svært inngående kjennskap til de ulike sidene av disse spørsmålene for å yte temaet en rettferdig behandling. Dette er så omfattende at det kunne fylle en oppgave i seg selv. På bakgrunn av dette er temaet valgt utelatt fra analysene.

1.7. Begrepsavklaringer

Det er alltid en utfordring å finne begreper som på en god måte beskriver fenomener man arbeider med. I denne oppgaven er det en spesiell utfordring knyttet til at mye av det som behandles, også innbefatter en trosdimensjon. Begrepet ”kristelig” kan tillegges både trosmessige, men også mer kulturelle aspekter. Hva man legger i begrepet vil også kunne variere mye mellom personer, miljøer og kulturer.

I denne oppgaven brukes begrepet ”kristelig” for å omtale kristne verdier, holdninger, tradisjoner og kulturelle sider av det kristne / kristelige Norge. *Men:* Det vil også fremgå at begrepet kan sies å bestå av to ulike aspekter, trosaspektet og tradisjonsaspektet. En nærmere drøfting av dette gis i oppgavens kapittel 3. Øvrige begreper som trenger presisering vil fortløpende bli redegjort for der de naturlig hører hjemme i oppgaven.

Kapittel 2: Metodiske valg og vurderinger

Problemstillingen for denne oppgaven er å se hvorvidt to politiske partier har nærmet seg hverandre verdimessig på idéplan eller velgerplan. Dette krever forskjellige innfallsvinkler og forskjellige data vil måtte utgjøre det empiriske grunnlaget.

2.1. Analyse av partiprogrammer:

På idéplan vil utgangspunktet være en kartlegging av partiets standpunkter til ulike spørsmål og temaområder. Dette er noe vi får kjennskap til blant annet gjennom å følge den politiske debatten gjennom fjernsyn, aviser og radio. Men bildet vi får presentert der kan ha mange begrensninger. Tematisk bredde og substansiell dybde kan være av svært ulik art. Presentasjonen i media vil alltid være preget av seleksjon, av saker, av vinklinger, av personer osv. Bildet av hva det enkelte parti *egentlig* står for vil derfor være preget av disse begrensningene.

Partiprogrammer bør kunne betraktes som et mer dekkende uttrykk for et partis standpunkter på ulike saksområder. Riktignok vil også disse preges av at det er gjort selektive vurderinger. Det er naturlig at det enkelte parti i sine valgprogrammer vektlegger saker de er opptatt av, og gjerne toner ned saker hvor det er interne kontroverser, eller hvor de ikke har så sterke synspunkter. Imidlertid er dette en seleksjon partiene selv står for og et uttrykk for partidemokratiet.

Partiprogrammene dekker vanligvis et bredt spekter av politiske posisjoner og temaer og må regnes som bestemmende fordi de vanligvis er godkjent av partienes øverste organer. Dessuten skal de representere *hele* partiet og ikke en spesiell fraksjon, gruppe eller enkeltmedlem. Valgprogrammer blir vedtatt og publisert i forkant av hvert valg og gir derfor mulighet for å se på politiske standpunkter over tid (Budge, Robertson og Hearl 1987:18). Man kan se valgprogrammene som et godt uttrykk for partiets kollektive vilje (Skjeie 1992:44).

Til sammen gir dette gode argumenter for å velge partiprogrammer som kilde for å se på KrF og FrPs idémessige utvikling over tid.

2.2. Enheter:

Partiene opererer med litt ulike typer programmer og bruker til dels forskjellige benevnelser. I denne oppgaven vil det bli tatt utgangspunkt i kategoriseringen på CD-en ”Vi vil..! Norske partiprogrammer 1884-2001¹⁸”. Her skilles det mellom to typer programmer. *Prinsippprogrammer* som partiene vedtar med ujevne mellomrom og *valgprogrammer* som vedtas for den enkelte valgperiode.

Analyse av partiprogrammer er en tidkrevende arbeidsform, så av forskningsøkonomiske hensyn har det vært nødvendig å gjøre noen valg med tanke på hva som skal utgjøre analyseenhetene. De fleste *valgprogrammene* inneholder både generelle og ideologiske begrunnelser, samt forslag til tiltak. Dette antas å dekke partiets kollektive vilje på en god måte. *Prinsippprogrammene* er også viktige, men da disse vedtas med varierende mellomrom og kan vare i opptil tolv år¹⁹, vurderes valgprogrammene som mer egnet til denne analysens formål. Som det fremgår nedenfor, er likevel noen prinsippprogrammer anvendt der det har vært vurdert som nødvendig, eller svært formålstjenlig.

I den videre utvelgelsen er det ikke foretatt noen skjønnsmessig vurdering av hvilke årganger som kunne være spesielt egnet for formålet. Perioden som undersøkes strekker seg fra 1973 da FrP ble dannet og frem til i dag. Programmer som har gyldighet i år som slutter på 5 har utgjort kriteriet for hvilket program som er valgt ut (altså 1975, 1985, osv.). Programmene for 1981-1985 og 1985-1989 dekker begge årstall som slutter på 5. Her måtte det bare foretas et valg, og valget falt på programmet 1985-89. Det samme gjelder for så vidt for programmene 2001-2005 og 2005-2009. Da fenomenet som undersøkes regnes for å være relativt nytt og kanskje under utvikling er det her vurdert som formålstjenlig å la *begge* disse være med i analysen. Alt i alt har det blitt fem valgprogrammer for hvert av partiene: 1973-77, 1985-89, 1993-97, 2001-2005 og 2005-2009.

For perioden 1973 -77 er FrPs prinsippprogram fra 1975 benyttet i stedet for valgprogrammet. Begrunnelsen er at valgprogrammet er svært ulikt øvrige valgprogrammer i både form og innhold og bærer mer preg av å være et kampopprop

---

¹⁸ CD-en inneholder også programmene for 2001-05. Programmene for 2005-09 er hentet fra partienes nettsider.

¹⁹KrF vedtok et prinsippprogram i 1979 som ikke ble erstattet før i 1991.

enn et helhetlig program. Prinsippprogrammet fra 1975 derimot er en redegjørelse for hva partiet står for på dette tidspunktet, og ansees i denne sammenheng å gi et bedre sammenligningsgrunnlag enn valgprogrammet. For KrF er valgprogrammet for perioden 1985-89 supplert med gjeldende prinsippprogram fra 1979. Begrunnelsen for dette er at valgprogrammet kun inneholder forslag til tiltak, og ingen begrunnelse eller ideologi. Dessuten vises det i valgprogrammet eksplisitt til prinsippprogrammet. Dette utvalget utgjør det vi i resten av oppgaven omtaler som partiprogrammene.

2.3 Analysemetoder:

Partiprogrammer varierer mye i form, innhold og ikke minst i størrelse. Dette byr på utfordringer med tanke på sammenligning og analyse.

Målet med analysen av partiprogrammene er først og fremst å kartlegge i hvilken grad standpunkter som tradisjonelt har vært regnet for kristelige, preger programmene.

Dessuten å undersøke om det har skjedd noen endring over tid og mellom partiene.

En slik analyse har krevd ulike innfallsvinkler. For å få mest mulig bredde og dybde i analysene har det vært brukt både kvantitative og mer kvalitative metoder.

Det finnes flere tilnærmingsmåter til å analysere partiprogrammer. Manifestodataene, hvor forekomst av ulike tema kartlegges, er mye brukt og vel anerkjent i analyse av partiprogrammer. For denne oppgavens problemstilling opplevdes metoden bare delvis relevant. Det kvalitative aspektet kommer ikke tilstrekkelig frem ved bruk av Manifestodataene alene²⁰. Dessuten er ikke dataene oppdatert for de to siste valgperiodene. Det har derfor vist seg nødvendig å utforme et eget analyseopplegg som kan frembringe den

2.4 Tekstanalyse

Ved å velge partiprogrammer som datakilde i et forskningsprosjekt, gjør man implisitt noen valg i forhold til analysemetoder. Med mindre man skal ta for seg formmessige sider av et program, fremstår det som ganske klart at tekstanalyse er et redskap som

---

²⁰ En gjennomgang av kategorien ”Traditional, Christian morality positive” bekreftet imidlertid tendensene som fremkommer i denne oppgavens analyser.

bør benyttes. Tekstanalyse kan gjøres på ulike måter ut fra hva som ønskes kartlagt og analysert og hva slags type tekstmateriale det er som skal analyseres.

Tekstanalyse er en metodologisk teknikk og kan sies å ha to hovedfunksjoner:

Å avdekke tekstens *innhold* og å tolke tekstenes *mening*. I denne oppgaven kommer dette til syne i det vi prøver å avdekke om det er samsvar mellom hva programmene består av (gjennom ordsøket) og hva dette kan tolkes som et uttrykk for.

Tolkning

I statsvitenskap er tolkning kanskje spesielt viktig, da det å gi en ren deskriptiv analyse kan være vanskelig eller meningsløst. I denne oppgaven skal det gis både en deskriptiv fremstilling av enkelte elementer, men det *kvalitative* står også svært sentralt i analysen av premisser og begrunnelser for ulike standpunkter.

Dersom en tekst ikke settes inn i sin rette kontekst, kan en i verste fall risikere at en deskriptiv analyse fremstår som direkte misledende. På sett og vis *er* tekstanalyse kontekstanalyse.

Politisk språkbruk kan være både vag, ambivalent og retorisk, noe som stiller store krav til tolkning. For eksempel vil man i tolkningen av en valgkampbrosjyre kunne vektlegge egenskaper ved *mottakeren* sterkere enn ved avsenderen, fordi teksten har en så åpenbart misjonerende hensikt. Et flammende leserinnlegg derimot vil kanskje i større grad ha fokus på egenskaper ved *avsenderen* og dennes behov for å få formidlet sitt engasjement (Bergsrøm og Boréus 2000:27). Et annet element som inngår i tolkningen er *konteksten*, et begrep som gjerne defineres litt ulikt. Bergstrøm og Boréus skiller mellom diskurs og kontekst på følgende måte: Diskurs omhandler tekstens språklige sammenheng. Kontekst handler om den større sammenhengen som en tekst er en del av (Bergstrøm og Boréus 2000:18-19). En annen måte å uttrykke det på finner vi hos Vagle m.fl.(1993:24-25) "*Kontekst er alt man trenger ut over ordbok- og gramatikkunnskap for å forstå en ytring*" Dette kan dreie seg om kunnskap om en konkret situasjon, eller generell bakgrunnskunnskap.

Fortolkeren

Fortolkerens oppgave er å forsøke å definere hva som er tekstens hensikt. Er den til intern oppbyggelse, eller ekstern profilering? Er den del av en større kontekst som må fortolkes eller er det et bidrag som står for seg selv?

Disse spørsmålene blant flere må fortolkerne ha et bevisst forhold til. Kunnskapen han eller hun har om de ulike elementene vil ha betydning for tolkningen.

Et partiprogram må antas å være et uttrykk for et partis målsetning. Det vil derfor være en fordel for fortolker å kjenne til hvordan et parti vanligvis forholder seg til et gitt tema, og hvorvidt det foreligger en spesiell språkbruk på området (Bergstrøm og Boréus 2000:31). Videre må det vurderes hvem som faktisk er de egentlige mottakerne av budskapet i et slikt program. Er mottakerne den gjengse velger? Partiets medlemmer? Partiets tillitsvalgte? Eller er det kanskje først og fremst mediene?

Til sist må det nevnes at fortolker må være bevisst sin egen forutinntatthet. Denne kan komme i mange ulike varianter. Det å være forutinntatt behøver ikke å ha noen negativ betydning, det kan gjøre en godt rustet til å forstå en komplisert situasjon. Imidlertid er det viktig å være bevisst *at* man har en viss forforståelse og at denne vil prege ens tilnærming til det arbeidet som skal gjennomføres.

Tekstanalyse er med andre ord et metodisk redskap som stiller store krav til det å definere og forstå ulike elementer i sammenheng. Innen tekstanalysen opererer man ofte med flere *typer* analyse som er egnet for hver sine formål.

2.5 Innholdsanalysen

I denne analysen har hovedtilnærmingene vært det Grønmo (1996:79) kaller for kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse. I typologiseringen av analysemetoder gjør ulike forfattere ulike inndelinger og bruker ulike begreper. Bergstrøm og Boréus (2000:45) omtaler for eksempel *innholdsanalyse* først og fremst som en kvantitativ metode, selv om de åpner for at det også kan inngå kvalitative aspekter. I denne oppgaven vil imidlertid Grønmos kategorisering bli brukt da dette synes å gi et godt og oversiktlig grunnlag for det metodiske arbeidet i denne oppgaven.

I analyser basert på dokumenter skriver Grønmo (1996:79) at man gjerne skiller mellom kvalitativ og kvantitativ innholdsanalyse. Begge tilnærmingene tar sikte på å systematisere innhold i tekster som er relevant for den gitte problemstillingen. Den kvantitative tilnærmingen tar sikte på å kartlegge forekomst og skape oversikt og egner seg dessuten godt for å finne mønstre og for å kunne foreta sammenligninger. Både det manifeste og det som forblir usagt kan på denne måten kartlegges (Bergstrøm og Boréus 2000:46). Den kvalitative tilnærmingen derimot, er mer opptatt av helhetlig forståelse og dybde og har mer analytiske beskrivelser som siktemål (Grønmo 1996:79-80, 92).

Litt generelt kan det sies at den kvalitative tilnærmingen har en spesiell utfordring knyttet til reliabiliteten i dataene som samles inn, mens validiteten kan være en utfordring ved bruk av kvantitative metoder. En kombinasjon kan imidlertid tenkes å oppveie noe av svakhetene ved hver av metodene. Gitt at resultatene stemmer overens kan dette bidra til å styrke tilliten til analyseresultatene og gi et mer nyansert og helhetlig bilde av det som undersøkes (Grønmo 1996:89, 98-99).

En slik kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ innholdsanalyse virker godt egnet for problemstillingen i denne oppgaven.

På den ene siden er det ønskelig å kartlegge og sammenligne forekomst av ulike begreper over tid og mellom de to partiene. En kvantitativ tilnærming synes godt egnet for dette formålet. På den annen side er en slik kartlegging ikke tilstrekkelig for å kunne besvare problemstillingen, da også premisser og begrunnelse for ulike standpunkter skal gjøres til gjenstand for analyse. En kvalitativ tilnærming vil forhåpentligvis ivareta dette aspektet.

2.5.1 Ordsøket

Den kvantitative gjennomgangen har bestått av et omfattende søk på en rekke ord som antas å være relevante. Relevant i denne sammenheng vil si at de avspeiler kristelige temaer. Det å definere "kristelige ord, begreper og temaer" er en validitetsmessig utfordring. Hvordan sikre at den teoretiske definisjonen henger sammen med det vi empirisk kan måle? Ottar Hellevik (2002:183) sier dette om validitet: *"Validiteten avhenger av hva det er som er målt, om dette er de egenskapene problemstillingen*

gjelder. Validiteten betegner altså dataenes relevans for problemstillingen i undersøkelsen.”

Problemstillingen for denne oppgaven hviler i stor grad på oppfatningen om at KrF tradisjonelt har vært det partiet som fremfor noe har representert kristelige verdier i norsk politikk. Spørsmålet er om partiet *fremdeles* er i en monopolsituasjon på området eller om FrP er i ferd med å utfordre dette.

På denne bakgrunn må det være rimelig å forvente at KrFs partiprogrammer inneholder et bredt spekter av disse verdiene og derfor kan brukes som ett utgangspunkt. Men det finnes flere kilder. Som samfunnsmedlem med kjennskap til den kristne tradisjon og kulturarv vil de fleste ha en generell kunnskap om kristne ord og begreper. Det antas at dette til sammen sørger for god relevans i utvelgelsen av ulike søkeord.

Som det fremgår i appendiks 1, var det opprinnelig rundt 20 ord som utgjorde listen over såkalt kristelige søkeord. Kun et fåtall av disse viste mer enn en beskjeden forekomst. Med KrFs tradisjon for å fokusere på kristne verdier som utgangspunkt, har det vært naturlig å la ordene som forekommer hyppigst hos KrF utgjøre basis for hvilke ord som skal analyseres videre. Dette kan i stor grad sies å bli tautologisk, da KrFs programmer også har stått sentralt i arbeidet med å definere hvilke ord som skulle være med i ordsøket. Men siden problemstillingen nettopp hviler på premisset om at KrF er partiet som fremfor noe *har* representert kristelige verdier vurderes dette likevel som både et naturlig og forsvarlig valg. I ordsøket er ikke det enkelte ord kvalitativt vurdert i forhold til sin valør, altså om utsagnene er av positiv, negativ eller nøytral art. Men ord som åpenbart har en annen mening er luket ut etter en kvalitativ vurdering²¹.

Bearbeiding og presentasjon av data fra ordsøket

For å ikke drukne i data og for å kunne presentere en oversikt som ikke er for sårbar i forhold til tilfeldige endringer, er kun et uvalg av søkeordene tatt med i selve analysen. Det blir selvsagt en skjønsmessig vurdering hvor denne grensen skal gå. For å ha et

---

²¹ For eksempel: Omtale av organisering av ”Kongefamiliens eskortetjeneste” er ikke tatt med som et treff på omtale av ”familie”.

overkommelig analysemateriale er de seks begrepene med hyppigst forekomst hos KrF tatt med. Opprinnelig var det tenkt at kun de fem mest brukte begrepene skulle tas med, da disse skilte seg klart ut. (Spranget fra de fem første til det sjette begrepet er betydelig, se tabell 3.1.) Imidlertid forekommer det sjette begrepet, ”religion”, relativt sett hyppig hos FrP og kunne på forhånd tenkes å være et begrep med økende betydning også hos KrF. Dette er derfor inkludert i analysen. Ved hjelp av disse begrepene skal vi se om det har skjedd endringer for det enkelte parti, eller partiene i mellom.

- Familie
- Alkohol/rus
- Kristelig
- Verdi
- Etisk/etikk
- Religion

Slik vi kjenner KrF må den umiddelbare validiteten her sies å være ganske god. Dette er begreper som virker godt kjent.

Flere ord som omhandler temaer man kan få inntrykk av å være svært viktige i jakten på kristelige velgere, viser en svært lav forekomst²². Dette er interessant og vil bli kommentert i analysekapitlene.

Grunnet programmenes ulike størrelse og form har det vært en utfordring å finne egnede måter å foreta sammenligninger på, både mellom partiene og over tid.

Løsningen som er valgt baserer seg på to ulike mål. Antall treff for hvert stikkord er oppsummert i absolutte tall i tabellform, for å få en intuitiv fornemmelse av hvilke ord som er mest brukt. For å kunne foreta sammenligninger partiene i mellom og over tid, på tross av programmenes ulike størrelse, brukes antall treff pr. 1000 ord. Dette fremstilles i figurer, da dette på en god måte får frem hovedtendenser.

2.5.2. Kvalitativ analyse av partiprogrammene

Programmene er som nevnt også mer kvalitativt analysert. Her er det foretatt en mer helhetlig og kontekstuell vurdering i forhold til kristelige ord og temaer. Et rent ordsøk kan være godt egnet til å foreta kvantitative sammenligninger av ulikt slag (Bergmann og Boréus 2000: 19). Samtidig må man være oppmerksom på at ikke alt er

---

²² Dette gjelder særlig temaer knyttet til Israel og homofilispsørsmålet.

meningsfullt å sammenligne, og kanskje fremfor alt: Det er ikke nødvendigvis antallet ganger noe sies som er det viktigste. Hvordan det sies kan i noen tilfeller fortelle en helt annen historie (Bergmann og Boréus 2000:78). Ved bruk av ordsøk *alene* mister vi informasjon om hva som danner premissene og begrunnelsene for ordbruken som ordsøket har dokumentert. I den kvalitative analysen har dette stått sentralt. Det har vært viktig å forsøke å få tak i hva som egentlig foreligger av en kristelig orientering. Er programmet preget av en kristelig grunntanke og gjenspeiles denne i så fall i flere deler av programmet? Hva sier de *egentlig*? Hva mener KrF når de for eksempel sier noe om ”familien”? Og hva mener FrP? Sier de det samme, eller sier de ulike ting?

Den kvalitative analysen har fulgt tre hovedspor.

For det første er ordene med høyest forekomst fra ordtellingen analysert mer kvalitativt. *Kontekst* og ikke minst *valør* har hatt stor betydning i denne analysen. For eksempel vil vi se at begrepet alkohol, med en høy forekomst hos begge partier, *ikke* er et uttrykk for sammenfallende synspunkter. Vi vil også se at kontekst er viktig når vi for eksempel behandler begrepene religion og familie.

For det andre er det vurdert om programmet kan sies å ha en kristen *formålsparagraf*. Med formålsparagraf siktes det her til programmenes innledende del hvor grunnprinsipper og idégrunnlag omtales.

For det tredje er *omfang* og *plassering* av kristelige temaer forsøkt kartlagt. Dette er ikke ukomplisert og det har gjennom prøving og feiling blitt konstruert et kodeskjema som angir hva som kan regnes som kristelige temaer (se appendiks 2). På bakgrunn av dette er koding av kristelig innhold foretatt. Andelen dette utgjør av programmets totale innhold er så regnet ut på prosentbasis.

Plassering av kristelige temaer er vurdert i forhold til temaene kun er plassert i avsnitt hvor ”rene” kristelige temaer omtales, eller om man kan se en integrering av dette i programmet som helhet.

2.6 Valgundersøkelsene:

Problemstillingen i denne oppgaven omhandler KrF og FrP på både idéplan og velgerplan. Som forsker på velgere og velgeratferd står man i Norge i en ganske unik posisjon. Siden 1957 (med unntak av 1961) har Institutt for samfunnsforskning (ISF) med sitt valgforskningsprogram i samarbeid med Statistisk Sentralbyrå (fra 1977) gjennomført omfattende og systematiske valgundersøkelser i forbindelse med Sttingsvalgene (Aardal 1999:30). Materialet har flere åpenbare fordeler. Den lange tidsserien materialet består av er i seg selv verdifullt. Dessuten tilfører kontinuiteten man har tilstrebet å gi materialet en ytterligere dimensjon. Forskerne ved ISF har stått ansvarlige for spørsmålsformuleringer og utarbeidelse av undersøkelsesopplegget i hele perioden. Mange av spørsmålene har vært gjentatt ved hvert valg, noe som gir en god indikator på om det har skjedd endringer over tid. Andre spørsmål har blitt reformulert for å skulle fange opp det samme som tidligere. I noen grad har det også vært åpnet for å formulere nye spørsmål som skal fange opp nyere fenomener (Aardal 1999:54 note 5; Aardal 2003:50). På bakgrunn av oppgavens problemstilling er målet først og fremst å finne mønstre og endringer over tid blant velgerne.

Valgundersøkelsene med sin kontinuitet både i tid og i tematisk innhold gjør dem godt egnet for denne analysens formål. Et annet fortrinn ved valgundersøkelsene er deres bruk av paneldata. Et sentralt spørsmål er blant annet om velgerne har skiftet parti fra et valg til et annet. En rekke undersøkelser som kan oppvise et høyere antall enheter enn valgundersøkelsene, baserer gjerne dette spørsmålet på erindringsdata. Ulempen med erindringsdata er deres noe svake reliabilitet. En undersøkelse foretatt av Aardal og Waldahl viste for eksempel at 29 % av velgerne oppgav feil parti, når de ble spurt om hva de stemte ved forrige valg (Aardal 2003:33). Paneldata, som gir mulighet for å sjekke hva respondentene faktisk stemte, gir en bedre reliabilitet, selv om man bør ta visse forbehold med tanke på hvem som utgjør panelet.²³

2.6.1. Indeksene

I arbeidet med denne oppgaven er det særlig tre indekser fra valgundersøkelsene som har vært benyttet. Disse er konstruert av valgforskningsprogrammet ved ISF og skal

---

²³ Da panelet utgjøres av halvparten av utvalget fra et valg til et annet vil førstegangselgere ikke være representert, likeså vil de som bare stemmer ved det ene av valgene falle utenfor (Aardal 2003:33).

belyse ulike sider ved velgerne. ”*Religiøs aktivitetsindeks*” er i denne oppgaven brukt for å definere velgergruppene som undersøkes, mens de to andre indeksene ”*moral/religion*” og ”*innvandring/solidaritet*” er indekser som er tenkt å avspeile ulike holdninger hos velgerne.

Indeksen for religiøs aktivitet er konstruert på bakgrunn av spørsmål om deltakelse i religiøse aktiviteter. Man har på bakgrunn av disse konstruert en indeks med fire verdier. Det er gjort nærmere rede for indeksen og de ulike verdiene i kapittel fire.

De to andre indeksene har som siktemål å kunne si noe om velgernes holdninger til ulike spørsmål. Indeksene er konstruert på bakgrunn av flere spørsmål, hvorpå man har foretatt en faktoranalyse for å få oversikt over om spesielle spørsmål kan sies å henge sammen²⁴. Som omtalt i innledningsskapitlet, har valgundersøkelsene siden slutten av 70-årene vist at fire dimensjoner utgjør et hovedmønster blant velgerne: Offentlig/privat, moralsk-religiøs, vekst/vern og solidaritet/innvandring.

Det er dimensjonene som i valgundersøkelsen for 2001 kalles for²⁵ ”moral/religion” og ”innvandring/solidaritet” vi skal fokusere på i denne oppgaven.

Spørsmålene som har dannet utgangspunktet for faktoranalysene, har variert noe over tid. Dette kan dreie seg både om formuleringer og spørsmålene i seg selv. Dette skyldes et ønske om i størst mulig grad kunne fange opp det samme, da et spørsmål kan tenkes å bli tolket svært ulikt i for eksempel 1981 og 2001. For å gi et inntrykk av hvilke spørsmål²⁶ som har dannet grunnlaget for disse indeksene gjengis en kortversjon av spørsmålene som ble brukt ved valget i 2001.

Innvandring/solidaritet:

1. *Positiv til innvandring?*
2. *Innvandring trussel mot egenart?*
3. *Arbeid først til nordmenn?*
4. *Flyktninger og innvandrere lik rett til sosialhjelp?*
5. *Positiv til u-hjelp?*

---

²⁴ Se for øvrig Aardal 2003:67-68 for nærmere presentasjon av faktoranalysen.

²⁵ De ulike dimensjonene kan ha hatt ulike benevelser over tid, avhengig av hvor tyngdepunktet i den politiske debatten har ligget. Dette gjelder blant annet innvandring/solidaritetsdimensjonen (Aardal 2003:70).

²⁶ For en komplett oversikt, se Berglund 2004:181-182; Aardal 2003:70-73 og appendiks 4.

På bakgrunn av faktoranalysen er det konstruert en additiv indeks med verdier fra 0 -20. Høyeste verdi indikerer en positiv holdning til innvandring/solidaritet, mens lav verdi indikerer en negativ holdning.

Moral/religion:

1. *Satse på et samfunn med kristne verdier?*
2. *Kristendomsundervisning obligatorisk?*
3. *Nei til abort?*
4. *Alkoholreglene for strenge?*
5. *Samboende homofile like rettigheter?*

Høyeste verdi på indeksen er 20 og indikerer en sekulær holdning, mens lav verdi indikerer en religiøs holdning.

2.6.2. Analyseteknikker og fremstilling;

Som det vil fremgå i den empiriske gjennomgangen, er det ikke foretatt avanserte statistiske beregninger. Dette har hovedsakelig to årsaker. For det første dreier selve problemstillingen seg om hvorvidt det har skjedd endringer over tid og mellom partiene. Dette gjør det gunstig å konsentrere seg om hovedtrekk og tendenser. Dessuten utgjør de analyserte gruppene i mange tilfelle så få enheter at mer avanserte beregninger ikke ville gi særlig mening. Vekten har derfor vært lagt på å få frem de store linjer fremfor de små detaljer. I all hovedsak er analysene gjort ved bruk av krysstabeller, prosentuering og gjennomsnitt.

Når det gjelder valgundersøkelsene og viktige kriterier som utvalg, representativitet, frafall osv. vises det til dokumentasjonsrapportene som er utarbeidet til hver enkelt undersøkelse. I disse gis det en grundig redegjørelse for disse forholdene.

Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste har stilt data fra valgundersøkelsene 1973-2001 til disposisjon, mens data fra 2005 er gjort tilgjengelig gjennom Institutt for Samfunnsforskning og Statistisk Sentralbyrå.

Den konkrete bruken av undersøkelsene redegjøres det fortløpende for i den empiriske gjennomgangen i kapittel fire. Dette gjør forhåpentligvis fremrykningen i den delen av oppgaven mer forståelig og oversiktlig for leseren.

Kap. 3. Verdimessige strømninger på idéplan

3.1. Partiprogrammer

Den ene delen av oppgavens problemstilling fokuserer på de to partiene på idéplan. For å belyse dette, ansees det som viktig å finne ”det representative standpunkt” for partiet. Partiprogrammene må antas å være et godt uttrykk for dette. Mange vil nok hevde at velgerne ikke leser partiprogrammene, og påstanden kan nok i stor grad være riktig. Likevel må det være relevant å gå til det dokumentet som partiets øverste organ, landsmøtet, vedtar som sitt arbeidsprogram for den enkelte valgperiode. Hege Skjeie (1992:44) fremholder at: *”Partienes arbeids- eller handlingsprogrammer fyller både utadrettede og interne funksjoner: De er valgkampdokumenter, men også sluttproduktet av et omfattende internt arbeid, og representerer sannsynligvis det viktigste uttrykket for partiets kollektive vilje.”* Dette innebærer blant annet at man må kunne forvente at ønskede kursendringer for et parti vil bli nedfelt her. Altså; hvis FrP har hatt en strategi eller et ønske om å legge om kursen i retning av en mer kristelig profil, burde det kunne gjenfinnes i partiprogrammene. Og tilsvarende om KrF har ønsket å legge an en noe mindre spesifikk kristelig profil.

3.2. Formålsparagraf

Det første spørsmålet vi stiller, er hvorvidt, og i hvilken grad det foreligger en kristen ”formålsparagraf”. Med formålsparagraf menes her det vi finner i programmenes innledende del om grunnprinsipper og idégrunnlag.

Gis det i programmets idégrunnlag en kristelig begrunnelse for politikken, og utgjør det kristne verdigrunnlaget en tydelig og uttalt basis for partiet?

Hos KrF forventer man at slike temaer skal være viet stor plass. La oss se om dette er riktig. I alle de undersøkte programmene er innledningene om fundament og oppgaver i sterk grad preget av at man ønsker å fremstå som et kristelig parti.

Det henvises til Bibelen, de ti bud, til Gud som Hyrdesten, skaperverket i betydningen ”skapt av Gud”, forvalteransvar (gitt av Gud) osv. Så sent som i 2001-05-programmet står det: *”(...) bygger Kristelig Folkeparti sin politikk på de kristne grunnverdiene.*

Disse kommer til uttrykk i Bibelen gjennom det kristne menneskesynet,

nestekjærlighetstanken, forvalteransvaret og de ti bud.” Hovedinntrykket er som forventet, at KrF fremstår som utvetydig kristelige i sine formålsparagrafer.

Hvordan forholder så dette seg hos FrP?

Svaret er enkelt å formulere: *”Fremskrittspartiet er et liberalistisk parti som bygger på(...) og de bærende hovedelementer i vestlig kulturarv med basis i det kristne livssyn.”*

Med en liten nyanseforskjell i 2005-09-programmet er dette alt partiet sier i sitt idégrunnlag om tilknytningen til det kristne verdigrunnlaget. I programmene fra 1975 og 1985-89 finnes det ingen slik referanse.

Med andre ord; KrF forankrer i hele perioden sitt idémessige grunnlag i kristen tro og verdier, på en måte som både i omfang og form må sies å være svært tydelig. FrP, som blant annet utelater koblingen helt i to av fem programmer, kan ikke sies å gjøre det samme.

3.3. Kristelige begreper

Som omtalt i metodekapittelet, er det foretatt en analyse av programmene på bakgrunn av begreper som antas å reflektere kristelige temaer. Gjennom analysene har det fremkommet et knippe begreper som peker seg ut som mer sentrale enn de øvrige. Da KrF er det partiet som opprinnelig har satt slike temaer på dagsorden, er det naturlig at det er resultatene fra disse analysene som utgjør målestokken. Enkelt sagt, de begrepene som fremkommer hyppig hos KrF er de som her regnes som ”typisk kristelige” og som danner utgangspunkt for analysene.

Tabell 3.1. Hyppigst benyttede "kristelige" ord hos KrF. Antall, sum og rangering.

SØKEORD KrF	1973-77	1985-89	1993-97	2001-05	2005-09	SUM	Rang
		+1979 ¹					
Familie	21	58	40	74	54	247	1
Alko/edru/rus/avhold	38	39	35	39	52	203	2
Kristelig ²	29	56	25	29	18	157	3
Verdi ³	12	16	20	44	29	121	4
Etisk/etikk	11	20	18	42	16	107	5
Religion	5	13	8	27	13	66	6
Antall ord totalt	14 121	20 958	14 696	43 040	30 254		

Tabell 3.2. Antall treff hos FrP på KrFs hyppigst benyttede "kristelige" ord. Antall, sum og rangering.

SØKEORD FrP	1975	1985-89	1993-97	2001-05	2005-09	SUM	Rang	Rang KrF
Familie	5	23	36	52	57	168	1	1
Alko/edru/rus/avhold	0	9	11	23	23	66	2	2
Kristelig	0	3	4	2	3	12	6	3
Verdi ³	1	1	7	6	6	20	5	4
Etisk/etikk	0	1	3	8	10	22	4	5
Religion	0	2	8	13	15	38	3	6
Antall ord totalt	9 465	15 349	24 505	37 528	43 413			

Som tabellene viser, har KrF en helt annen hyppighet i sin bruk av såkalt kristelige ord. Med unntak av ordet familie, har FrP jevnt over en lav forekomst av disse.

Riktignok er bruken av ulike rusbegreper også relativt høy, men som vi skal se litt senere, har dette i liten grad en kristelig valør.

Som det fremgår av nederste rad i tabellene, så varierer de ulike valgprogrammene mye i omfang. Målet med analysene i denne oppgaven er blant annet å se om det har skjedd endringer for det enkelte parti, eller tilnærminger partiene i mellom. Tallene er derfor gjort om til sammenlignbare størrelser ved å regne de absolutte tallene om til treff pr. 1000 ord.

Ut fra en hypotese om at FrP har fått større appell blant KrF-velgere vil det være av interesse å se hvordan partiet skårer på de begrepene KrF bruker mest. På samme måte vil det være interessant å se om KrF ser ut til å ta skritt i en mindre kristelig retning

¹ Partiprogrammet 1985 -89 er supplert med prinsippprogrammet fra 1979, jfr. metodekapitlet.

² All bruk av partnavnet **kristelig** folkeparti og **kristen/ kristeligdemokrati** er utelatt fra tellingen.

³ Med verdi menes her: verdier knyttet opp til ikke-materielle verdier: moralske, religiøse, kristelige, tradisjonelle verdier, samt regler og normer. Dette utelater blant annet begreper som **verdifull** likeså **verdiskaping** eller andre åpenbart økonomiske verdibegreper.

enn tidligere. Er det slik at de to partiene er i ferd med å bli reelle konkurrenter på områdene som omhandler kristelige temaer?

I det følgende presenteres en tematisk gjennomgang av begrepsbruken for hvert av partiene og utviklingen dem i mellom.

La oss begynne med begrepet som fremfor noe må antas å gjenspeile i hvilken grad partiene er opptatt av kristelige verdier.

3.3.1. Kristelig

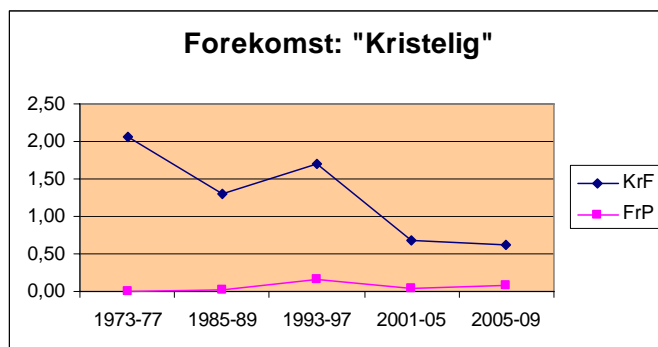

Fig. 3.1. Forekomst av begrepet "kristelig" hos KrF og FrP. Pr. 1000 ord.

Figuren viser særlig to interessante trekk. For det første ser vi at det i programmene ikke er noe som tyder på at FrP har gått KrF i næringen når det gjelder å omtale spesifikt kristelige temaer. For det andre ser vi en kraftig nedgang i KrFs bruk av begrepet, særlig etter 1993-97. Her bør det tilføyes at KrF i programmene for 2001-09, i stor skala har innført bruken av begrepet "kristendemokratiet". Dette er holdt utenfor tellingen da det til en viss grad kan sies å ha noe av den samme funksjonen som egennavnet Kristelig Folkeparti. For eksempel er en setning som: "*Kristendemokratisk politikk retter oppmerksomheten mot viktige globale utfordringer*" ikke kristelig slik vi har definert det her. I noen grad kan dette medføre at KrF får en unaturlig lav skåre på "kristelig" for de to siste programmene. Men som vi skal se under punkt 3.4. om omfang og integrering av kristelige temaer og i drøftingskapitlet, kan begrepet kristendemokrati innholdsmessig tolkes som mer enn bare et annet ord for kristen eller kristelig. Det er derfor grunn til å holde begrepet utenfor denne ordtellingen.

Figuren viser at FrP i hele perioden ligger svært lavt. Antall treff varierer mellom null og fire og gir i all hovedsak inntrykk av å være standardformuleringer, som i 1985-89-programmet: "(...) som bygger på Norges grunnlov og norsk kulturarv utviklet

gjennom århundrer med gjensidig påvirkning mellom norsk tradisjon og de bærende hovedelementer i vestlig kulturarv med basis i det kristne livssyn.” Kurvens toppunkt (1993-97), i den grad en slik krusning kan kalles for det, skyldes at partiet går inn for: ”(...) å erstatte dagens kristendomsundervisning med religionsnøytral opplæring i kultur, verdier og livssyn.” Dette var et punkt som var svært omdiskutert innad i partiet og ble fremmet av ”den liberale fløy” som kort tid senere forsvant fra partiet. Det samme gjorde formuleringen om å fjerne kristendomsundervisningen. Hos KrF finner vi riktignok en kvantitativ nedgang, men likevel er forekomsten og bruken kvalitativt sett en helt annen enn hos FrP. Som for eksempel i 1993-97-programmet: *”Kristelig Folkeparti er i alt sitt arbeid forpliktet på det kristne menneskesynet, de ti bud, nestekjærligheten og forvalteransvaret.”*

Det kan se ut som FrP i hovedsak begrunner sitt kristelige tankegods i tradisjon og kulturarv, mens KrF på en helt annen måte har en tilnærming som innebærer en trosdimensjon. Forekomsten av kristelig-begrepet er svært lav i FrPs programmer og man kan vanskelig trekke bastante konklusjoner på et slikt grunnlag. Imidlertid gir det grunn til å undersøke nærmere om denne distinksjonen kan gjenfinnes i analysen av de øvrige begrepene.

3.3.2. Kristelig – erstattet med andre begreper?

Kan vi forklare nedgangen i KrFs bruk av ”kristelig” med et skifte av begreper? Har man forsøkt å nedtone det spesifikt kristne og erstattet noe av dette særpreget med mer nøytrale begreper? Eller er nedgangen et tegn på mer omfattende endringer?

Ord som i noen grad kan tenkes å erstatte bruken av kristelig, kan være: *Religion, etikk og verdi.*

Kan den manglende forekomsten hos FrP skyldes at de heller bruker slike ord? I så fall: Er dette da egentlig snakk om en kristeliggjøring av partiet, eller er det noe annet vi ser konturene av?

Før vi skal se på bruken av disse begrepene hver for seg, skal vi kommentere om det er sannsynlig at de er brukt *istedenfor*⁴ ”kristelig”.

FrP skårer generelt lavt også på disse mer nøytrale begrepene. Likevel er det verdt å

---

⁴ Se appendiks 3. for en sammenstilling av forholdet mellom ”kristelig” og de øvrige tre begrepene.

merke seg at samtlige av de alternative begrepene har en høyere forekomst enn begrepet kristelig. For KrFs del kan verken religion eller etikk sies å ha kompensert for nedgangen i bruken av kristelig. Verdi har imidlertid hatt en økning, om enn ikke så kraftig om perioden sees under ett. Dette gir med andre ord ikke belegg for å hevde at nedgangen i bruken av ordet kristelig for KrFs del *kun* skyldes skifte av begreper. Det kan tenkes at nedgangen er substansiell og reell.

3.3.3. Verdi

Som vi ser av figur 3.2 er KrFs bruk av begrepet verdi⁵ på et helt annet nivå enn det vi ser hos FrP.

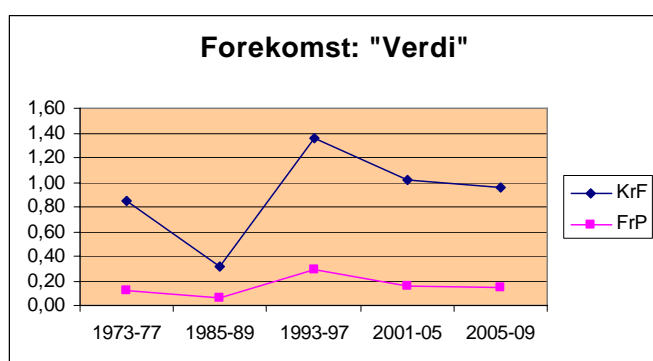

Fig. 3.2. Forekomst av begrepet "verdi" hos KrF og FrP. Pr. 1000 ord.

Også her aner vi, gjennom måten de bruker begrepet på, en nyanse som antyder forskjeller i KrF og FrPs "kristelighet". Funnet skal ikke overdrives pga. den lave forekomsten hos FrP. Men interessant er det å se at FrP kun snakker om *kristne* verdier i forbindelse med sin "standardsetning" under punktet "Kirken og Staten": "Fremskrittspartiet ser på den kristne kulturarv og kristne etikk som grunnleggende verdier i det norske samfunnet...". For øvrig er koblingen mellom kristelig og verdier fraværende hos FrP. Hos KrF er som forventet denne koblingen langt mer vanlig.

3.3.4. Etikk

Ved å se på kontekstene til begrepet etikk i partiprogrammene fremgår det at dette ofte brukes sammen med temaet bio- og genteknologi og i særlig grad for FrP. Som redegjort for i oppgavens første kapittel har det vært vurdert som hensiktsmessig å utelate dette temaet fra oppgaven. I tabell 3.1. og 3.2. vises tallene i sin helhet, mens det her i analysen er naturlig å utelate treffene koblet til dette temaet.

⁵ Se note til tabell 3.1. for operasjonalisering av begrepet.

Tendensen og forholdet mellom partiene endres imidlertid ikke av dette.

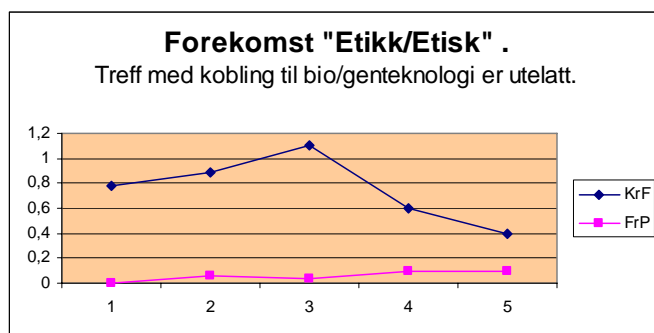

Fig. 3.3. Forekomst av begrepet "etikk" og "etisk" hos KrF og FrP. Pr. 1000 ord.

Bildet viser i hovedtrekk det samme som de foregående begrepene, at KrF, på tross av en nedgang de siste årene, i mye sterkere grad enn FrP benytter seg av begrepet.

3.3.5. Religion

Begrepet religion er ikke av de mest benyttede hos KrF, til gjengjeld forekommer det nest hyppigst av søkeordene for FrP.

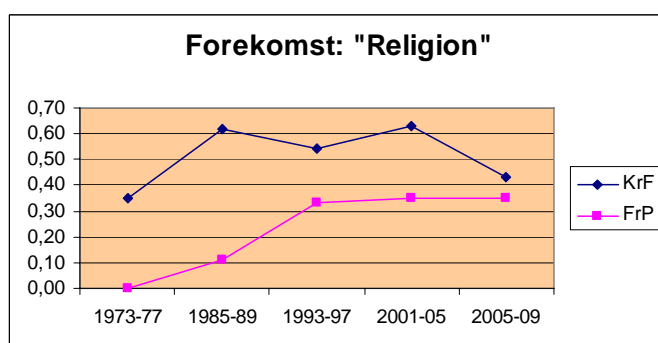

Fig. 3.4. Forekomst av begrepet "religion" hos KrF og FrP. Pr. 1000 ord.

Figuren viser at FrP har hatt en kraftig økning i bruken av ordet religion etter 1985-89, selv om KrF hele tiden har ligget noe høyere. I 2005-09 brukes begrepet omtrent med samme hyppighet hos begge partier. Dette er det grunn til å kommentere. Funnet underbygger for det første ikke en antagelse om at KrF har gått i retning av en mer allmenn religiøs tilnærming. Da burde vi ha sett en økning i forekomsten. Økningen hos FrP derimot gir grunn til å spørre seg om dette kan være noe av forklaringen på at partiet omtales som tiltagende kristelig. Kan det være slik at bruken av ordet religion i stor grad dreier seg om en *kristen* religion, og at dette er begrepet FrP bruker når de snakker om kristelige temaer? Eller er det heller uttrykk for det noen vil hevde er en skepsis mot fremmede religioner hos FrP?

Ved å se nærmere på de totalt 38 treffene på "religion" i FrPs partiprogrammer, lar det

seg gjøre å konstruere fire kategorier for hvordan FrP ser ut til å bruke begrepet.

Tab.3.3. Klassifisering av "religion". Antall treff. FrP.

Begrunnelse / kobling	1975	1985/89	1993/97	2001/05	2005/09
A) Ikke forskjellsbehandle				4	4
B) Kultur (konflikt / fundamentalisme)			1	3	4
C) Innvandring			2	4	5
D) Religionsfrihet som prinsipp		2	5	2	2
Totalt antall treff		2	8	13	15

Vi ser for det første at mye av økningen i bruken av "religion" kan forklares med en kobling med kultur eller innvandring (kategori B og C).

Kategori A: "Ikke forskjellsbehandle" representerer et prinsipp om å ikke diskriminere. Det kan synes som om også dette i stor grad dreier seg om problemstillinger knyttet til innvandring og møte mellom ulike kulturer. Vi leser i 2001-05 programmet (med mine uthevinger): *"At det fra det offentliges side ikke skal forekomme noen form for kvotering basert på **rase, religion, kjønn eller etnisk opprinnelse**, og at alt lovverk gjøres nøytralt i samme henseende."* Vi ser at tre av fire parametere har en referanse til innvandrere⁶. Inntrykket er det samme for de fleste av avsnittene hvor FrP vektlegger viktigheten av å ikke forskjellsbehandle. Legger man dette til grunn ser vi at nesten *all* økning i omtalen av religion kan tilskrives kultur- eller innvandringsspørsmål. Hypotesen om at bruken av begrepet religion kanskje er en slags omskrivning av mer tradisjonelle kristelige termer, bekreftes dermed ikke.

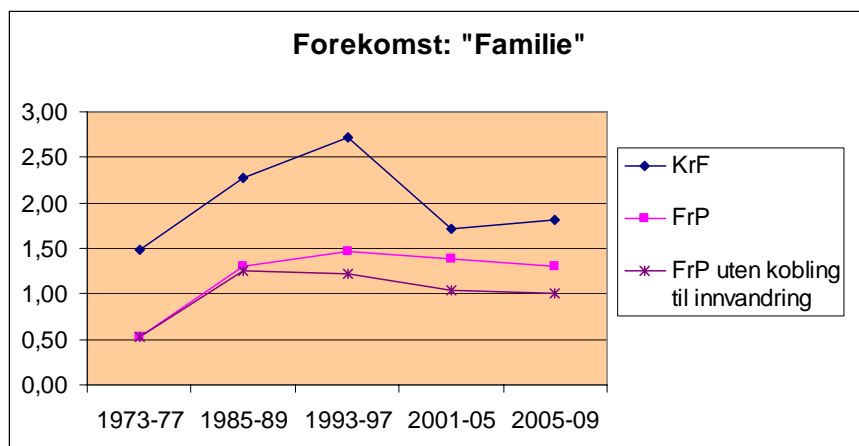
3.3.6. Familie

Familiepolitikk har vært og regnes fremdeles som en av KrFs virkelige hjertesaker. Dette har, som vi skal se, kommet til uttrykk på ulike måter. Som vi ser av figuren nedenfor, vies temaet stor oppmerksomhet også hos FrP. Begrepet familie er det som fremkommer hyppigst i begge partiers programmer, og det ser ut til at FrP *både* har hatt en markant økning og at de er i nærheten av KrFs sin skåre.

---

⁶ Man kan argumentere for at parameteret "religion" ikke har noe med innvandrere å gjøre. Men da det i *denne* sammenheng er knyttet opp mot kvotering, må dette være en logisk slutning. Man kvoterer ikke inn majoriteter.

Fig. 3.5. Forekomst av begrepet "familie" hos KrF og FrP. Pr. 1000 ord.

KrF ligger jevnt høyt, med en topp i 1993–1997 og en nedgang i de siste to periodene. Videre ser vi at FrP har hatt en markant økning i forekomsten av ordet familie i sine programmer, og beveger seg opp mot KrFs nivå. Det er imidlertid grunn til å kommentere en spesiell side ved hvordan begrepet familie er brukt hos FrP. Blant annet finner vi at økningen hos FrP i stor grad skyldes en kobling mellom familie og innvandrerspørsmålet, først og fremst representert ved begrepet "familiegjenforening". Når treffene som er koblet med innvandrerspørsmålet holdes utenfor, ser vi at kurven flater ut og økningen er kun markant mellom 1975 og 1985. Man kan derfor ikke på dette grunnlaget konkludere med at FrP har gått i mer kristelig retning.

Men forekomsten er fremdeles høy, og det er derfor grunn til å se nærmere på hva de to partiene snakker om når de bruker begrepet familie. Er det først og fremst familien som en målgruppe for politikk, eller tillegges familien en spesiell betydning og verdi utover dette? Hvorfor kan fokus på familie være et tegn på kristelige verdier?

KrF har utvilsomt vært det partiet i Norge som har snakket varmest for og satt det kristne familiesynet på dagsorden. Dette har kommet til uttrykk på ulike måter, både gjennom å sette ulike familiesaker på dagsorden og ved å utarbeide egne familiemeldinger og manifeste om temaet. Gjennom dette har partiet blant annet presentert "det kristne synet på ekteskapet" og talt varmt for "oppvurdering av husmoryrket" (Sæter, 1985:195-196).

I 1996 kom en artikkelsamling om kristeligdemokratisk ideologi, hvor også kristendemokratisk tenkning rundt familien ble presentert.

Sentralt her er omtalen av familien som ”*samfunnets grunncelle*”, som den grunnleggende enhet for fellesskap og sosialt liv. Videre understrekes det at valg av samlivsform ikke er likegyldig for samfunnet, og at ”*ekteskapet bør prioriteres*” som samlivsform. Også her står kampen for en politikk som ”*verdsetter arbeid i hjemmet*” i fokus. Av konkrete tiltak nevnes kontantstøtte, mer fødselspenger for hjemmearbeidende og en skattepolitikk som bedre ivaretar éninntektsfamiliene (Molvær Grimstad 1996: 33-36)

I artikkelen fra 1996 trekkes det et skille mellom kristendemokratisk og sosialdemokratisk familiepolitikk. Dette skillet harmonerer godt med samfunnsforskeren Gösta Esping-Andersens klassifisering av velferdsregimer. Hans bruk av ”velferdsregimer” refererer til hvordan *produksjon av velferd er fordelt mellom stat, marked og husholdninger* (Esping-Andersen 1999:73). Esping-Andersen skiller nettopp mellom de to modellene nevnt ovenfor, samt en modell som kalles for en liberalistisk velferdsmodell. Et av hans hovedpoenger når det gjelder skillet mellom den kristeligdemokratiske og den sosialdemokratiske modellen, handler nettopp om synet på familien. Dette omtales som grad av familialisme⁷, som fokuserer på hvorvidt velferdsstaten tilrettelegger for avhengighet av familien eller individuell selvstendighet. Særlig er organiseringen og ansvaret for omsorg for barn og eldre sentralt. I den kristendemokratiske modellen er statens rolle subsidiær, familien skal produsere velferden, men staten skal tilrettelegge for dette. Tilretteleggingen kan for eksempel skje gjennom kontantoverføringer (Kersbergen 1995:4).

Grovt forenklet kan man si at kristendemokratiet står for en familialistisk linje, mens sosialdemokratiet har de-familialisme (individuell selvstendighet) som rettesnor.

Den tredje modellen som kalles for en liberalistisk velferdsmodell kjennetegnes blant annet av en grunntanke om ”selvhjelp”, det vil si en tanke om at en i utgangspunktet skal ta vare på seg selv og sin familie. Dette er den enkeltes og ikke statens ansvar. Statens forpliktelser skal være minst mulige, og markedsløsninger er det foretrukne virkemiddel (Esping-Andersen 1999:74-75). En slik grunnholdning harmonerer godt

---

⁷ I mangel av et presist norsk ord, brukes det engelske begrepet ”familialism” i denne oppgaven. Begrepet henspiller på familien som den sentrale enhet for velferdsproduksjon og som velferdsmottaker.

med deler av FrPs liberalistiske tankegang. Riktignok bør det tilføyes at FrP i så fall ikke kan sies å profilere den mest rendyrkede formen for liberalistisk velferdstenkning. Ut fra Esping-Andersens klassifisering synes FrP å ha en blanding av elementer fra en liberalistisk og en kristendemokratisk velferdstenkning. KrF har i større grad de kristendemokratiske elementene supplert av sosialdemokratiske elementer, da de er mer universalistiske enn markedsorienterte i sin velferdspolitik.

I den videre kvalitative gjennomgangen av partienes familiepolitikk vil Esping-Andersens kategorisering bli benyttet som hjelpemiddel for å vurdere partienes standpunkter og vinklinger.

Kristelig familiesyn?

FrP har ikke noe eget kapittel som omhandler familie i prinsippprogrammet fra 1975. I øvrig undersøkte programmer er imidlertid familiepolitikk relativt omfattende omtalt. Det er liten tvil om at FrP anser familien som et svært viktig politikkområde. Dette grunngis på to måter. I periodens første fase synes FrP å begrunne familiens viktighet ut fra en økonomisk tankegang. Det offentlige har ikke råd til å overta de oppgavene familiene har sørget for å utføre. *”Det er en illusjon å tro at samfunnet har råd til å erstatte privat pleie og omsorg med offentlig pleie(...) Det må derfor føres en familiepolitikk som i størst mulig utrekning gjør det mulig for den enkelte familie selv å ta hånd om...”* (FrPs valgprogram 1985-89). Dette argumentet ser ut til å være tonet ned i partiets to siste programmer. Den andre begrunnelsen for familiens viktighet er knyttet til dens rolle som tradisjons- og kulturbærer noe som trekkes hyppig frem i programmene 1993-2009. Videre er et gjennomgående inntrykk at FrP vektlegger retten og ikke minst plikten for den enkelte familie til å gi omsorg og oppdragelse. Dette harmonerer godt med den liberalistiske tankegangen. Det samme gjør partiets fokus på skattereduksjon som et positivt tiltak for familier.

Men mye av FrPs program på familiefeltet er også svært likt det vi ser hos KrF. Partiet omtaler frykten for svekkelse av familien (1975), er utholdende i sin kritikk av det de mener er en diskriminering av éninntekstsfamiliene, mener det er et aktivt verdivalg å være hjemme med barn (1993-09), de vil styrke familiens stilling (1993 - 09), homofile bør ikke få adoptere (2001-09) og de går sterkt inn for kontantoverføringer til barnefamilier. Også FrP fremhever ekteskapet, men

understreker samtidig at andre samlivsformer også må respekteres og har en egenverdi. Partiet gir ikke noen kristelig begrunnelse for sitt familiesyn i seg selv, men forankrer det hovedsaklig i tradisjon og kultur, og delvis i økonomiske hensyn.

KrFs programmer inneholder mange av de samme elementene som vi har sett hos FrP. Det som imidlertid klart skiller partiet fra FrP, ser ut til å være begrunnelsen for hvorfor familien må anses som så viktig for samfunnet. Det sies ikke direkte at familien er viktig ”fordi Gud har sagt det”, men koblingen til den kristne etikk (1985-89) og det kristne verdigrunnlag (2001-05) er tydelig, om enn ikke alltid like eksplisitt formulert. Dette understrekes ved at familien gjerne også omtales i innledningskapitlene til KrFs partiprogrammer. For eksempel i programmet 1973-77: *” Gud har gjeve sine lover for livet. Desse lovene fortel oss om ei etisk målsetjing for vårt tilhøve til medmenneske, til familien, til fedrelandet og...”* .

I tillegg har KrF på enkelte saker en ”renere” kristelig profil. De fremhever sterkt ekteskapet som den samlivsformen som *bør* velges, og sier ikke som FrP at andre former kan være vel så gode. De har en aktiv holdning til samlivsbrudd, kjemper for familievernkontorer, økonomiske fordeler for samboere må fjernes, og det samme må partnerskapsloven (1993- 2005).

Vi kan oppsummere med at begge partier anser familien som et viktig politikkområde. Begge fremhever familien som en sentral og viktig enhet i samfunnet. De oppskatter verdien av omsorgsarbeid i hjemmet, ønsker å styrke familienes stilling, vil gi foreldre større valgfrihet i forhold til oppdragelse og omsorgsform, og de enes om at homofile ikke bør få adoptere.

På mange måter er partiene ganske like på dette feltet, og det er vanskelig å trekke helt klare skiller mellom dem. Imidlertid ser vi at mens KrF er tydelig preget av en trosdimensjon i sin tilnærming, så er FrP mer tradisjons- og kulturorientert. Dette fremstår som en markant og gjennomgående forskjell.

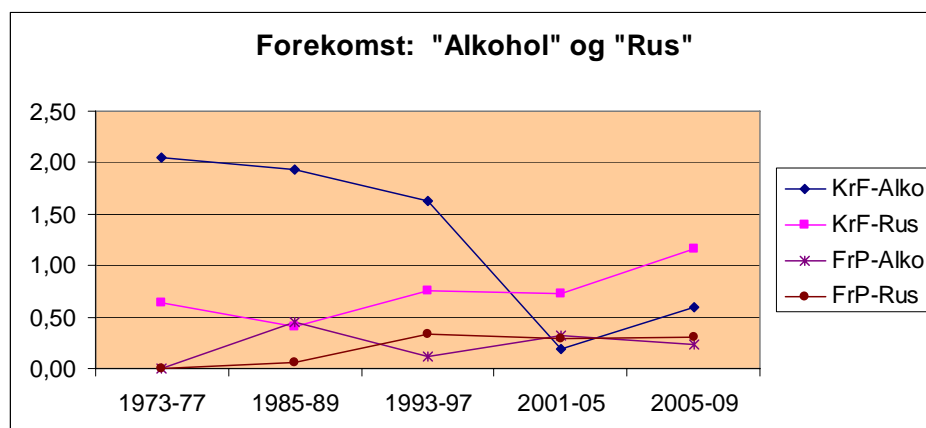
3.3.7. Alkohol og rus

Det er først og fremst *alkohol*spørsmålet som er klassifisert som et typisk kristelig tema i denne oppgaven (se forklaring i neste avsnitt). Likevel er også begrepet ”rus” tatt med i analysen. Rus omfatter selvfølgelig også alkohol. Likevel er det av interesse

å kartlegge bruken av ordene ”alkohol” og ”rus” hver for seg. Begrunnelsen for dette er todelt. For KrFs del er det grunn til å anta at begrepet rus i tiltagende grad kan ha erstattet alkohol. Når det gjelder FrP, foreligger det en antakelse om at begrepene representerer innholdsmessige forskjeller.

Med sine sterke røtter i motkulturene og kristen-Norge, har KrFs holdning i alkoholpolitikken naturlig vært knyttet til et ønske om en restriktiv alkohollovgivning. Også FrP synes opptatt av disse spørsmålene, men her kan det være viktig å skjelne mellom alkoholpolitikk og ruspolitikk. Da Anders Lange stiftet partiet i 1973, var kampen mot høye skatter og avgifter, blant annet på alkohol, partiets kanskje fremste kjennetegn. Kampen for en liberalisering av alkohollovgivningen har vært, og er fremdeles en tydelig profilert sak hos FrP. Når det gjelder ruspolitikk så handler det om mer enn bare alkohol. Hos FrP får man inntrykk av at dette i stor grad kobles til all bruk av narkotika, samt de som ikke mestrer bruk av alkohol på en kontrollert måte. Litt fortegnet kan man formulere det slik: Alkohol er uproblematisk inntil folk blir alkoholikere, mens narkotika er problematisk fra første stund.

Også KrF ser ut til å gjøre en viss distinksjon mellom alkohol og rus, men i økende grad ser det ut til at bruken av rusmiddelbegrepet hos KrF *også* omhandler alkohol. Figuren nedenfor forsøker å illustrere hvordan partienes bruk av disse begrepene har utviklet seg. Nettopp fordi alkohol har vært en så viktig sak for KrF er dette skilt ut som en egen kategori. Kun når det i programmet fremgår at det utelukkende dreier seg om alkohol er begrepet plassert i denne kategorien.

Fig. 3.6. Forekomst av begrepene ”alkohol” og ”rus” hos KrF og FrP. Pr. 1000 ord.

Det mest fremtredende ved figuren er uten tvil KrFs nedgang i omtalen av alkohol⁸.

Det kan ikke herske noen tvil om at dette er tonet kraftig ned de senere årene. På samme tid ser vi at bruken av begrepet ”rus” har tiltatt noe. Samlet sett er det likevel en total nedgang i omtalen av alkohol/rus for KrF sin del.

FrP har bare små variasjoner og forekomsten er så lav at dette ikke kan tillegges noen særlig vekt. Det interessante når det gjelder FrP, ligger i det vi kan tolke som to typisk bakenforliggende trekk ved partiet, som illustreres godt i forbindelse med russpørsmål. På den ene siden er partiet liberalistisk og i opposisjon til statlig formynderskap, hvor retten til å drikke alkohol til en lavere pris og med lettere tilgang bør være selvskreven. I programmet 1985 -89 kan vi blant annet lese:

”(...)Fremskrittspartiet vil imidlertid motarbeide den omseggripende tankegang at enhver bruk av alkohol er misbruk(...)Fremskrittspartiet vil også påpeke at de ekstremt høye avgifter og andre elementer i forbudslinjen ikke har gitt de ønskede resultater(...) Forbuds- og formynderlinjen er derfor ikke den riktige.”

I sin tilnærming til narkotikapolitikken er det imidlertid lov og orden partiet som kommer til syne. Her er det nettopp forbuds- og formynderlinjen som bør gjelde:

”Fremskrittspartiet ønsker en restriktiv narkotikapolitikk. Dette fordi narkotika ansees for å være sterkt vanedannende og et livstruende rusmiddel. Fremskrittspartiet ser(...) all bruk av narkotiske stoffer som misbruk, såfremt det ikke gis som en del av en medisinsk behandling.”
(...) Fremskrittspartiet vil: Innføre strengere lovregler for smugling og salg av narkotika. Livsvarig fengsel bør kunne benyttes overfor personer som smugler og selger harde stoffer i vinnings hensikt.” (FrPs valgprogram 1985-89.)

Denne kombinasjonen av lov og orden og liberalisme er spesiell for FrP. Koblingen til lov og orden gjenkjenner vi fra omtalen av såkalte autoritarianske verdier på dimensjonen frihetlig / autoritariansk. KrF ser i sine programmer ikke ut til å skille mellom alkohol og narkotika på samme måte. Her kommuniseres gjennomgående et restriktivt syn på all rusbruk.

---

⁸ Avhold og edruskap er også tatt med som en del av klassifiseringen av begrepet alkohol.

3.4. Omfang og integrering av kristelige temaer

Vi har nå sett på partienes formålsparagrafer og hvordan en rekke kristelig begreper er brukt i de ulike programmene. For å komplettere bildet skal vi til slutt undersøke hvordan partiene i løpet av perioden har prioritert og integrert såkalt kristelige temaer i sine programmer. Vi prøver å få tak i hele setninger, avsnitt eller kapitler som er viet slike temaer (jfr. appendiks 2).

Omfang

Ut fra de definerte kriteriene i denne oppgaven utgjør det kristelige innholdet hos FrP en svært liten del av programmene totalt. Tabell 3.4 illustrerer dette.

Tab.3.4. Andel kristelige temaer i FrPs partiprogrammer.

FrP	1975⁹	1985-89	1993-97	2001-05	2005-09
Prosent av programmet	0,4	1,9 ¹⁰	2,5	1,6	1,5

Som vi har sett, er KrF sitt idégrunnlag sterkt preget av kristne grunnholdninger.

Spørsmålet er om dette mest av alt er en ”formålsparagraf” som passer i en idémessig redegjørelse, eller om dette grunnsynet for øvrig preger programmet.

Tab.3.5. Andel kristelige temaer i KrFs partiprogrammer.

KrF	1973-77	1979¹¹	1985-89	1993-97	2001-05	2005-09
Prosent av programmet	17,6	21,6	10,3	17,7	6	5,3

Sammenlignet med forekomsten i FrPs partiprogrammer ser vi her en annen prioritering av kristelige temaer. Til tross for en markert nedgang, er KrF likevel i et helt annet sjikt enn FrP. Nedgangen må også kommenteres eksplisitt da den er meget sterk i de to siste periodene. Noe av dette kan forklares med at partiet har gått over til å bruke formuleringer som: ”Ut fra en Kristendemokratisk ideologi...” Det gjør at programmet blir mindre kristelig da formuleringen ikke kan sies å være synonymt med ”ut fra en kristen forståelse”. Det er ikke helt enkelt å avgjøre hvordan dette skal behandles når det her skal gis en oversikt over utviklingen av det kristelige preget i KrFs programmer. Det har derfor blitt vurdert som fornuftig å se nærmere på hva KrF selv sier om dette.

⁹ Prinsippprogrammet fra 1975 er brukt istedenfor valgprogrammet 1973-77, som tidligere redegjort for.

¹⁰ ”Familiedimensjonen” kan her diskuteres. Grunnen er at FrP begrunner så mye av sin politikk om arbeid i hjemmet med økonomiske hensyn. Det gis ikke noen typisk ”kristen” begrunnelse.

¹¹ Er tatt med da dette i analysene supplerer valgprogrammet 1985-89.

KrF har utgitt et eget kristendemokratisk manifest (KrF 2004). Her er det verdt å merke seg at partiet selv skiller mellom kristne grunnverdier og kristendemokratisk ideologi. Dette innebærer en anerkjennelse av at andre, med de samme kristne grunnverdiene, kan mene at en annen ideologi representerer de kristne grunnverdiene best. Dette har betydning for hvordan vi i denne konteksten vurderer det substansielle i KrFs program. Skillet innebærer at vi ikke kan la begrepet *kristendemokrati* være synonymt med begrepet *kristen*. Tellereglene i denne oppgaven kan tenkes å innvirke på at nedgangen blir så kraftig, det er derfor viktig å ikke hoppe rett på en konklusjon om at KrF har blitt dramatisk mye mindre kristelige. Men det ser altså ut til å dreie seg om mer enn bare et skifte av begreper. Vi skal se mer inngående på hva dette betyr i det drøftingskapitlet.

Integrering

Et annet interessant trekk er at KrF i stor grad integrerer kristelige verdier i mange ulike temaer, som utenrikspolitikk, bistand, energipolitikk, næringsliv osv. Dette er riktignok en tendens som er klart sterkest tidlig i perioden, men den kan fremdeles sees i programmet for 2005-09. I kapitlet om miljø kan vi lese: "*Forvalteransvaret er helt grunnleggende i vår politikk*". Når KrF snakker om forvalteransvar, henspiller det på forvaltning av skaperverket. Implisitt ligger en kobling til at jorden er skapt av Gud. Også kampen mot fattigdom begrunnes ut fra den kristne nestekjærligheten.

Hvordan man integrerer standpunkter i ulike politikkområder, sier noe om hva som er viktig for partiet på et mer overordnet nivå og nye saker tilpasses gjerne den ideologiske profil partiet allerede har (Sjøblom 1968: 226-227; Aardal 1993:97).

Eksempelet med hvordan KrF begrunner sin miljøpolitikk ut fra et forvalteransvar, illustrerer dette godt. Et slikt preg av total integrering ser ut til å ha blitt svakere med årene hos KrF, men fremdeles finner vi slike elementer. Hos FrP har en slik integrering ikke vært avdekket i noen av programmene.

3.5. Perifere temaer?

Vi har nå sett på hvilke kristelige temaer KrF og FrP synes å vie størst oppmerksomhet i sine partiprogrammer. Det er imidlertid verdt å kommentere et par saker som *ikke* fremstår som særlig sentrale i programmene.

Som vi så i Finn Jarle Sæles lovprisning av Carl I. Hagen innledningsvis, er det noen saker som trekkes frem som særlig viktige. Hagens støtte til ekteskap som det normale fremfor homofile forhold og støtte til Israel og familien, representerer i følge Sæle, viktige kristne verdier. To av disse sakene; motstand mot egne rettigheter for homofile og støtte til staten Israel er imidlertid svært sparsommelig omtalt i FrPs programmer. Det samme ser vi hos KrF.

Selv om de to temaene altså vies liten plass i partiprogrammene er det grunn til å se nærmere på dem. For det første er dette to saker hvor KrF tradisjonelt har hatt et klart sakseierskap. KrF og deres velgere har fremfor noen blitt oppfattet som Israels varmeste forsvarere i norsk politikk. Den andre saken, om rettigheter for homofile, er av nyere karakter. Likevel kan den sies å være en naturlig følge av partiets syn på ekteskap og familie som den rette samlivsform. Anerkjennelse av rettigheter for homofile går på tvers av dette familiebildet. Dessuten har den tradisjonelle kristne oppfatningen vært at dette er i strid med Bibelens lære. Motstand mot slike rettigheter har således blitt en naturlig konsekvens av partiets grunnsyn.

De senere år har også FrP sett ut til å markere seg i disse tradisjonelle KrF-sakene – med sammenfallende synspunkter. Standpunktet i Israelsspørsmålet er for så vidt ikke nytt, men har blitt stadig tydeligere profilert. Tidligere var både opinion og partier i Norge mer samstemte i sin Israelsvennlighet enn det vi har sett de senere årene. KrF er det partiet som hele tiden har holdt stand, mens FrP ser ut til å ha blitt mer uttalt i sin støtte til Israel den senere tid. I spørsmålet om homofiles rettigheter har FrP gjennom blant annet John Alvheim fremstått som svært tilbakeholdne, med argumenter som til forveksling kan ligne på KrFs. Her er det særlig vern om den tradisjonelle familien som settes i fokus for hvorfor en slik tilbakeholdenhet bør vises.

La oss se nærmere på hva partiene konkret sier.

Gjennomgangen viser at Israel omtales helt minimalt i begge partienes programmer. Tallene er så lave at det ikke gir noen mening å fremstille disse i tabellform. Mest overraskende er det kanskje at forekomsten er så lav hos KrF. Ser vi nærmere på begrepsbruken oppdager vi imidlertid interessante forskjeller mellom partiene. FrP legger i sin omtale av spørsmålet ensidig vekt på Israels rett til eksistens, mens KrF på sin side understreker at det også for palestinerne må tilstrebes å finne en tilfredsstillende løsning. KrF bruker, særlig i de to siste programmene, plass til å drøfte og nyansere spørsmålet. FrP på sin side vier aldri temaet mer plass enn én setning pr. program.

”Fremskrittspartiet støtter fortsatt FNs vedtak om det jødiske folks rett til et nasjonalt hjemland i Israel, og vil understreke at en fredsløsning i Midt-Østen ikke må innebære en trussel mot Israels eksistens.” (FrPs partiprogram 2005-09.)

Som utenforstående leser får man inntrykk av at FrP er mer kompromissløs i spørsmålet omkring Israel enn KrF. Dette inntrykket ser ut til å finne bekreftelse i FrPs utspill i mediene.

”Jeg vil huske Arafat som terrorismens far, en som levde av og for krigen. Han ville ikke ha fred, han viet hele sitt liv til utslettelse av staten Israel. Det klarte han heldigvis ikke, sier Hagen.” (Hagen 2004b, sitert hos NTB Tekst)

Mens FrP vektlegger Israels selvfølgelige rett til å eksistere og forsvare seg, synes det som om KrF i større grad trekker frem at det er *to* parter i denne konflikten, og at en løsning må ta utgangspunkt i dette.

”Konflikten i Midt-Østen er en av de største utfordringene for en fredelig verden. KrF vil sikre Israel rett til å leve i fred innenfor trygge og internasjonalt anerkjente grenser og anerkjenner palestinerne rett til selvstyre på eget territorium.” (KrFs partiprogram 2005-09.)

Det er nærliggende å anta at FrPs linje kan ha appell til grupper som engasjerer seg sterkt i Israelsspørsmålet. KrFs holdning og nyansering kan tenkes å bli oppfattet som for lite entydig i støtten til Israel. Dette vil bli drøftet mer inngående i kapittel fem.

Når det gjelder omtalen av rettigheter for homofile, så vies heller ikke dette særlig stor plass. Likevel er temaet interessant, både fordi det fra tid til annen fokuseres sterkt i mediene, og fordi temaet kan tenkes å representere en kobling til både et teistisk

verdensbilde og et autoritariansk verdisett (jfr. Flanagan og Lee). KrF vært en markant motstander av partnerskapsloven¹² og andre særskilte rettigheter for homofile. Dette er trolig sammenvevd med et tradisjonelt kristelig standpunkt om at dette er i strid med Guds ord. For FrPs del har motstanden vært litt mindre uttalt, men tilsynelatende med tiltagende styrke de senere årene. Begrunnelsen har i stor grad vært knyttet til et ønske om å verne det tradisjonelle familiemønsteret.

Temaet er altså lite omtalt hos begge partier og hos FrP er det nesten helt fraværende. Likevel roses altså partiet for sin tydelige holdning i dette spørsmålet (jfr. innledningskapitlet). Denne ”tydeligheten” er ikke fullt så tydelig i partiets program. De går mot at homofile skal få adoptere, men dette er et standpunkt det er uenighet om i mange partier. Når det gjelder homofilt samliv, kan de ikke sies å være spesielt tydelige. På den ene siden fremhever de ekteskapet som det beste, men i neste setning skriver de:

”Fremskrittspartiet mener imidlertid at alle mennesker har en klar rett til å innrette seg på den måten de selv finner best, og at dette i seg selv har en egenverdi.” (2001-05).

I motsetning til FrP omtaler KrF også andre sider ved homofiles livssituasjon enn bare adopsjonsspørsmålet.. Det påpekes blant annet at levekårene, særlig for unge homofile, er dårligere enn blant andre grupper i befolkningen, og at dette bør forebygges.

Både når det gjelder Israelsspørsmålet og spørsmålet om homofiles rettigheter, synes det som om KrF inntar en holdning som i større grad nyanserer spørsmålene enn hva vi ser hos FrP. Dette gir det noe selvmotsigende resultat at FrP som nærmest ikke vier temaene plass i det hele tatt, kan fremstå som det partiet som er mest opptatt av sakene, nettopp fordi de ikke nyanserer, men er relativt ensidige. Spesielt i Israelsspørsmålet kan dette tenkes å være en faktor av betydning.

Det er i det hele tatt interessant å se at enkeltsaker man *tror* partiene er opptatt av, viser seg å være så begrenset omtalt i partiprogrammene.

Dette kan tolkes på flere måter. Man kan spørre seg om partiprogrammene er styrende for hva politikerne fokuserer på og vektlegger, eller om det er andre prioriteringer som gjøres i møtet med medier og velgere. Kanskje er det en bevisst strategi for å nå

---

¹² I programmet for 2005-09 er avskaffelse av partnerskapsloven ikke lenger med.

spesielle målgrupper? Medienes ønske om å sette kontroversielle saker på dagsorden kan være en medvirkende årsak. Dessuten må en anta at ledende politikere i kraft av sitt mandat forbeholdes et visst handlingsrom til å vurdere hvilke saker det kan være verdt å sette på dagsorden¹³ og hvilke debatter det er viktig å delta i. Dette er poenger som er viktige å ta med i betraktningen når man arbeider med spørsmål omkring partier og velgere.

3.6. Oppsummering på idéplan

La oss forsøke å oppsummere det vi har funnet.

Med utgangspunkt i partienes programmer har vi avdekket at KrF har en langt tydeligere og uttalt kristelig profil enn FrP. Dette kan knapt kalles overraskende. Det har ikke ligget til grunn noen antakelse om at FrP skulle ha overtatt KrFs rolle på dette feltet. Spørsmålet er derimot om FrP har *nærmet* seg KrF og vice versa.

Tendensen for KrF kan sies å være noe nedadgående i forhold til profilering av kristelige saker. Dette ser vi både i den kvantitative og i den mer kvalitative analysen. Selv om KrF fremdeles fremstår som klart kristelig orientert, ser partiet ut til å ha tonet ned den mest forkynnende delen av det de kommuniserer. Hvorvidt dette skal tolkes som at de går i mer sekulær retning, kan imidlertid diskuteres. Vi skal se nærmere på dette i oppgavens drøftingsdel.

FrP på sin side viser enkelte tegn til et større engasjement i religiøse spørsmål. En tendens synes klar; at fokuset på familie og religion har vært tiltagende. Men som en nærmere gjennomgang har vist, så forklares det meste av disse økningene ut fra innvandrerspørsmålene og ikke med en tiltagende kristeliggjøring.

I de empiriske analysene er det også pekt på en mulig vesensforskjell mellom KrF og FrP. Forskjellen består i hva slags basis man har for sin tilnærming til kristelige temaer. Man skal ikke lese mye i de to partienes programmer før man får øye på en temmelig klar tendens: KrF er et parti hvor koblingen til det kristelige i svært sterk

---

¹³Pressemeldinger er en annen skriftlig kilde partiene selv råder over. I en tidlig fase av arbeidet med denne oppgaven ble det foretatt en enkel gjennomgang av FrPs pressemeldinger fra 1999-2005. Dette inngår ikke i oppgavens empiriske materiale. Gjennomgangen underbygger imidlertid inntrykket vi har fått gjennom partiprogrammene: FrP har ikke har beveget seg betydelig i "kristelig" retning.

grad begrunnes ut i fra et personlig trosforhold. *Troen* på Gud som skaper, eller som den treenige Gud er av de tydeligste eksemplene på dette (1973 og 1979). Dette er karakteristiske utsagn frem til 1990-tallet hvor den *direkte* trosdimensjonen synes å bli tonet noe ned. Men fremdeles vises det til de ti bud, det kristne menneskesynet, Bibelen som rettesnor osv. Som vi har sett dukker det i de to siste programmene til KrF opp en tilsynelatende ny språkdrakt. Det vektlegges at KrF bygger sin politikk på et kristent verdigrunnlag og *en kristendemokratisk ideologi*. Inntrykket er at talemåtene virker mer politiske og mindre kristelige, ved at den nærmest forkynnende formen fra tidligere, er tonet kraftig ned. Det personlig trosforholdet ser ut til å bli mindre fremtredende, men referansene til både Bibelen, de ti bud, og det kristne menneskesynet gjør at det fremdeles må kunne argumenteres for en underliggende trosdimensjon. Den tidlige beskrivelsen av KrF som en kristen bevegelse med politisk interesse, finner med andre ord støtte i det empiriske materialet som er undersøkt. Det samme gjør tendensen til at partiet nå i økende grad ser ut til å gå mer i retning av å være en politisk bevegelse med kristen forankring.

Tendensen fortoner seg helt annerledes i programmene til FrP. Det finnes ikke i noen av de analyserte programmene noen slik direkte kobling til *troen på Gud*, slik vi finner hos KrF. FrPs begrunnelse handler i første rekke om kristendommen som en felles kulturarv. Når FrP argumenterer for kristelige verdier, eller verdier som kan knyttes opp mot disse, begrunnes dette ofte ut fra *tradisjon*. Vi ser for eksempel i familiepolitikken at viktigheten av familien, svært ofte begrunnes ut fra argumenter som familiens *tradisjonelle* rolle og ”oppgaver familien *tradisjonelt* har hatt”. Dette ser ut til å være vesentlig for å forstå FrPs verdimeslige utgangspunkt og vil bli nærmere utdypet i oppgavens drøftingskapitel.

Gjennom analyse av partiprogrammene er det lite som taler for en klar tendens til at FrP på idéplan har blitt mer opptatt av ”kristelige saker”. KrF kan imidlertid se ut til å ha beveget seg i retning av noe mindre ”eksklusivt” kristelig programinnhold. Med andre ord; med utgangspunkt i partiprogrammene ser KrF fremdeles ut til å være det av de to partiene som er mest opptatt av kristelige verdier, og FrP ser ikke ut til å ha forankret et eventuelt mer ”kristeligvennlig” syn i partiprogrammene. Tilnærmingen mellom de to partiene ser på idéplan altså ut til å være begrenset.

Så langt har vi forsøkt å tegne et bilde av de verdimessige strømningene på idéplan. Vi har forsøkt å ta partiene på ordet ved å analysere deres idégrunnlag, slik de presenterer det i sine programmer. Som nevnt innledningsvis, vil mange, sikkert med rette, innvende at velgere flest ikke leser partienes programmer. Likevel er programmene interessante fordi de altså må antas å være et godt uttrykk for partiets kollektive vilje. Det neste spørsmålet som melder seg da, blir i hvilken grad dette får prege det partiet kommuniserer. Svaret på dette er ikke enkelt, og det kan tenkes mange tilnærminger til en studie av dette. Man kan for eksempel tenke seg ulike mediastudier eller egne spørreundersøkelser om temaet. *Velgerne* er til syvende og sist politikernes viktigste målgruppe. Klarer man å nå disse med det man ønsker å kommunisere? Hva er *deres* kollektive oppfatninger og vilje? Og samsvarer den med det som fremkommer i programmene? Dette skal vi se på i det neste kapitlet.

Kap. 4. Verdimessige strømninger på velgerplan

I arbeid med kategorisering og plassering av partier er det særlig et spørsmål som trenger seg på: Hva er partiets kollektive vilje og standpunkter?

Representeres dette av partiets sentrale tillitsvalgte? Av partiorganisasjonen? Av partiprogrammene? Eller av partiets velgere?

Et sentralt spørsmål er hvorvidt partiets og velgernes kollektive vilje er den samme.

Dersom en undersøkelse blant et partis velgere viser en holdningsendring fra et valg til et annet, kan dette forklares på flere måter.

- Partiet kan ha skiftet standpunkt og fått nye velgere som en følge av dette.
- Partiet kan ha klart å få frem og få tilslutning til et standpunkt de lenge har hatt.
- Partiet kan pga. andre saker ha fått nye velgere, med andre standpunkter som ikke er representert i partiet for øvrig
- Partiet kan over tid ha fått velgere med andre standpunkter som har medført gradvise endringer i partiets standpunkter.

Vi ser her en slags ”høna eller egget-problematikk”. Tiltrekker et parti seg spesielle velgere på grunn av sine standpunkter? Eller former et parti sine standpunkter ut fra det som til enhver tid er velgernes kollektive vilje?

Hvordan kan vi plassere partienes posisjon i det politiske landskapet? Hvilke datakilder kan man bruke for å kartlegge dette? Ulike teoretiske retninger gir ulike svar. Én kilde som vi allerede har stiftet bekjentskap med, er bruk av partiprogrammer. Disse må antas å være et godt uttrykk for partiets kollektive vilje (Skjeie 1992:44), men er det tilstrekkelig og utfyllende? Enkelte andre retninger vektlegger velgerne og deres plassering av seg selv og partiene. Mens atter andre arbeider ut fra partieliter eller eksperters vurderinger på ulike saksområder.

I denne oppgaven vurderes det som fruktbart å anvende flere kilder, og vi skal i dette kapitlet se nærmere på *velgerne* som kilde til plassering av partiene. Dette kan forhåpentligvis gi oss et fyldigere bilde av det vi forsøker å kartlegge.

Vi skal i denne gjennomgangen følge tre hovedspor.

For det første: Hvis man ser på den generelle sekularisering av samfunnet, skulle man anta at stadig færre ville holde fast på de mest kristelige standpunktene. Dette skulle i sin tur forventes å skape en nedgang i oppslutningen for kristelige partier. Interessant er det derfor å registrere KrFs jevnt stabile og innflytelsesrike posisjon. Denne stabiliteten, på tross av sekulariseringen, er bakgrunnen for at spørsmålet om hvorvidt partiet har tonet ned sider av sitt kristelige preg, presser seg frem. Spesielt interessant er dette i lys av KrFs særegne stilling internasjonalt sett, med sin vektlegging av bekjennelsesaspektet (Rimehaug 1997:24). Vi har tidligere antydnet at mens kontinental kristendemokratisk tenkning fremstår som en *politisk bevegelse* med kristen forankring, har KrF mer vært en *kristen bevegelse* med politisk interesse.

I hvilken grad har dette avtegnet seg i velgermassen? Er det slik at KrFs velgere i hovedsak er kristne? Og hvis så er: Er dette trekk som er i ferd med å bli mindre markante?

For det andre: FrP må også sies å være noe særegent. Partiet, som ble spådd å være en døgnflue, har på tretti år hatt en kraftig økning i oppslutningen. De har gått fra en oppslutning på rundt fem prosent frem til 1989 til et gjennomsnitt på 17,3 ved de tre siste valgene. Et sentralt spørsmål blir derfor om FrP først og fremst har fått flere av den samme type velgere, eller om de har utvidet sitt nedslagsfelt til flere grupper. I denne oppgaven skal vi se på om en av disse nye gruppene er kristelige velgere.

For det tredje: Dersom antakelsene om at KrF har gått i mer sekulær og FrP i mer religiøs retning er riktig, skulle man forvente at dette kan observeres i velgermassen. En vil kunne forvente en endring i holdninger eller i sammensetning av velgergruppene, eller kanskje begge deler. Man skulle tro at FrP i økende grad ville rekruttere kristelige velgere, mens KrF ville kunne appellere bredere enn til bare de kristelige. Videre ville en økende grad av sekulære holdninger blant de som stemmer KrF, og mer kristelige holdninger hos de som stemmer FrP, være et naturlig resultat av en slik utvikling.

Det er disse utviklingstrekkene vi skal ta for oss i denne delen av oppgaven.

Oppgavens to hovedspørsmål på velgerplan springer ut av oppgavens problemstilling, samt av et premiss hentet fra samfunnsdebatten.

Utgangspunktet for oppgavens problemstilling ligger i en forståelse av at KrFs basis har vært de kristelige velgerne, og at KrF har vært det vanligste førstevalget blant disse. Denne basisen er det man antar er i ferd med å endre seg. For det første medfører sekulariseringen en forventning om en tallmessig reduksjon av kristelige velgere. Dessuten synes KrF å ha et ønske om å rekruttere bredere enn de tradisjonelt har gjort (jamfør kapittel 3). For FrPs del er det skapt et inntrykk av at de sikter seg inn mot nettopp de kristelige velgerne. Problemstillingen spør om i hvilken grad og på hvilken måte KrF og FrP representerer de samme verdimessige strømningene. Og fra samfunnsdebatten henter vi påstanden om at FrP har blitt et viktig parti for de kristelige velgerne og således representerer en trussel mot KrF.

Hovedspørsmålene på velgerplan blir derfor:

1. Har KrFs velgere blitt mindre kristelige og beveget seg i mer sekulær retning?

2. Har FrPs velgere blitt mindre sekulære og beveget seg i mer kristelig retning?

I fortsettelsen av dette spør vi så om de to partiene har nærmet seg hverandre på andre felter. Av spesiell interesse her er arenaen som kan kalles for FrPs hjemmebane, nemlig spørsmål knyttet til ”innvandring/ solidaritetsdimensjonen”. Dessuten er spørsmålet om de på det relasjonsmessige planet har nærmet seg hverandre i form av økt gjensidig sympati. Delspørsmålene formuleres slik:

3. Har KrF og FrPs velgere nærmet seg hverandre på indeksen for ”Innvandring/Solidaritet”?

4. Har KrF og FrP på velgerplan nærmet seg hverandre relasjonsmessig?

4.1. De kristelige

4.1.1. En attraktiv velgergruppe?

De senere årene ser det ut til at ”de kristelige” velgerne er viet en del oppmerksomhet. Det er skapt et inntrykk av at KrF har fått selskap av andre aktører på denne arenaen. FrPs interesse for denne velgergruppen har vakt oppmerksomhet, ikke minst i mediene. Noe av årsaken til medienes interesse kan være at de her har øynet en situasjon med et visst konfliktpotensial. Det er lett å tenke seg minst to åpenbare konflikter som kan oppstå i kjølvannet av FrPs interesse. Det vil alltid skape

spenninger når en gruppering forsøker å ta seg inn på et område andre mener å ha hevd på. KrF kan derfor tenkes å være lite begeistret for denne interessen. Vi har også sett noe av det samme fra Arbeiderpartiet når Hagen har fridd til ”arbeiderne”.

Dessuten kan man tenke seg konflikter ut fra de sterke motsetningene som er mellom KrF og FrP på mange viktige områder som alkohollovgivning, åpningstider, bistand m.m. Medienes oppmerksomhet rundt Hagens frieri kan i sin tur ha ført til at også andre partier har fått inntrykk av at her kan det være en velgergevinst å hente. Det er med andre ord skapt et inntrykk av de kristelige som en attraktiv velgergruppe.

Hvem er så egentlig gruppen kristelige velgere?

4.1.2. Den norske kristelighet

Premisset for det vi skal undersøke er at KrF tradisjonelt har vært de kristeliges parti. Man snakker da gjerne om det ”kristne grunnfjell”, ”kjernevelgerne”, ”kristen-Norge” osv. Det er ingen enkel oppgave å skulle definere i hvilken grad folk er religiøse og hvordan man skal definere ”den norske kristeligheten”. Består den av alle medlemmer av Den norske kirke (Dnk) og andre kristne trossamfunn? Består den av såkalt ”personlig kristne”, og hvordan skal i så fall det kartlegges? Eller består den av kirke- og bedehusgjengerne? Dette finnes det knapt noe fasitsvar på, men det bør kunne forsvares å konstruere en slik gruppe etter gitte kriterier. Kriteriene vil selvsagt kunne diskuteres, og de substansielle vurderingene er naturligvis viktige, men kanskje viktigst er at kriteriene er gjort rede for. Dette muliggjør etterprøving av både operasjonaliseringen og resultatenes validitet. I valgundersøkelsen har man over tid kartlagt religiøs aktivitet blant norske velgere. Dette danner utgangspunktet for operasjonaliseringen som skal benyttes i denne oppgaven.

Kristelighet versus religiøsitet

Norge har lenge vært et svært homogent land, religiøst sett, med over 90 prosent av befolkningen som medlemmer i Den norske kirke. Et visst religiøst mangfold har først blitt synlig de siste par tiårene, delvis på grunn av innvandringen og delvis på grunn av en økende andel av befolkningen som velger å stå utenfor statskirken. I dag er ca. 86 % av befolkningen medlemmer av statskirken, mens knappe ni prosent tilhører andre

livssynssamfunn⁴⁰. Her utgjør islamske trossamfunn den største enkeltgruppen, men likevel ikke mer enn knappe 2 prosent av befolkningen. Dessuten er en rekke andre kristne trossamfunn som pinse-, metodist- og baptistmenigheter m.fl. medregnet i de knappe 9 prosentene av tros- og livssynssamfunn utenfor Dnk. På denne bakgrunn er det ikke urimelig å slutte at graden av religiøs aktivitet i svært stor grad tilsvare kristelig aktivitet. Selv om dette bildet er noe endret de senere årene, vurderes det som rimelig å legge en slik forståelse til grunn i det videre arbeidet.

Hvem er "de kristelige"?

Det neste begrepsmessige problemet består i å definere *gruppen* kristelige. Det er denne gruppen man mener FrP frir til, og som KrF etter sigende er i ferd med å miste taket på. I valgundersøkelsene spørres det ikke direkte om respondentene anser seg selv som kristne. Det er derfor ikke mulig å definere denne gruppen eksakt. Likevel er det nærliggende å tro at det er en sammenheng mellom grad av religiøs aktivitet, som vi har definert som i hovedsak kristelig, og hvorvidt en person tenker på seg selv som kristen. Dette er selvfølgelig en sammenheng som statistisk sett ikke er perfekt. Det er ikke slik at: "hvis aktiv – så kristen", men sannsynligheten må antas å være høyere enn for dem uten slik aktivitet. En bør kunne anta at det er et rimelig samsvar mellom grad av aktivitet og om folk tenker på seg selv som kristne. Men hvor høy aktivitet skal vi sette som grense for operasjonaliseringen av gruppen kristelige?

I valgundersøkelsene har grad av religiøsitet systematisk vært forsøkt kartlagt gjennom mange år. Det har vært spurt om hyppighet i kirkegang, deltakelse på religiøse møter og om man er medlem av en religiøs organisasjon. Dette har blitt slått sammen til en indeks kalt "religiøs aktivitetsindeks" med følgende inndelinger:

Tabell 4.1.

	Opprinnelig verdinavn	Verdinavn i oppgaven
1.	Passiv	Passiv
2.	Lav aktivitet	Lav aktivitet
3.	Høy aktivitet	Middels aktivitet
4.	Medlem religiøs organisasjon	Organisert aktiv

Som det fremgår av tabell 4.1. har det i denne oppgaven vært vurdert som nyttig å benytte andre navn på de to høyeste verdiene. Dette har to årsaker: Det kan lett oppstå

⁴⁰ Se "Medlemmer i trus- og livssynssamfunn", Statistisk Sentralbyrå 2004.

forvirring når begrepet ”høy aktivitet” representerer nest høyeste og ikke høyeste verdi. Begrepet ”middels aktivitet” kan forhåpentligvis forhindre dette⁴¹. Begrepet ”medlemskap i religiøse organisasjoner” oppleves som langt og noe upraktisk i bruk. Begrepet ”organisert aktiv” oppfattes som innholdsmessig dekkende, og samtidig mer anvendelig for denne oppgaven.

Men før disse nye begrepene tas i bruk er det nødvendig å gå nærmere inn på hva indeksen måler. I gjennomgangen holder vi fast på de opprinnelige verdinavnene. Medlemskap i en religiøs organisasjon har tradisjonelt vært tett knyttet sammen med medlemskap i lekmannsbevegelsen. Det kan diskuteres hvorvidt denne operasjonaliseringen er brukbar som høyeste verdi på indeksen også i dag⁴². I forbindelse med denne oppgaven er det særlig ett element som gjør at operasjonaliseringen oppleves som relevant. Det store flertall av nordmenn er medlemmer av Den norske kirke, uten at dette nødvendigvis sier så mye om deres religiøse engasjement. Medlemskap i religiøse organisasjoner kan imidlertid forventes å avspeile et religiøst engasjement *utover det vanlige*. Det innebærer at man har meldt seg inn i en organisasjon med en spesifikk religiøs målsetting. Da valgundersøkelsene startet opp på slutten av 1950-tallet, kan man kanskje si at lekmannsorganisasjonene var uttrykk for et religiøst engasjement utover det vanlige. Lekmannsbevegelsen har på mange måter artikulert en rekke av de moralsk/religiøse sakene som det har stått politisk strid om. I 1960-årene var det kampen for kristendomsfaget i skolen, på slutten av 1960-tallet abortsaken (Valen 1981:185), Israelsspørsmålet har lenge stått sentralt, mens kampen mot partnerskapsloven er av nyere karakter. I alle disse sakene har lekmannsorganisasjonene vært, og er fremdeles artikulerte og synlige. Det samme kan sies om KrF, selv om det nettopp fra lekmannshold kommer bekymringer om at partiet ikke lenger er tydelig nok.

Lekmannsbevegelsen kan også sies å ha vært et institusjonelt uttrykk for den tradisjonelle moralsk/religiøse konfliktlinjen. I dag er kanskje kategorien ”Medlem i religiøse organisasjoner” noe mer sammensatt enn på 1950-tallet, men det sentrale her

---

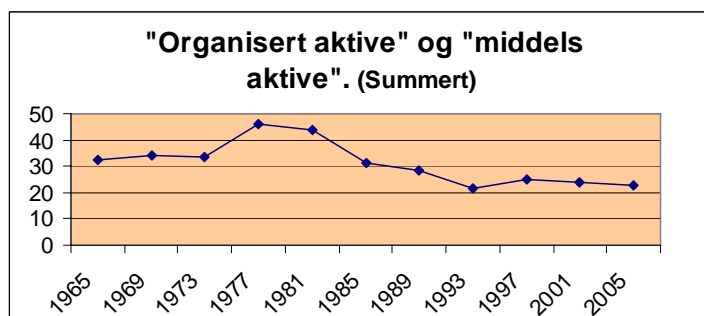
⁴¹ Også i valgundersøkelsen har det vært brukt litt ulike betegnelser. Blant annet har betegnelsen ”middels” vært brukt istedenfor ”høy aktivitet”. (*Valgundersøkelsen 2001, dokumentasjons- og tabellrapport 2003:17*)

⁴² Tor Bjørklund og Bernt Aardal strides om holdbarheten i denne operasjonaliseringen. Se Aardal 2003:94, note 4, for nærmere bakgrunn for denne uenigheten.

er først og fremst å fange opp et religiøst engasjement utover det vanlige, og at dette har et institusjonelt uttrykk. Dette gjør at "organisert aktiv" vurderes som et egnet begrep, både innholdsmessig og bruksmessig.

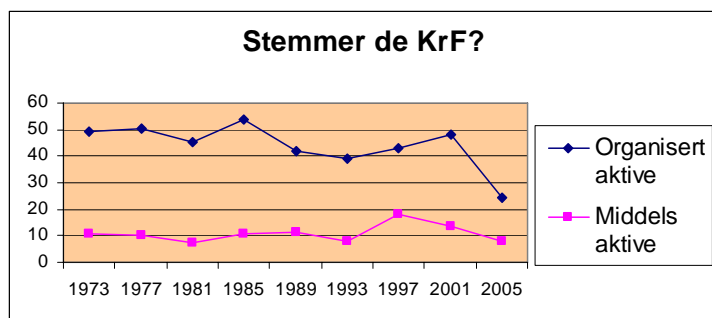
Som det fremgår i tabell 4.1 opererer man på indeksen "religiøs aktivitet" med fire verdier. De to første kategoriene, de med lav aktivitet eller de som er passive, er de vi med minst sannsynlighet vil anta er kristelige.

De to siste gruppene er de vi fra og med nå vil kalle "organisert aktive" og "middels aktive". Spørsmålet er om man skal definere begge disse gruppene som "de kristelige", eller om det kun er de mest aktive som i denne sammenheng skal defineres slik. Dette er det ikke enkelt å gi et klart svar på. Som vi har vært inne på før, er dette vanskelig å vurdere fordi det dreier seg om en dimensjon, trosdimensjonen, som er vanskelig å kategorisere objektivt. Vi er likevel nødt til å foreta noen slike valg i denne oppgaven. Vi skal først se på hvor stor andel av befolkningen disse gruppene utgjør.

Figur 4.1. Andel velgere med "organisert" eller "middels" aktivitet på religiøs aktivitetsindeks. Prosent.

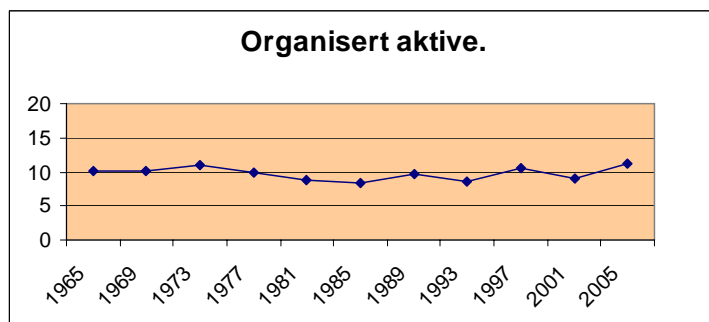
Som figur 4.1. viser utgjør de to gruppene frem til begynnelsen av 1990-tallet ca. 30 prosent av befolkningen. Deretter faller dette til mellom 20 og 25 prosent. Dette er i tråd med forventningen om en nedgang som følge av tiltagende sekularisering. Men med tanke på å definere "det kristne grunnfjell" og de som utgjør KrFs kjernevelgere, virker likevel tallet svært høyt. Vi skal derfor undersøke i hvilken grad religiøs aktivitet kan synes å påvirke stemmegivningen.

Figur 4.2 Andel som stemmer KrF blant de med verdi "organisert" eller "middels" aktiv. Prosent.

Figur 4.2. levner liten tvil om hvilken av de to gruppene som over tid har sett på KrF som det naturlige partivalget. Frem til valget i 2005 stemte nesten hver andre av de organisert aktive på KrF. Dette gir grunn til å tro at vi kan gjøre følgende presisering: Det som har utgjort KrFs kjernevelgere, som også ofte refereres til som "det kristne grunnfjell", er de organisert aktive.

En annen term man kanskje kunne bruke om de organisert aktive, er de "bekjennende kristne". Stiftelsen Kirkeforskning (KIFO) foretok i 2000 en spørreundersøkelse⁴³ blant medlemmer av Den norske kirke⁴⁴. Her oppga 12 prosent av respondentene at de regnet seg som bekjennende kristne. På bakgrunn av den svært høye andelen medlemmer i Dnk kan dette tallet være et brukbart estimat for hvor mange i Norge som regner seg som bekjennende kristne. Går vi så tilbake til valgundersøkelsene, ser vi at andelen organisert aktive ikke er så ulikt tallet for bekjennende kristne.

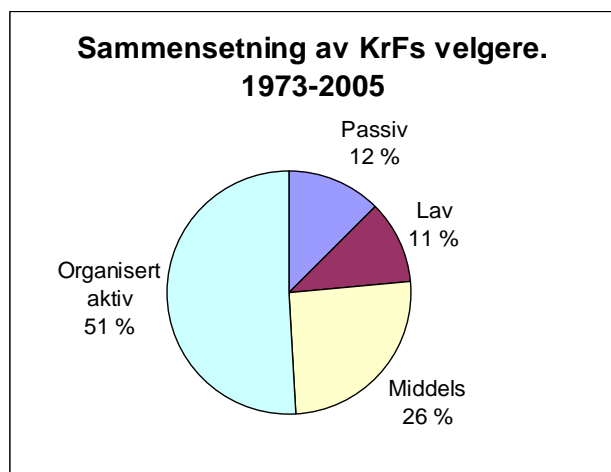
Figur 4.3. Andel av velgerne som er organisert aktive. Prosent.

Her ser vi at tallet ligger svært jevnt og rundt 10 prosent. Sett opp mot tallene fra KIFO om bekjennende kristne, virker dette intuitivt som et mer rimelig anslag over "det kristne grunnfjell" enn hvis gruppen med middels aktivitet også skal inkluderes.

⁴³ Se f.eks. omtale i "Håndbok for menighetsråd 2002-2005"

⁴⁴ Ikke alle som er medlemmer av en religiøs organisasjon vil være medlemmer av Dnk. Tradisjonelt har imidlertid de fleste i lekmannsbevegelsen også vært medlemmer i Dnk.

Det er ytterst viktig å understreke at dette ikke er noe bevis for at målet med ”organisert aktive” dermed er riktig. Men det kan kanskje bidra til å styrke antakelsen om at tallet på de såkalt mest kristelige ligger nærmere 10 -12 enn 25-30 prosent. Fordi operasjonaliseringen her oppleves som komplisert, har vi med utgangspunkt i religiøs aktivitet også undersøkt hvem som tradisjonelt har utgjort den største delen av KrFs velgere. Vi så i figur 4.2. at rundt halvparten av de organisert aktive stemmer på KrF, men hvor stor andel av partiets totale velgermasse utgjør denne gruppen?

Figur 4.4. Sammensetning av KrFs velgere etter religiøs aktivitet. 1973 -2005. Prosent.

Figuren bekrefter at de mest aktive også utgjør den største delen av KrFs velgere når vi ser hele perioden 1973 -2005 under ett. De organisert aktive som tallmessig⁴⁵ er den minste gruppen, med cirka ti prosent, utgjør alene halvparten av KrFs velgere. På denne bakgrunn bør vi trygt kunne kalle disse for KrFs kjernevelgere.

Dette utgjør med stor sannsynlighet den velgergruppen som gjerne omtales som ”de kristelige”, og som vi antar det kan ha blitt tilspisset kamp om.

4.1.3. KrF – et parti for de kristelige?

Som vi har sett, er det ingen tvil om at de organisert aktive også har vært KrFs største aktivum. De tre siste valgene har imidlertid gått fra de store høyder til de dypeste daler for KrF. Ved suksessvalgene i 1997 og 2001 var utslagene for de organisert aktive minimale som vi ser i figur 4.2., brakvalgene skyldtes tilsig av andre velgere.

I kapittel 3 så vi tegn til at KrF de senere årene har tonet ned det mest eksklusivt kristelige i sine partiprogrammer, kanskje i et forsøk på å nå større velgergrupper. De

⁴⁵ Gruppene fordeler seg slik for perioden 1973-2005: ”Passiv”: 52,9; ”Lav aktivitet”: 15,6; ”Høy aktivitet: 21,1; ”Medlem: 9,6. (Prosent).

gode valgene i 1997 og i 2001 tydet på at dette var en vellykket strategi.

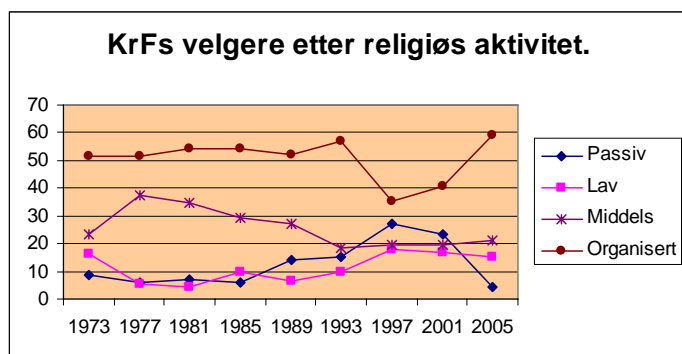
Valgundersøkelsene bekrefter også at KrF her hadde et bredere velgergrunnlag enn ellers (Aardal 1999:40,41,47; Aardal 2003: 35-36).

I 2005 gjorde imidlertid partiet sitt dårligste valg siden partiet ble landsdekkende i 1945. Som vi så i figur 4.2., opplevde KrF her et dramatisk fall i oppslutningen blant sine mest trofaste velgere. Sett i lys av den svært stabile oppslutningen KrF har hatt i denne velgergruppen, er fallet fra cirka 50 til 24 prosent oppsiktsvekkende.

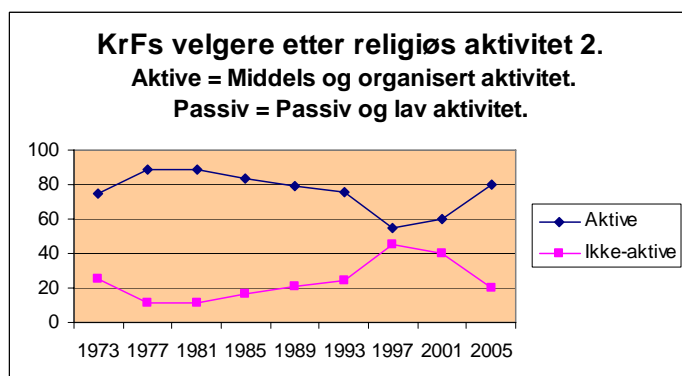
Men klarte KrF å holde på de nykaprede velgerne? Er det slik at de nye velgerne er i ferd med å utgjøre en stadig større andel av KrFs velgermasse, på bekostning av KrF kjernevelgere?

For å belyse dette skal vi igjen bruke den religiøse indeksen. Denne gangen for å se på utviklingen over tid når det gjelder sammensetningen i KrFs velgermasse.

Dette er illustrert med to figurer, hvorav den siste er en forenkling for å illustrere en mulig trend tydeligst mulig:

Figur 4.5. KrFs velgere etter religiøs aktivitet, 1973-2005. Prosent.

Figur 4.6. KrFs velgere etter religiøs aktivitet 2. 1973-2005. Prosent.

Her må det presiseres at det er prosentuert med stemmegivning (KrF) som uavhengig variabel. Dette er gjort for å illustrere noe av KrFs mulige dilemma.

Figurene bekrefter at KrF ved valgene i 1997 og 2001 også nådde de med lav eller ingen religiøs aktivitet. Disse gruppene utgjorde i 1997 nesten halvparten av KrFs velgere, noe som må ha vært en utfordring for partiet. Skulle de spisse sitt budskap mot de trofaste velgerne, eller de nye gruppene som tross alt utgjør en mye større andel av befolkningen?

I 2005 ser vi (fig.4.5.) at de organisert aktive igjen utgjør over femti, ja nesten seksti prosent av KrFs velgere. Når vi samtidig vet at oppslutningen i denne gruppen falt fra cirka 50 til 24 prosent, sier det mye om KrFs dårlige valg. Det store spørsmålet er om det for KrFs del var valgene i 1997 og 2001 som var ekstraordinære, eller om det er valget i 2005 som fortjener denne betegnelsen.

Vi har så langt forsøkt å tegne et bilde av hvordan den kristelige delen av det politiske landskapet har artet seg fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til i dag. Som vi har sett, har noe av dette bildet den siste tiden slått sprekker. Dette har blant annet kommet til uttrykk gjennom en oppfatning om at FrP er i ferd med å bli et attraktivt parti for kristelige velgere. Spørsmålet er om denne oppfatningen finner støtte i empirisk materiale. Har det skjedd innholds- eller relasjonsmessige tilnærminger mellom de to velgergruppene, og finnes det empirisk belegg for oppfatningen om at KrF-velgere i økende grad betrakter FrP som et reelt alternativ til KrF?

4.2. Har det skjedd en innholdsmessig tilnærming?

KrFs og FrPs velgere har tradisjonelt ikke vært regnet som særlig like i forhold til sine meninger og holdninger. Når det nå spekuleres i om FrP har fått et økt grep om KrFs velgere, er det grunn til å spørre seg om dette er i ferd med å endre seg. Er disse velgerne i ferd med å nærme seg hverandre? Kan slike innholdsmessige faktorer forklare en eventuelt økende popularitet for FrP i KrF-leiren? Eller må forklaringen søkes andre steder?

Det er viktig å være klar over at vi nå går over til å snakke om de som faktisk stemmer KrF og ikke gruppen organisert aktive som sådan, selv om denne er sterkt representert hos KrF.

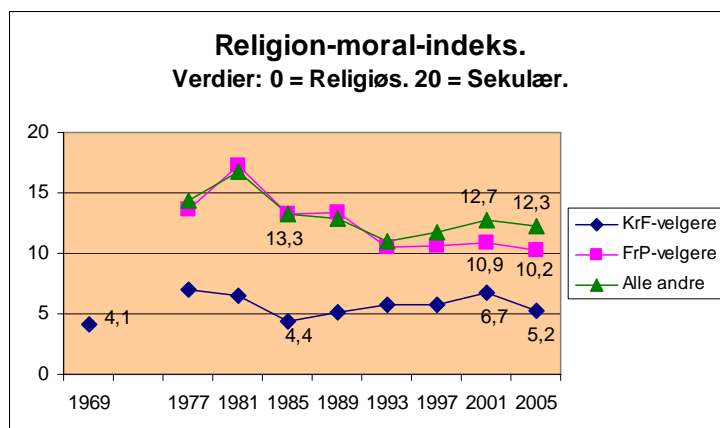
Norske valgforskere har gjennom en årrekke dokumentert at politiske stridsspørsmål har betydning for velgernes partivalg. Dessuten har man sett klare tegn på at ulike spørsmål kan sies å henge sammen. Det vil si at et bestemt standpunkt i én sak har en tendens til å forutsi standpunkt i enkelte andre saker. Valgforskerne mener å kunne peke ut fire ideologiske dimensjoner som representerer et slikt sammenfall av standpunkter (Aardal 2003:65). Dimensjonene er konstruert slik at ytterverdiene representerer motsetninger som positiv/negativ, religiøs/sekulær osv. På hvert sitt område har KrF og FrP i en årrekke inntatt standpunkter som ikke er helt i takt med øvrige partier eller hovedstrømningene i det norske samfunnet. KrF markerer dette med sin sterke vektlegging av kristne verdier og "livslover" og skiller seg klart fra de øvrige partiene på dimensjonen moral-religion.

FrP på sin side har markert seg sterkt på dimensjonen "innvandring/solidaritet" med blant annet sin kritiske holdning til innvandring. Denne dimensjonen synes for øvrig i stor grad å sammenfalle med det som av Flanagan kalles for "Authoritarian-Libertarian-dimensjonen" (Aardal 2003:70).

Grovt forenklet kan vi si at KrF og FrP nesten eier hver sin dimensjon. Dette er et fenomen som gjerne kalles for sakseierskap, det vil si at noen saker er knyttet til et bestemt parti (Aardal, Krogstad, Narud 2004:23). Sakene er svært viktige for partiet, og partiet oppfattes å ha stor troverdighet på området. I det følgende skal vi se på hvordan dette gjenspeiler seg i de to partienes velgergrupper.

4.2.1. Fra kristelig til sekulær? Og fra sekulær til kristelig?

Som det fremgår i metodekapitlet, har man i valgundersøkelsene søkt å kartlegge holdninger til spesielle religiøse og moralske spørsmål. På bakgrunn av faktoranalysen av et sett av slike spørsmål er det konstruert en additiv indeks med verdier fra 0 -20. Indeksen viser følgende resultater over tid:

Figur 4.7. Gjennomsnittsplassering på indeksen religion - moral. KrF og FrP-vælgere, samt øvrige vælgere samlet. 1969-2005.

Figuren må leses med en viss varsomhet for årene 1977 og 1981. I disse valgundersøkelsene er det kun abortspørsmålet som inngår i indeksen. (Berglund 2004:193). Ser man på gjennomsnittsverdien for KrF-vælgere ved valget i 1969⁴⁶, hvor fire spørsmål dannet grunnlag for indeksen, er gjennomsnittsverdien langt lavere med 4,1. Omtrent det samme nivået ser vi i 1985 hvor tre spørsmål utgjorde grunnlaget for indeksen. Dette kan tyde på at det foreligger en metodeeffekt det er viktig å være oppmerksom på.

Vi ser at avstanden mellom KrF og FrP har blitt mindre siden slutten av 1980-tallet. Dette er en endring begge velgergruppene har bidratt til, men FrP-vælgernes bevegelse er mest markant. Dette styrker antakelsen om at FrP-vælgere har beveget seg i mer religiøs retning, og i noen grad at KrF-vælgere har gått i mer sekulær retning. Med tanke på funnene om en markert økning i andel ikke religiøst aktive KrF-vælgere i 1997 og 2001 (jfr. fig. 4.6.), kunne vi kanskje forventet en endring i enda mer sekulær retning. Dette ser vi bare i begrenset grad. KrF inntar fremdeles en helt klart avvikende posisjon på denne indeksen. I 2005⁴⁷ ser vi også at KrFs velgergruppe igjen får et mer markant moral-religiøst preg, med den laveste (altså mest religiøse) skåren siden 1985. Det må imidlertid tilføyes at spørsmålet om et skille mellom stat og kirke er kommet med som et nytt spørsmål⁴⁸ for indeksen i 2005. Det bør tas høyde for at dette i noen grad kan ha påvirket resultatene.

⁴⁶ Det foreligger ikke tall for denne indeksen i 1973.

⁴⁷ Valget i 2005 har den laveste andelen KrF-vælgere for perioden som er undersøkt. N=91.

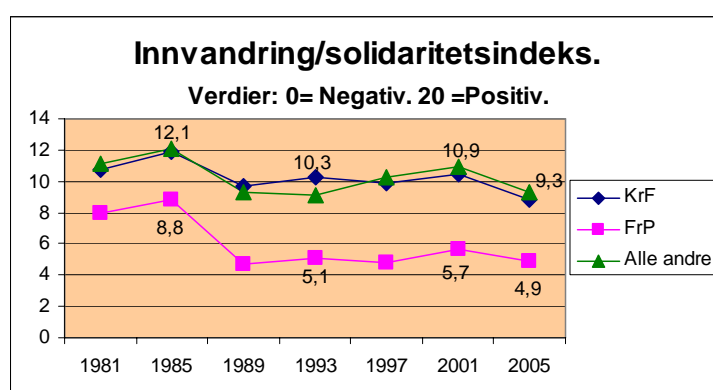
⁴⁸ Også spørsmålet om adopsjon for homofile er kommet til i 2005, men kan sies å være en tematisk videreutvikling av tidligere spørsmål om homofiles rettigheter (2001).

FrP avviker også noe, men ikke i særlig sterk grad fra de øvrige partiene på denne indeksen. Interessant er det å se at FrPs velgere etter 1993 *ikke* beveger seg i mer religiøs retning. Imidlertid går den generelle utviklingen i mer sekulær retning, og relativt sett kan man kanskje derfor si at FrP-velgerne blir mer religiøse. I den sammenheng kan det også nevnes at fra å utgjøre KrFs motpol (sammen med SV) på denne dimensjonen, har FrP-velgerne siden 1993 nest etter Senterpartiet vært den velgergruppen som her har kommet nærmest KrF.

Vi ser altså en viss tilnærming mellom KrF og FrPs velgere på dimensjonen moral-religion. Imidlertid er det verken belegg for å hevde at dette er en tilnærming som har oppstått de helt siste årene, eller at det er en tiltagende tendens.

4.2.2. Innvandring/ solidaritet – et tangeringspunkt?

På samme måte som for moral-religion har man konstruert en indeks kalt innvandring /solidaritet. Det er denne dimensjonen FrP tradisjonelt har markert seg tydeligst på. Her har spørsmål som trygdemisbruk, lov og orden, velferdsstatens grenser og ikke minst innvandringsspørsmål gjennom årene stått sentralt (Aardal 1999:76). Når velgere vurderer å bytte parti til FrP, vil det være naturlig å stille seg spørsmålet om denne faktoren har betydning. I vårt tilfelle; hvis KrF-velgere er i ferd med å bli mer FrP-vennlige, har de da endret posisjon på denne indeksen?

Figur 4.8. Gjennomsnittsplassering på indeksen "Innvandring/solidaritet" 1981-2005. KrF og FrP-velgere, samt øvrige velgere samlet.

Her ser vi at begge partiene ligger temmelig stabilt frem til siste valg. Da skjer det en markant endring hos KrFs velgere. Sammenligner vi imidlertid KrF med de øvrige

partiene, plasserer de seg hele veien helt gjennomsnittlig, også i 2005. FrP på sin side fortsetter å innta en avvikende posisjon på dimensjonen.

Valget i 2005 skiller seg ut ved at alle partiene sett under ett går i mer negativ retning på denne indeksen⁴⁹. Kanskje er KrFs endring ved det siste valget heller et uttrykk for en mer generell samfunnsmessig strømning enn et spesielt trekk ved KrF-velgerne?

Vi har nå sett på de to dimensjonene moral-religion og innvandring/solidaritet hver for seg. På bakgrunn av antakelsen om en kobling mellom religion og autoritarianske verdier, representert gjennom innvandring/solidaritetsdimensjonen (jfr. kapittel 1), er det også kjørt en korrelasjonsanalyse for de to dimensjonene⁵⁰. For FrP indikerer tallene en positiv lineær sammenheng, men bortsett fra i 1993 kan ikke sammenhengen sies å være særlig sterk, og tallene tyder heller ikke på en *stadig* sterkere kobling. For KrF finner vi ingen signifikant korrelasjon mellom indeksene overhodet, mens det blant alle velgere er som hos FrP, en viss lineær sammenheng mellom de to indeksene, om enn ikke sterk. Her har tendensen imidlertid vært noe tiltagende.

4.3. En relasjonsmessig tilnærming?

På det innholdsmessige plan har vi ikke avdekket noen entydig tilnærming mellom KrF og FrPs velgere. Det samme så vi i den idémessige analysen av partiprogrammene. Betyr dette at antakelsen om økt sympati for FrP blant KrF-velgere er uten rot i faktiske forhold? Eller kan det på tross av dette ha skjedd en tilnærming på det relasjonsmessige planet?

4.3.1. Endringer i KrF-velgernes syn på FrP – og vice versa?

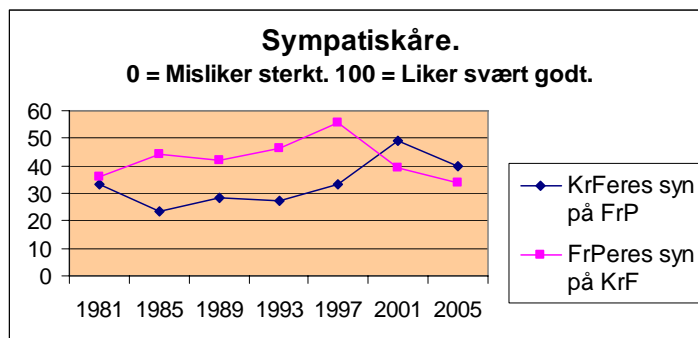
Som velger har man ikke anledning til å avgi sin stemme til mer enn ett parti. Hvilke partier valget har stått mellom og hvilke som eventuelt har vært helt uaktuelle, sier valgresultatene ingenting om. Dette er informasjon som i stor grad kan nyansere bildet av velgerne, og som kanskje også kan bidra til å forutse kommende endringer. I valgundersøkelsene har man gjennom mange år kartlagt slike aspekter ved velgeratferden. Dette gir oss mulighet til å undersøke om velgernes holdninger til

---

⁴⁹ At alle grupper går i mer negativ retning gjør det naturlig å spørre om endringen skyldes en metodeeffekt. Kun ett spørsmål er endret fra 2001 til 2005 og er tematisk såpass like at endringen neppe skyldes dette alene.

⁵⁰ Pearsons R for "alle" fra 1981 -2005 varierer mellom .09 og .38. For FrP er tallene kun signifikante fra 1989 og varierer mellom .02 og .428.

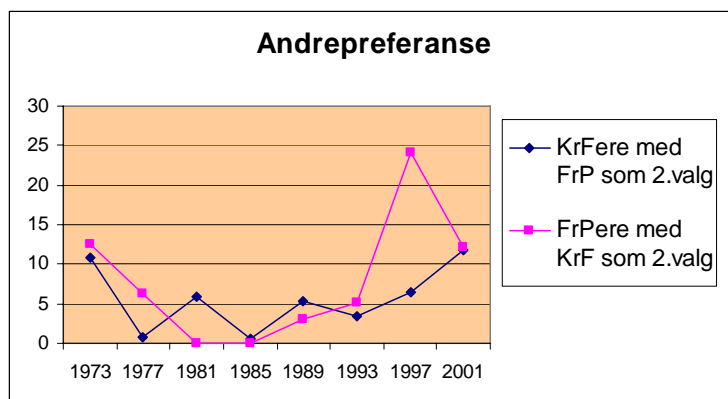
andre partier er i endring og om dette på sikt kan tenkes å føre til velgervandring av betydning. Det er særlig to mål som egner seg for å vurdere velgernes innstilling til andre partier. I valgundersøkelsene er respondentene spurt om å angi i hvilken grad de liker eller misliker de enkelte partiene på en skala fra 0 -100. Dette målet kaller vi for en *sympatiskåre*. Dessuten er velgerne spurt om hvilket parti de har som nummer to bak det partiet de stemmer på. Dette kalles gjerne *andrepreferanse*. Vi skal her se på KrF- og FrP-velgernes syn på hverandres partier.

Figur 4.9. Sympatiskåre. FrP-velgeres syn på KrF og KrF-velgeres syn på FrP, 1981-2005. Gjennomsnittsverdier.

I figuren for sympatiskåre ser vi endringer det er verdt å kommentere nærmere. Jevnt over har FrP-velgerne hatt et langt mer positivt syn på KrF enn motsatt. Det mest interessante er imidlertid den sterke økningen vi ser i KrF'ernes sympati med FrP ved valget i 2001. Tendensen begynner i 1997, slår ut for fullt i ved valget i 2001, mens den faller noe igjen i 2005. Sett i lys av FrPs relativt sett ordinære valg 2001 og svært gode valg i 2005, er dette interessant.

Også når det gjelder andrepreferanse ser vi i figur 4.10. den samme trenden. Tallene for KrF-velgere med FrP som andrevalg ligger ganske jevnt mellom 1981 og 1997, med unntak av 1985 (hvor FrP for øvrig gjør et svakt valg). I 2001 ser vi imidlertid et kraftig hopp fra 6,5 til 11,7 %. Vi ser også at antall FrP-velgere med KrF som andrevalg stiger enormt ved valgene i 1997 og 2001. Mye av dette siste kan nok forklares med KrFs generelt gode valg disse årene.

Figur 4.10. Andel FrP-velgere med KrF som andrepreferanse og andel KrF-velgere med FrP som andrepreferanse, 1973 -2001. Prosent.

Det er med andre ord ganske tydelig at noe skjer ved valget i 2001.

I valgundersøkelsen i 2005 endres ordlyden på dette spørsmålet, og det spørres ikke direkte om andrepreferanse.

Velgerne ble stilt følgende spørsmål: ”Var det noen andre partier du også vurderte å stemme på?” Her kunne man altså oppgi mer enn ett alternativ i motsetning til tidligere. Det vurderes derfor ikke som hensiktsmessig å sette disse dataene⁵¹ inn i tidsserien for andrepreferanse. Men det er likevel av interesse å se tallene i sammenheng med tidsserien.

Blant dem som stemte KrF i 2005, var det 13, 2 % som vurderte å stemme på FrP, mens tallene for FrP-velgere som vurderte KrF som et alternativ var 2,9 %. Tallene indikerer at nesten ingen FrP velgere hadde KrF som et alternativ, og for KrF-velgernes del var det ingen økning å snakke om i tendensen til å ville stemme på FrP.

Tyder dette på at FrPs popularitet hos KrF-velgere i 2001 er i ferd med å avta og kan ha vært et forbigående fenomen? Eller skyldes det endringer i velgermassen mellom 2001 og 2005? Resultatene på både andrepreferansen og sympatibarometeret ved valget i 2001 pekte nettopp mot at flere KrF-velgere enn tidligere kunne tenkes å gi sin stemme til FrP ved neste anledning. Om det faktisk var dette som skjedde, er den lave andelen FrP-velgere som vurderte KrF som et alternativ i 2005 desto mer oppsiktsvekkende, og kanskje desto mer bekymringsfullt for KrF.

⁵¹ Se appendiks 5 for oversikt over disse tallene.

4.3.2. Hva stemmer de faktisk?

Det er flere måter å måle velgeroverganger på. Her skal vi se på det som kalles for nettooverganger. Dette angir hvor mye et parti totalt sett har vunnet eller tapt av velgere til et bestemt parti. Et positivt tall indikerer at man har fått flere velgere enn man har mistet.

Nettoovergangene mellom KrF til FrP ser slik ut for perioden 1981⁵² – 2005:

Tabell 4.2 Nettooverganger mellom KrF og FrP.

	1981	1985	1989	1993	1997	2001	2005
Fra KrF til FrP	-0,2	-0,4	+0,3	-0,1	+0,1	+0,9	+1,5

Vi ser at tallene ikke er særlig høye, men i 2001 er det en relativt markant økning i overgangen fra KrF til FrP, noe som bare forsterkes ytterligere i 2005. Den tiltagende sympatien med FrP som vi så i KrFs velgergruppe i 2001, kan altså tolkes som et forvarsel om hva som skulle komme. Men hva ligger bak disse tallene?

4.3.3. Kjernevelgere på vandring?

KrFs tre siste valgresultater er også partiets tre mest uvanlige. De var usedvanlig gode og usedvanlig dårlig. På kort tid gikk KrF fra sine beste til sine verste resultater noen sinne. At de nye velgerne fra 1997 og 2001 forsvant like fort som de var kommet var kanskje ikke så overraskende. Men den regelrette flukten blant partiets kjernevelgere, som i hele perioden har vist en nesten imponerende trofasthet, må kunne betegnes som dramatisk for partiet.

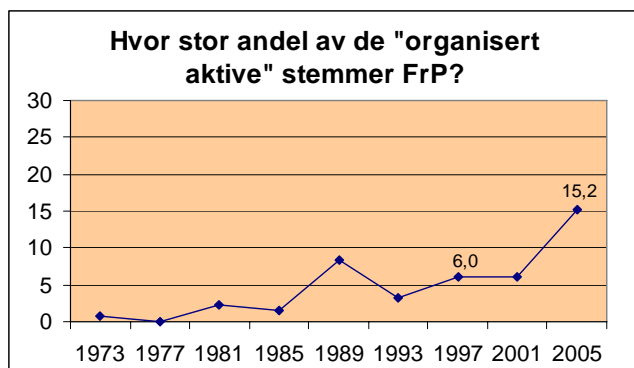
Kan det tenkes at ”breddegjøringen” av KrF de senere årene kan være årsak til den store flukten av kjernevelgere (organisert aktive) ved dette valget? Og er det virkelig slik det har blitt antydnet, at de i stor skala forsvant til FrP?

Vi spør først hvor mange av de organisert aktive som faktisk stemmer FrP.

---

⁵² Ved valget i 1973 kunne FrP (ALP) som nystartet parti umulig ha annet enn en nettotilgang av velgere. I 1977 er partiet svært lite (1,9 %). Av den grunn ser vi på nettooverganger først fra 1981.

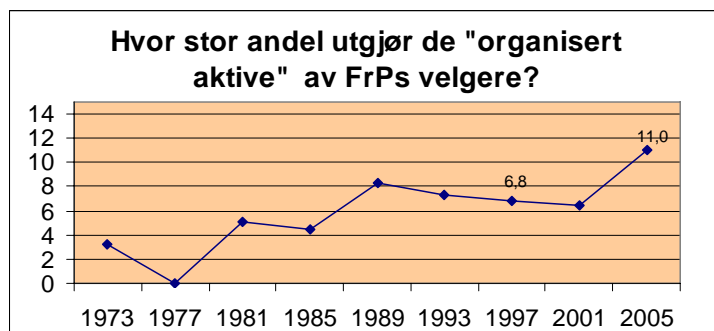

Figur 4.11. Andel av de organisert aktive som stemmer på FrP, 1973-2005. Prosent.

Frem til 2001 er andelen relativt beskjeden, med fem-seks prosent. Til sammenligning er tallet for KrF i samme periode på cirka 50 prosent. Men i 2005 gjør FrP et svært godt valg også hos disse velgerne, og oppnår over 15 prosents oppslutning. Det er viktig å understreke at når et parti gjøre et godt valg, medfører dette vanligvis økt oppslutning i de fleste velgergrupper. Vi ser for eksempel at like mange av de organisert aktive stemte på Arbeiderpartiet ved dette valget. Økningen i FrPs oppslutning fra 2001 til 2005 var totalt sett på 7,5 prosent. Økningen blant de organisert aktive med over ni prosent må derfor kunne sies å være markant.

Figurene 4.2 og 4.11 viser for valget i 2005 en sterk nedgang for KrF og en markert oppgang for FrP i gruppen organisert aktive. Vi har imidlertid ikke sett at FrP så langt har gjort store kursendringer i forhold til kristelige temaer på idéplan. Med tanke på fremtidig utvikling kan det være interessant å se om disse velgerne utgjør noen særlig stor del av FrPs velgergruppe totalt. Jo flere de blir, jo større grunn er det til å anta at dette vil kunne påvirke også partiets idémessige profil.

Figur 4.12. "Organisert aktive" andel av FrPs totale velgermasse. 1973-2005. Prosent.

Vi ser at frem til 2005 utgjør ikke denne gruppen noen særlig stor del av FrPs velgergruppe. Dette kan ha to implikasjoner. For det første er det ikke noe som tyder på at det er denne gruppen som har ført FrP-velgerne i mer religiøs retning. For det

andre skulle man tro at de relativt lave tallene ikke har gitt partiet noe stort insentiv til å vektlegge kristelige verdier i sterkere grad enn før.

Men noe har partiet tydeligvis gjort. For i 2005 ser vi at andelen har steget betraktelig. Nærmest over natten utgjør de organisert aktive i 2005 elleve prosent av partiets velgere, mot tidligere mellom seks og sju. Det er grunn til å minne om at vi i analysen av partiprogrammer ikke kunne påvise noen klar kristeliggjøring av FrP. Likevel ser vi at partiet har blitt førstevalget til mange av de religiøst mest aktive. Hva slags innflytelse disse velgerne vil få og hva det vil bety for partiet, gjenstår å se.

4.4. Oppsummering på velgerplan.

Har vi sett innholdsmessige eller relasjonsmessige tilnærminger mellom FrP og KrF? Den empiriske gjennomgangen på velgerplan har både bekreftet og avkreftet ulike antakelser vi hadde, og har gitt oss noen svar på spørsmålene vi stilte innledningsvis.

For det første har vi fått en sterk bekreftelse på at KrF har vært og fremdeles er det partiet som rekrutterer flest kristelige velgere, som vi i denne oppgaven har definert som de organisert aktive. Riktignok har det svake valget i 2005 rokket noe på den monopolstillingen partiet har hatt, men fremdeles rekrutterer KrF best i denne gruppen. Vi har også sett at KrF frem til 2005 har hatt en svært trofast og stabil velgergruppe i de organisert aktive – partiets kjernevelgere. I 2005 falt dette dramatisk.

FrP på sin side har lenge rekruttert svært beskjedent innenfor denne velgergruppen. Siden 1993 har det vært en svak økning, men en økning av betydning ser vi først ved valget i 2005. Da er den til gjengjeld kraftig.

På det innholdsmessige plan har vi sett på spørsmål knyttet til saksområder hvor de to partiene hver på sitt område har markert seg og inntatt særegne posisjoner; den religiøs-moralske dimensjon og innvandring/solidaritetsdimensjonen.

På den moralsk-religiøse dimensjonen ser vi tegn til at de to partienes velgere i noen grad har nærmet seg hverandre. Imidlertid er KrF-velgerne fremdeles stabilt avvikende i forhold til disse spørsmålene.

I spørsmålene knyttet til innvandring/solidaritet, hadde vi en forventning om at KrF-velgerne hadde nærmet seg FrP som i en årrekke har inntatt markerte og avvikende

standpunkter her. Dersom det er slik at FrP har økt sin appell til KrF-velgere, kunne man forvente at dette i noen grad kunne henge sammen med FrPs kjernesaker. Imidlertid har vi ikke klart å påvise noen slik kobling. Riktignok ser vi at KrF i 2005 går i mer negativ retning, men som vi har påpekt, er dette en tendens vi ser hos alle partier, også FrP. Avstanden blir derfor ikke mindre. Nettopp spørsmål knyttet til innvandring har nok for mange velgere vært et argument *mot* å stemme på FrP, selv om den motsatte tendensen har vært mer omtalt. Dersom vi nå ser en generell tilnærming til holdningene FrP har hatt og har i disse spørsmålene, kan dette kanskje bidra til en senket terskel for å stemme på FrP. Men fremdeles er det slik at det er FrP som på denne indeksen inntar en stabil og avvikende posisjon i forhold til de øvrige partiene.

Vi har også undersøkt om det har skjedd noen tilnærming mellom de to partiene på det relasjonsmessige planet. Lenge har det sett ut til at FrP-velgerne har et langt mer positivt syn på KrF enn omvendt. Her ser vi imidlertid at det ved de siste valgene, og særlig i 2001 og 2005, har skjedd endringer. Dette er endringer som i hovedsak dreier seg om en økende grad av sympati for FrP blant KrF-velgere.

I 2001 ser vi at KrF-velgernes sympati med FrP beveger seg opp på et helt annet nivå enn tidligere, og i 2005 er velgerovergangene også blitt betydelige.

Svært interessant er det også å se at oppslutningen om FrP blant de organisert aktive øker kraftig ved valget i 2005, samtidig som KrF mister en stor del av nettopp disse velgerne.

På bakgrunn av de relativt beskjedne tilnærmingene vi har funnet på det innholdsmessige, og tidligere også på det idémessige plan, er den relasjonsmessige tilnærmingen noe overraskende. Betyr dette at hovedsakene til de respektive partiene ikke er så avgjørende som vi kanskje skulle tro? Eller kan det være at *inntrykket* som er skapt av FrP som tiltagende kristelig kanskje er sterkere enn det kanskje er idémessig belegg for? Kan det være dette inntrykket som danner grunnlaget for stemningsskiftet hos KrF-velgerne og hos de organisert aktive?

Først i 2005 har vi sett velgervandringer fra KrF til FrP av en viss betydning. Det store spørsmålet er om dette er begynnelsen på et nytt mønster i norsk politikk, eller om det vil vise seg å være et forbigående velgerfenomen.

Kap. 5. Tradisjon eller tro – en drøfting

Problemstillingen for denne oppgaven har dreid seg om i hvilken grad og på hvilken måte KrF og FrP representerer de samme verdimessige strømningene i norsk politikk.

Dette har vært forsøkt belyst ut fra et idémessig og et velgermessig plan.

Utgangspunktet har vært en tilsynelatende voksende oppfatning av FrP som et attraktivt alternativ for tradisjonelle KrF-velgere.

5.1. Bakgrunn for de empiriske analysene

Den store internasjonale diskusjonen som vårt bilde er en del av, er fenomenet med kobling av kristne grupperinger og spesielle politiske partier. Internasjonalt har fenomenet gjerne vært knyttet til partier på høyresiden og kanskje først og fremst til de såkalt nye høyrepartiene. Dette har ikke vært typisk for Norge, hvor KrF, et eget kristelige definert parti, har vært hovedkanal for disse sympatiene. FrP på sin side har i mange år fremstått som et av de mest sekulære partiene i det politiske landskapet. De senere årene har det imidlertid blitt skapt et inntrykk av at dette bildet er i ferd med å endre seg.

Er vi nå vitne til en utvikling hvor også Norge går i retning av en kobling mellom det Flanagan og Lee kaller et teistisk verdensbilde og autoritarianske verdier?

Før vi drøfter det vi har funnet skal vi gi et kort riss av det teoretiske fundamentet som har ligget til grunn for oppgaven.

Nypolitikk-retningen utgjør det ene hovedsporet for det teoretiske grunnlaget.

Flanagan og Lee (2003) mener det i vestlige avanserte industrisamfunn har funnet sted en rask og omfattende endring i verdensanskuelsen til det store flertall av befolkningen, fra et før-moderne teistisk til et postmoderne sekulært verdensbilde.

Utviklingen følger etter deres oppfatning en lineær bevegelse på dimensjonen autoritariansk / frihetlig (Figur 1.1).

Både Flanagan og Lee og Inglehart er opptatt av at store endringer i folks liv kan oppleves som en trussel mot en grunnleggende trygghet. En reaksjon på en slik trussel kan være det Inglehart kaller ”den autoritarianske refleks”. Refleksjonen kan sees som et

forsøk på å kompensere for utryggheten, gjennom å søke autoriteter (Inglehart 1997:38,47). Også Flanagan og Lee viser til at utrygghet øker sjansen for å søke mot autoritarianske verdier, og at slike verdier er hyppigst representert blant dem med et teistisk verdensbilde (Flanagan og Lee 2003). Det er i kombinasjonen av et teistisk verdensbilde og autoritarianske verdier man antar at man kan finne de nye høyrepartiene. Dette er en beskrivelse som synes å passe på fenomenet med kobling mellom spesielle religiøse grupper og nye høyrepartier.

Det andre sporet som utgjør basis for analysene, er det vi kan omtale som en slags legemliggjørelse av den autoritarianske refleks. Antakelsen om at en slik refleks kan bidra til å forklare en kobling mellom FrP og kristne velgere, er bakgrunnen for at dette er trukket inn. Huntingtons ”Clash of civilizations?” er brukt som utgangspunkt for å forstå hvordan stadig flere oppfatter verdensordenen, etter den kalde krigens slutt. Hans hovedtese er at de store konflikter vil stå mellom ulike sivilisasjoner, og i særlig grad mellom vesten og islam.

Det er viktig å understreke at det her ikke tas stilling til Huntingtons teori som sådan. Det essensielle er at Huntingtons verdensanskuelser setter ord på en oppfatning som deles av mange, både ledere og folk i sin alminnelighet.

Spørsmålet er hvorvidt ”trusselen fra islam” oppfattes som en sentral del av presset mot den norske enhetskulturen. En slik oppfatning kan tenkes å ha utløst en autoritariansk refleks, som leder til forsvar av den kristne tradisjon og kulturarv. I denne kampen kan allianser som vanligvis ikke finner sted, kanskje oppstå. Noen med vekt på den *kristne* tradisjon og kulturarv og andre med vekt på den kristne *tradisjon og kulturarv*.

Dette har utgjort fundamentet for de empiriske analysene, og det er i lys av dette vi skal diskutere funnene som har fremkommet i oppgaven.

5.2. Empiriske funn

La oss kort oppsummere funnene vi har gjort i de empiriske analysene:

a) Idéplan

1. KrF er på idéplan det klart mest kristelige partiet, men ser ut til å ha blitt tiltagende åpne for andre enn dem med bare et personlig trosforhold.
2. FrP ser ikke ut til å ha blitt utpreget mer kristelige i sine valgprogrammer, men temaene religion og familie ser ut til å ha kommet mer i fokus.
3. Det ser ut til å være en vesensforskjell mellom KrF og FrP i hvordan de begrunner sine verdistandpunkter. KrF ut fra en trosdimensjon og FrP ut fra tradisjonsdimensjon.

b) Velgerplan

1. KrF er på velgerplan det klart mest kristelige partiet og har ikke blitt merkbart mer sekulære
2. FrP-velgerne har gått i mer religiøs retning, men er ennå langt under KrFs nivå.
3. KrF-velgerne viser ikke tegn til mer autoritarianske holdninger.
4. KrF-velgernes sympati med FrP øker jevnt fra 1993, med en rekordhøy skåre i 2001.
5. Velgervandringen fra KrF til FrP er tiltagende, med en foreløpig topp i 2005.

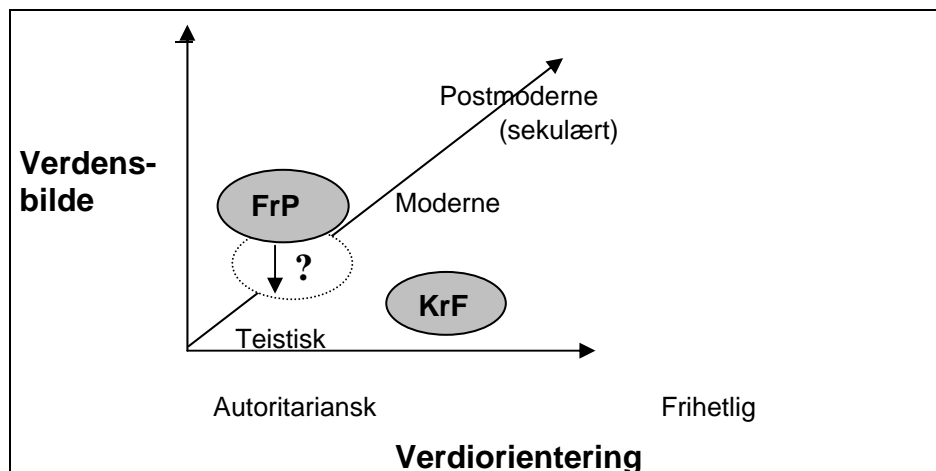
Funnene i denne oppgaven tyder på at Norge fremdeles er et stykke unna det bildet en del ny-politikk teoretikere internasjonalt tegner. Vi ser fremdeles ikke noen veldig sterk kobling mellom nye høyrepartier og konservative religiøse grupperinger.

Dessuten holder KrF stand som et etter forholdene svært kristelig parti.

Men noen elementer av et slikt bilde synes å avtegne seg også i Norge. Vi ser at FrP om ikke annet, forsøker å nå de omtalte velgergruppene med et budskap som fokuserer på tradisjonelle moralske verdier, og ved valget i 2005 kan det se ut som FrP lyktes med dette. Vi ser også antydninger til at KrF går i retning av å tone ned det mest særkristelige i sitt budskap, en utvikling som er mer i tråd med kristendemokratiske partier på kontinentet. Økningen i sympati og velgeroverganger fra KrF til FrP passer også inn i et mer internasjonalt bilde.

Kjernespørsmålet er imidlertid om det vi ser er et resultat av en kobling mellom autoritarianske verdier og religion.

Er det slik at de to partienes velgergrupper er både teistiske og autoritarianske? Skulle man gjennom en illustrasjon forsøke å kombinere Flanagan og Lees utgangspunkt med det vi har funnet i oppgaven, ville plasseringen av de to partienes velgere se slik ut:

Figur 5.1. Illustrasjon utarbeidet på bakgrunn av Flanagan og Lees kobling mellom verdensbilde og verdier på dimensjonen "Autoritariansk – Frihetlig". (Flanagan og Lee 2003: 236)

KrF-velgerne er fremdeles ganske teistiske, men gjennomsnittlig autoritarianske, mens dette forholder seg motsatt hos FrP. Et annet moment som tyder på at noe, om enn ikke så mye, har skjedd i retning av en sterkere kobling mellom religion og autoritarianske verdier, så vi i korrelasjonsanalysen av de to indeksene fra valgundersøkelsene.

Modellen til Flanagan og Lee passer derfor ikke så veldig godt på norske forhold. Men kanskje kan det vi har funnet av endringer være en trend under utvikling? Først og fremst ved at FrP beveger seg noe nedover mot den teistiske polen, slik det er illustrert med den stiplede sirkelen. Men endringene er foreløpige så små at de vanskelig kan tillegges stor vekt.

Koblingen mellom et teistisk verdensbilde og autoritarianske verdier synes altså svak og må eventuelt gjøres med forsiktighet på norske forhold.

5.3 Diskusjon

De empiriske analysene gir grunnlag for mange interessante perspektiver og mulige diskusjoner. Vi skal forsøke å konsentrere diskusjonen rundt det som oppfattes som de viktigste og mest interessante spørsmål i forhold til oppgavens problemstilling.

Selv om KrF fremdeles fremstår som det klart mest kristelige partiet i Norge har vi sett at de på idéplan har tonet ned det mest kristelige preget. Dette kan se ut til å henge sammen med et ønske om å bli et mer vidtfavnende kristendemokratisk parti, etter mer kontinentalt mønster. Ved valgene i 1997 og 2001 så dette ut til å være en vellykket strategi, hvor de både klarte å mobilisere nye velgere, samt å holde på kjernevelgerne. I 2005 mistet de imidlertid både de nye velgerne og mer dramatisk; partiet opplevde en avskalling av kjernevelgere i stort omfang. Dette gir grunn til å spørre: Er dreiningen i kristendemokratisk retning en dreining i en mindre trosbasert retning? Eller handler det først og fremst om en ny og tilpasset kommunikasjon? For det andre: Kan KrF gjennom tilnærmingen til kristendemokratiet ha skapt usikre velgere og dermed åpnet en flanke for potensielle stemmefiskere?

De senere årene har FrP oppnådd økt sympati hos KrFs velgere, og ved de to siste valgene har også nettoovergangen fra KrF til FrP vist en markert økning (tabell 4.1). Det er lite trolig, som vi har sett, at dette skyldes noen reell kursendring på idéplan hos FrP. Det ser heller ikke ut til at det har skjedd noen holdningsmessige tilnærminger blant velgerne som kan forklare dette. Det er derfor ekstra interessant å drøfte påstanden om at FrP er i ferd med å orientere seg i en mer kristelig retning nærmere. En mulig forklaring som vil bli drøftet, baserer seg på antakelsen om at FrPs fokus på blant annet familie, religion og tradisjonelle verdier kan forveksles med og i noen grad overlappe kristelig verdier.

Videre ser religion som politisk drivkraft ut til å bli tillagt stadig økende vekt. Først og fremst internasjonalt, etter den kalde krigens slutt, men mønsteret kan også gjenkjennes i den norske samfunnsdebatten. ”Trusselen fra islam” mot vesten og mot Norge står, som allerede berørt, sentralt i mye av denne debatten. I norsk sammenheng er det grunn til å peke på en mulig kobling mellom frykten for islam med frykten for å miste den kristne enhetskulturen. Dette kan tolkes som utløsende for en slags autoritariansk refleks.

Analysene har for øvrig synliggjort at partiene opererer med ulike begrunnelser for sine verdistandpunkter. Dette er omtalt som *tradisjonsbaserte* og *trosbaserte* verdistandpunkter. Denne distinksjonen synes å være undekommunisert i medier, i

politisk debatt og i samfunnsdebatten generelt. Distinksjonen ser imidlertid ut til å være fruktbar å anvende når KrF og FrPs verdibasis skal analyseres.

5.3.1. Nytt budskap eller ny innpakning? KrF og kristendemokratiet.

Vi har tidligere i oppgaven slått fast at KrF har gjennomgått endringer med tanke på hvordan de presenterer sitt budskap. Det helt sentrale spørsmålet er om dette først og fremst skal forstås som en tidsmessig språklig tilpasning, eller om det er uttrykk for mer innholdsmessige endringer.

Gjennomgangen av partiprogrammene viste at det kristendemokratiske perspektivet har kommet langt mer i forgrunnen de siste årene. Kristendemokratisk ideologi er i mindre grad enn KrFs tradisjonelle tilnærming til politikk, basert på en personlig tro.

I kapittel 3 tok vi derfor opp spørsmålet om hvorvidt KrF er blitt mer politisert og mindre et fellesskap av troende. Med henvisning til partiets ”Kristendemokratiske manifest” (KrF 2004), pekte vi på at bruken av termen ”kristendemokratisk” ser ut til å dreie seg om mer enn bare et skifte av begreper. I forsøket på å tolke KrFs nyorientering kan to sitater fra nettopp dette manifestet kanskje gi oss en slags tolkningsnøkkel.

”Man trenger imidlertid ikke være troende for å slutte opp om det kristne menneskesynet (...) Rent generelt kan det tenkes at en allmenhetisk begrunnelse lettere vil kunne vinne tilslutning fordi det ikke kan assosieres med et bestemt livssyn”.

”KrF ønsker å være en markant og tydelig forsvarer av den kristne moral i rammen av en kristen enhetskultur i møte med kulturradikalisme, sekularisering og materialisme”.

Dette skaper, eller kanskje det bekrefter et inntrykk av at KrF vil to ting: De vil overfor sine egne understreke sitt kristne verdigrunnlag, mens ovenfor ”de utenfor” vil de trekke frem det universelle og allmenne.

Denne tilsynelatende dobbeltheten hos KrF kan tolkes på ulike måter. Utenfra sett kan det virke som om partiet forsøker å ri to hester samtidig. På den annen side kan det hevdes at dette er kjernen i politisk agitasjon, man prøver å kommunisere på en slik måte at flest mulig identifiserer seg med partiet. Avskalling av kjernevelgere kan imidlertid tyde på at dette har vært en feilslått strategi.

Vi aner her KrFs kanskje største dilemma i tiden fremover. Skal partiet satse på kjernevelgerne, eller skal de forsøke å nå bredere ut?

Dersom partiet ønsker å nå bredt ut, er det sannsynligvis nødvendig med en nedtoning av den mest eksklusive kristne språkbruken. På den annen side vil en slik nedtoning av det spesifikt kristne kunne føre til misnøye og uro blant dem som har utgjort og som tross alt fremdeles utgjør partiets kjernevelgere. Disse kan oppleve at man i jakten på velgere blir lunken (jfr. kap.1) i forhold til den kristne dimensjonen, noe som nærmest kan betraktes som å selge sin sjel, for å bruke et begrep som passer inn i en slik kontekst. Denne koblingen mellom tro og politikk, som er så unik for KrF, gjør at pragmatiske valg kan tenkes å sitte lenger inne enn hos partier som ikke har denne dimensjonen å ta hensyn til. Sett fra en del kjernevelgeres synspunkt hestehandler man ikke med viktige trosspørsmål for å oppnå fordeler i denne verden, for å holde oss til et bibelsk språk. Valget i 2005, med det store frafallet av kjernevelgere kan kanskje tyde på at KrF etter disses mening har hestehandlet og blitt for utydelige.

5.3.2. Tradisjonelle verdier – teistiske eller autoritarianske?

På tross av at KrF-velgerne ikke har beveget seg i særlig mer sekulær eller mer autoritariansk retning (se figurene 4.7 og 4.8), har de blitt mer positivt innstilt til FrP de siste årene. Dette kan tyde på at FrP er i ferd med å etablere seg som, eller i det minste gir inntrykk av å være et kristelig parti. Imidlertid er det ikke noe som tyder på at FrP på idéplan har lagt kursen om i mer kristelig retning. Velgerne deres derimot viser en viss slik tendens (figur 4.7). Fra å være KrFs motpol har de siden 1993 vært den velgergruppen som nest etter Senterpartiet, har ligget nærmest KrF på denne indeksen. Denne divergensen er interessant.

Et av utgangspunktene for denne oppgaven har vært bildet som tegnes i mediene, av FrP som tiltagende opptatt av tradisjonelle moralske verdier. Det kan se ut til at dette ofte kobles sammen med *kristelige* normer og verdier. En slik kobling er ikke nødvendigvis uproblematisk. Vi har sett flere steder i det empiriske materialet at tilnærmingen til moralske verdier for FrPs vedkommende, i vel så stor grad handler om å holde seg til det kjente og trygge – det tradisjonelle. Blant annet har vi sett at den økte interessen for religion og familie først og fremst ser ut til å være knyttet til

spørsmål som dreier seg om kultur og innvandring. Det bør stilles spørsmålstegn ved om tradisjonelle moralske verdier skal betraktes som synonymt med kristelige verdier. I kapittel 3. så vi på begrunnelsene partiene har for sine verdisyn. Det synes som om det foreligger en forskjell mellom å fundere sitt verdisyn basert på kultur og tradisjon, og det å basere det på trosmessige forhold. Karikert: Vi skiller mellom begrunnelsene: ”fordi det alltid har vært sånn” og ”fordi det er slik Gud har tenkt det”. Disse retningene kan være overlappende i mange tilfeller, men kan også tenkes å være motstridende. Analysemessig kan det derfor være fornuftig å arbeide ut fra noen enkle kategorier. Begrepene ”*tradisjonsbaserte*” og ”*trobaserte*” begrunnelser er et forsøk på en slik kategorisering. Kategoriene er konstruert på bakgrunn av arbeidet med partiprogrammene, men kan også tenkes å være nyttig anvendt på velgerne. Man kan anta at de trobaserte velgerne er hyppigst representert i gruppen ”organisert aktive” (kristne)⁵³, mens de med et tradisjonsbasert utgangspunkt i større grad er å finne i gruppene med lavere religiøs aktivitet.

Med utgangspunkt i valgundersøkelsene kan vi anta at FrPs velgere i første rekke består av personer med et tradisjonsbasert verdisyn, da de mindre aktive jevnt over har utgjort over 95 % av partiets velgere. Andelen organisert aktive (trobaserte) har hos FrP vært relativt stabil på et lavt nivå. At partiets velgere etter 1993 har gått i mer religiøs retning ser derfor ikke ut til å kunne forklares ut fra noen endring i andelen trobaserte velgere i partiet. Denne strømmingen må forklares på en annen måte.

Ett forslag til forklaring avleder vi av koblingen mellom teisme og autoritarianske verdier slik Flanagan og Lee beskriver det. Noen av spørsmålene på indeksen for moral/religion kan tendere mot å ha et ”autoritariansk” preg. Autoritarianske verdier kjennetegnes blant annet av fokus på trygghet og skepsis mot diversitet og fremmede uttrykk. I spørsmål knyttet til abort, selvmord, eutanasi, rusmisbruk, prostitusjon, homoseksualitet og alternative familieverdier kjennetegnes de autoritarianske synspunktene av tradisjonelle oppfatninger (Flanagan og Lee 2003:253). Det synes klart at dette kan være overlappende med standpunkter som ofte vil kalles for kristelige (teistiske).

---

⁵³ Se operasjonalisering i 4.1.2. og tabell 4.1.

Indeksene i valgundersøkelsene gir ingen indikasjon på hva som er beveggrunnene for velgernes standpunkter, og vil med andre ord ikke fange opp om begrunnelsen er av tradisjons- eller trosbasert art. Det er imidlertid grunn til å understreke at forskjellen mellom KrF- velgere og alle andre velgere fremdeles *er* stor på denne indeksen. Dette gir grunn til å tro at spørsmålene i stor grad fanger opp verdier vi kategoriserer som kristelige og ikke bare tradisjonelle. Kan det imidlertid være slik at det fra 90-tallet og utover er enkelte spørsmål på indeksen som har blitt viktigere ut fra et tradisjonsbasert perspektiv? Kan dette være noe av forklaringen på FrP-velgernes bevegelse i mer teistisk retning? En nærliggende tolkning er at ”kristne grunnverdier” har blitt viktigere for de tradisjonsbaserte etter som enhetskulturen i Norge har kommet under press. Et press som blant annet har oppstått som en følge av globalisering og ikke minst gjennom innvandringen som bringer med seg fremmede kulturer og religioner til Norge. ”Tilflukten” til tradisjonelle moraloppfatninger, som i Norge i stor grad har hatt sitt utspring i den kristne kulturarv, er et tenkelig resultat av et slikt press.

Flanagan og Lee (2003) har som utgangspunkt at teisme disponerer for autoritarianske verdier. Men kanskje kan man også si at autoritarianske verdier kan eller tilsynelatende kan disponere for teisme? For å forstå koblingen og / eller sammenblandingen mellom tradisjon og religion, er det grunn til å se nærmere på ”teisme” slik Flanagan og Lee bruker det. Deres utgangspunkt er at de med et teistisk verdensbilde plasserer autoriteten eksternt og transcendentalt (overnaturlig), det vil si knyttet til det guddommelige (Flanagan og Lee 2003: 237). Dette er en definisjon som kan tolkes ganske vidt, en svært stor andel av befolkningen vil kunne gi til kjenne en eller annen tro på noe guddommelig. Distinksjonen må kanskje tolkes som at de som er teistiske, har det guddommelige som et *fundament* for sitt verdensbilde og sine verdier.

Internasjonalt kan dette tenkes å se ganske annerledes ut enn i Norge. For Norges del synes beskrivelsen å passe på dem vi har kalt ”de organisert aktive”. Imidlertid har vi sett at denne gruppen ikke har større grad av autoritarianske verdier enn velgere flest her i Norge. ”Norsk teisme” er altså ikke synonymt med at man har autoritarianske verdier. I velgerundersøkelsene har vi sett at det i første rekke er FrPs velgere som

skårer høyt på autoritarianske verdier. På den bakgrunn kan man anta at autoritarianske verdier i Norge heller er knyttet til dem med et tradisjonsbasert enn dem med et trosbasert verdigrunnlag.

Kanskje kan disse distinksjonene bidra til å forstå de ulike posisjonene og forklare hvorfor KrF- og FrP velgerne til dels *har* eller *tilsynelatende* har de samme verdioppfatningene. Tankemodellen nedenfor er et forsøk på å illustrere dette.

Verdigrunnlag/ Verdensbilde:	Trosbasert (Teistisk)	Tradisjonsbasert (Autoritariansk)
Trussel:	Avkristning (opphør av enhetskulturen)	Opphør av enhetskulturen (avkristning)
Bevaringsverdig:	Kristen tradisjon og kulturarv	Kristen tradisjon og kulturarv

Figur 5.2. Sammenheng mellom verdigrunnlag, oppfattet trussel og hva som skal bevares.

Det som søkes illustrert i figur 5.2. er at mange aspekter er felles for disse velgerne, men vektleggingen av dem antas å være forskjellig. De som vektlegger en trosbasert verdibegrunnelse, ser primært avkristningen av Norge som en trussel. Opphør av enhetskulturen kan være en konsekvens av dette, men er av mer underordnet betydning. Derfor vil kampen for å bevare kristen tradisjon og kulturarv, først og fremst dreie seg om det *kristne* aspektet. For de med et mer tradisjonsbasert utgangspunkt er det derimot enhetskulturen, tradisjon og kulturarv som vil stå i sentrum.

Kan vi her ane en forklaring på at FrP-velgerne ser ut til å ha gått i mer religiøs retning, og på hvorfor FrP oppfattes som tiltagende kristelig? Er det mulig at autoritarianske verdier i noen grad kan disponere for og kanskje også kan forveksles med teisme? Presset mot enhetskulturen kan tenkes å berøre både det autoritarianske og det teistiske aspektet, fordi teisme, tradisjon og kultur er så tett sammenvevd.

Truslene vi antyder at de to gruppene opplever er ulike, men berører begge områder som kan oppleves som fundamentale for mange mennesker. For dem med et teistisk

verdigrunnlag berøres trosfundamentet og også ønsket om en samfunnsorden i tråd med dette. For dem med et tradisjonsbasert verdigrunnlag er det samfunnsordenen, slik vi har kjent den frem til nå som står på spill.

Den autoritarianske refleks knyttes gjerne til den nye høyresiden i politikken.

Spørsmålet er om en slik refleks også kan utløses andre steder? Hos andre grupper som føler seg under press? Mer presist: Kan det tenkes at også deler av KrFs velgersegment kan oppleve samfunnsutviklingen så truende at det kan lede mot en autoritariansk refleks?

5.3.3. Frykten for islam – en autoritariansk refleks og et tangeringspunkt?

Som omtalt i kapittel 1 har vi sett en økende tendens til at det tegnes et fiendebilde av islam som en trussel mot vesten. Huntingtons teser om sivilisasjonskonflikt synes å ha vunnet stort innpass også i Norge. I februar 2006 satt for eksempel Aftenposten på redaksjonell plass i gang en debatt om hvorvidt Huntingtons teser har større aktualitet i dag, og om Huntington har ”fått rett”.

Oppfatningen om at islam og vesten står i et alvorlig konfliktforhold, kan ha betydning for hvordan mange forstår og tolker verden, og i siste instans for hvordan de orienterer seg politisk. Carl I. Hagens dokument 8. forslag⁵⁴, (referert i kap.1) hvor han gir uttrykk for bekymring for at kristne verdier og kultur utfordres av islam kan tolkes som et uttrykk for en slik måte å oppfatte verden på. Tilsvarende kan vi si om leserinnlegget til politiske nestleder i Kristent Samlingsparti, Morten Selven:

”Han (Hagen) mente at barn blir brukt som selvmordsbombere for å islamisere verden... Videre sa Hagen at hvis Israel faller så faller også Europa. Jeg er helt enig i disse uttalelsene... Nå må vi kalle en spade for en spade og si at Hagen har rett... tiden [er] nå inne for å stå opp og forsvare vår samfunnsform og det kristne verdigrunnlag.” (Adresseavisen 17.07.04.)

Vi ser altså tegn på at religion er i ferd med å få en mer sentral plass som drivkraft i politikken, noe som blant annet kommer til syne i innvandringsdebatten. Dette har delvis internasjonale forklaringer, men kan også henge sammen med den norske innvandrerbefolkningen. En stor andel av dem som kommer fra land utenfor vest-

---

⁵⁴ 8:34 1999-2000

Europa har bakgrunn fra land hvor islam er den dominerende trosretning (Brochmann 2003:364).

Økende innflytelse fra islam kan derfor både oppfattes som en trussel mot enhetskulturen, men også mot kristendommen som sådan. Det er derfor grunn til å tro at frykten for islam *kan* utgjøre et slags tangeringspunkt mellom velgere med en trosbasert og velgere med en tradisjonsbaserte tilnærming.

Torkel Brekke hevder i boken ”Gud i norsk politikk”(2002) at debattene rundt nettopp muslimer og religionsfrihet har satt forholdet mellom religion og politikk på dagsorden, og har vist at mange nordmenn ser kristendommen som en sentral og viktig del av sin kultur. Brekke er her inne på det som i denne oppgaven er antydnet som et tangeringspunkt mellom de tradisjonsbaserte og trosbaserte gruppene. Et godt eksempel på dette ser vi i omtalen av en gruppering som kalles for Forum mot islamisering. Grupperingen som ble dannet som en protest mot bønnerop fra moskeer i Oslo, fremstår som varme forsvarere av kristendommen og dens særegne plass i skole og samfunn. Imidlertid ser ikke dette forsvaret ut til å ha noen direkte trosmessig forankring (Brekke 2002:74-81).

Spørsmålet om bønnerop verserte i det politiske systemet i Oslo i 2000. Vi skal i likhet med Brekke gjengi deler av saken her. Dette fordi den kan tjene som et godt eksempel på ulike tilnærminger til islam, som eksisterer i den norske offentligheten.

Da saken var oppe i Oslo bystyre i januar 2000, stemte representantene fra FrP og KrF mot at slike bønnerop skulle tillates. FrPs standpunkt i saken overrasket knapt noen. Mer oppsikt vakte KrFs standpunkt og særlig markerte representant Gunnar Prestegård seg tydelig i debatten. Hans motstand var av både innholdsmessig art hvor han hevdet at Muhammed ikke nådde Jesus til anklene, og av mer kulturell og tradisjonsbasert art når han argumenterte med at ”bønnerop virker forstyrrende på kristne tradisjoner” (Prestegård 2000, sitert i NTB Tekst). Carl I. Hagen var raskt ute med å støtte Prestegård. Lignende uttalelser med bekymring for islams inntog i Norge ble også fremmet fra andre hold i KrF⁵⁵. KrF sentralt var på sin side raskt ute med å reagere på

---

⁵⁵ Lokallagsleder i Volda KrF, Egil Straume, spådde blant annet at Norge ville oppleve borgerkrigsliknende tilstander mellom kristne og muslimer i løpet av ti år (Brekke 2002:78).

Prestegårds uttalelser om Muhammed og Jesus og Prestegård måtte beklage sine uttalelser. I det hele tatt er partiets linje sentralt en ganske annen enn det Prestegård representert i dette tilfellet. Der ser vi at en *allianse* mellom troende i ulike religioner trekkes frem som en mulig plattform for dialog og samarbeid. Partiet har da også mange verdistandpunkter som er sammenfallende med verdier som står sentralt for mange muslimer. Det dreier seg for eksempel om kamp mot pornografi, alkoholpolitikk, synet på abort- og partnerskapslov og familiepolitikk (Brekke 2002:80-81).

Det kan argumenteres for at det også i tilnærmingen til islam kan være fornuftig å gjøre et skille mellom trosbaserte og tradisjonsbaserte begrunnelser.

I sin tilnærming til islam har KrF, de trosbaserte, slåss med motstridende synspunkter internt, slik vi kort har skissert ovenfor. Også andre grupperinger og miljøer innenfor det mer konservative kristen-Norge har hatt synspunkter som går på tvers av det KrF står for på landsbasis. Noen av disse grupperingene støtter opp KrF, om enn med en viss bekymring eller skepsis. Slike eksempler er dagsavisen Dagen, ukeavisen Norge i Dag og partiet Norge tilbake til Gud⁵⁶. Andre har valgt å danne sitt eget parti slik som Kristent Samlingsparti (Brekke 2002:91-96).

Det vil føre for langt av gårde å gjøre rede for hele dette landskapet av stort og smått innenfor KrF og kristen-Norge. Forenklet kan vi si at det i KrF og innenfor det som kan regnes som deres potensielle kjernevelgere, ser ut til å eksistere to hovedtilnærminger til islam. Felles for begge tilnærmingene er at de innholdsmessig er ”uenige” med muslimer. Kristendom og islam er to forskjellige religioner, med innholdsmessige / trosmessige forskjeller. Det som imidlertid synes å skille de to retningene, er deres tilnærming utover det innholdsmessige. Den ene retningen ser ut til å oppfatte de nye religionene som en plattform for nødvendig dialog. Mens den andre retningen ser dem mer som en trussel mot kristendommen og den kristne *kultur*arv.

---

⁵⁶ Organisasjonen har sterke politiske visjoner og vil bruke kristendommen til å forandre og styre landet. Tankegodset har stor grad av slektskap med den høyre-radikale kristenbevegelsen ”The New Religious Right” i USA.

”Kulturarv” synes å være et stikkord også for FrP, de tradisjonsbaserte, når de argumenterer for hvorfor en bør utvise forsiktighet når det gjelder nye og fremmede religioners plass i det offentlige rom.

De ulike posisjonene i den offentlige debatt kunne da illustreres slik:

	<i>Trosbasert</i>	<i>Tradisjonsbasert</i>
Kulturell aksept	KrF sentralt.	Ingen identifiserte innenfor rammen av oppgavens problemstilling
Kulturell trussel	”Eksemplet Prestegård”, enkelte lokale KrF-ledere og kjernevelgere. Kristent samlingsparti	FrP, Forum mot islamisering

Figur 5.3. Posisjoner i tilnærmingen til fremmede religioner.

Illustrasjonen kan kanskje bidra til å klargjøre noen sider ved ulike gruppers møte med islam. Som vi ser så forenes flere grupperinger i synet på at islam kan være en kulturell trussel. Den norske kultur har i stor grad bygget på kristendommen. Dette gjør kanskje at gruppen ”Tradisjonsbasert / Kulturell trussel” kan oppfattes som kristelig, selv om de ikke har noen trosmessig forankring. På den annen side kan det tenkes at gruppen ”Trosbaserte / Kulturell trussel” markerer seg sterkt i spørsmål som dreier seg om islam og dens plass i Norge. Både tro og tradisjon kan betegnes som krefter med potensial til å være av stor betydning for folk. Man kan derfor tenke seg at denne gruppen med sin opplevelse av trussel på *to* fronter, vil føle seg under sterkt press. Som figur 5.2. søker å få frem, er dette et område hvor det er lett å blande sammen ulike tilnærminger til islam.

Men det viser også at velgere i samme kategori som ”eksemplet Prestegård” kan tenkes å oppfatte KrFs linje sentralt som for ”puslete”. Denne gruppens følelser knyttet til inntoget av en ny religion kan tenkes å være så sterke at de opplever FrP som mer egnet til å ivareta deres synspunkter på området.

Kanskje ser vi akkurat innen dette velgersegmentet en variant av en autoritariansk refleks og en variant av en kobling mellom teisme og autoritarianske verdier?

Få ting kan som en felles fiende binde folk sammen. Forestillingen om en sivilisasjonskonflikt, med islam som en trussel mot vesten, mot Israel, mot Norge og mot kristendommen kan i enkelte grupper ha skapt en fundamental utrygghet. En utrygghet som i Ingleharts terminologi kan utløse en autoritariansk refleks, og i Flanagan og Lees terminologi peker mot autoritarianske verdier.

Et slikt trusselbilde kombinert med henvisningen til en felles kulturarv kan tenkes som effektive virkemidler for å skape et ”vi mot dem”-scenario, og til å knytte bånd mellom parti og velgere. Vi har tidligere i oppgaven (punkt 3.5) pekt på at FrP i mindre grad enn KrF ser ut til å nyansere sine standpunkter i forhold til Israelsspørsmålet. Dette er for Israelsvenner tett vevd sammen med synet på islam. I lys av dette blir en eventuell kobling mellom disse velgerne og FrP både mer forståelig og mer sannsynlig.

5.4. Veien videre - en avslutning.

Siktepunktet for denne oppgaven har vært å undersøke og belyse om KrF og FrP representerer de samme verdimessige strømningene i norsk politikk.

Som oppgaven har vist, synes oppfatningen om en verdimessig nærhet mellom KrF og FrP å være overdrevet.

En av oppgavens mest sentrale konklusjoner er at det bør skilles mellom **trobaserte** og **tradisjonsbaserte** verdibegrunnelser. Dette ser ut til å være viktig for å forstå forskjeller og likheter mellom KrF og FrP.

Vi har også pekt på at det finnes tangeringspunkter mellom de trobaserte og de tradisjonsbaserte velgerne. Dette er tett knyttet opp til et konfliktbilde som vi daglig eksponeres for, med stadige konfrontasjoner mellom Israel og deres naboer, krigføring i Afghanistan og Irak, avsløringer av terrornettverk osv. Dette trusselbildet gir næring til, og kan kanskje tenkes å ytterligere utvide tangeringspunktene vi har sett. Dette gjør fenomenet verdt å følge videre.

Distinksjonen mellom tro og tradisjon synes å ha kommet lite frem i den offentlige debatt. Dette kan ha hatt betydning for hvilke oppfatninger som har fått feste seg. Som vi har sett lovprises, Carl I. Hagen for sine holdninger til ekteskap, homofili, familie og Israel. Men det settes ikke spørsmålstegn ved hva som er premissene for

disse standpunktene. Få har satt spørsmålstegn ved at FrP både sier at ekteskapet er det beste, men at samboerskap er like bra. Ingen setter spørsmålstegn ved hvorfor partiet er skeptiske til egne rettigheter for homofile. Er det fordi homofil praksis strider mot Guds ord? Eller er det fordi det ikke passer inn i et tradisjonelt familie- og samfunnsmønster? Partiets individualistiske linje i abortspørsmålet stilles det heller ikke spørsmål ved.

Strategien med å tale ulikt til ulike velgere, ser så langt ut til å ha lyktes hos FrP, i motsetning til hos KrF. Spørsmålet er imidlertid om dette vil vare.

FrP må spørre seg om hvor viktig den kristelige velgergruppen er for partiet i tiden fremover. Hva vil skje når både John Alvheim og Carl I. Hagen er forsvunnet fra den politiske arenaen? Spørsmålet er om partiet nå, på samme måte kan klare å knytte sammen og usynliggjøre forskjellen mellom de trosbaserte og de tradisjonsbaserte begrunnelsene? Dersom FrP vil beholde og rekruttere velgere fra det "kristne grunnfjell" må de løse denne utfordringen. For i det idémessige fundamentet alene, er det foreløpig lite som gir de trosbaserte velgerne tungtveiende grunner til å velge partiet.

KrF på sin side synes å ha et stort uutnyttet potensial i nettopp å påpeke denne fundamentale forskjellen mellom partiene. Ved å legge vekt på sin egen forankring kunne KrF gjøre det vanskeligere for FrP. Det store paradokset er imidlertid at KrF de siste årene har valgt den motsatte strategien; istedenfor å fremheve, har de dempet ned trosdimensjonen.

KrF står overfor et vanskelig valg: Partiet ønsker å ha innflytelse og være en maktfaktor. De kan velge å være tro mot sine kjernevelgere og "holde sin sti ren", men risikerer ved det å svekke sin politiske slagkraft på grunn av begrenset oppslutning. Eller de kan velge å være pragmatiske i sitt velgerfiske og på den måten få gjennomslag for sin politikk.

Det hele koker ned til KrFs kanskje evigvarende dilemma om hvordan partiet skal definere sin oppgave: *Skal KrF være menneskefiskere eller stemmefiskere?*

APPENDIKS

1. Søkeord i partiprogrammene.

- Krist* ⁵⁷
- Herre* / Gud / Skaperen / Jesus
- Moral*
- Famili*
- Ekteskap*
- Religi*
- Etisk / etikk
- Verdi*
- Abort* / svangerskapsavbr*
- Israel*
- Homo* / partnersk*
- Naturlig*
- Avhold* / alko* / edru* / rus*
- Åpningstid*
- Porno*

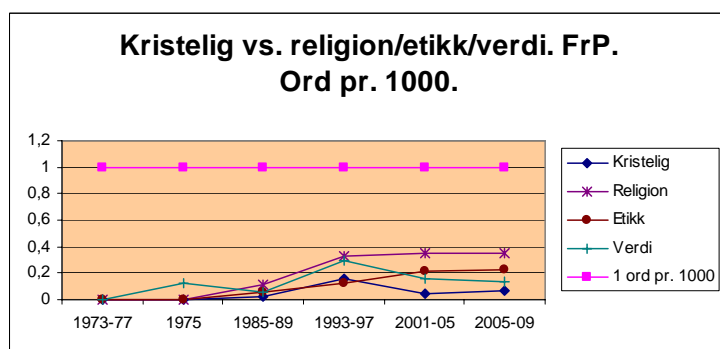
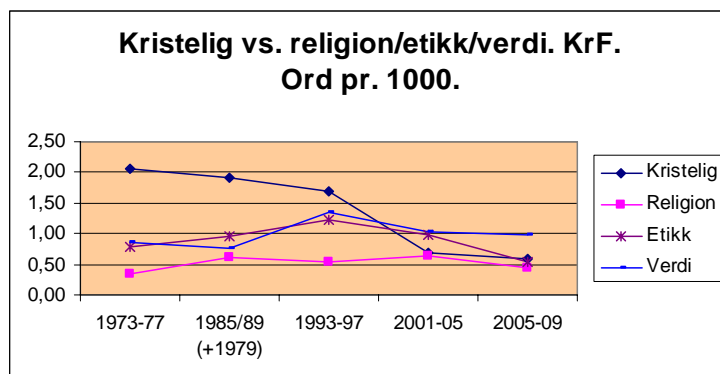
2. Klassifisering av ”kristelige temaer”:

- Spesifikk bruk av ordene kristent, kristelig osv.,
- Ord med klar referanse til bibelen / det kristne budskapet, som: Gud, Skaperen, de 10 bud, nestekjærligheten, forvalteransvaret, skaperverket, osv.
- Familien: fremhevet som ”samfunnets grunncelle”, det helt sentrale.
- Ekteskapet: fremhevet som ”det beste/riktigste”.
- Verdien av arbeid i hjemmet
- Abortmotstand / Abortforebygging
- Motstand mot aktiv dødshjelp
- Pro-Israel
- Homofili – motstand mot egne rettigheter knyttet til samliv og barn.
- Alkohol: avhold/edruskap.
- Rus: motstand
- Nei til søndagsåpne butikker
- Motstand mot pornografi
- Frihet i ansettelsesspørsmål hos trossamfunn og private virksomheter

---

⁵⁷ Bruken av * bak ordene indikerer at søket kan omfatte ord som starter på for eksempel krist* men med alle mulige varianter som en fortsettelse, som ”krist*endom” ”krist*ne” ”krist*elig” osv.

3. Kristelig versus religion/etikk/verdi.

4. Indikatorer for dimensjonene moral-religion og innvandring/solidaritet, 2005.

Moral/religion:

- Hvor vil du plassere deg selv på en skala fra 0 til 10 der 0 betyr at kristendomsundervisningen bør være obligatorisk i grunnskolen, mens 10 betyr at kristendomsundervisningen bør være frivillig.
- Så ser vi på diskusjonen om adgang til abort. Vi har samlet noen av de standpunktene som blir hevdet i denne debatten. Hvilken av disse uttalelsene stemmer best med din egen mening?
- Det bør være samme mulighet for adopsjon for homofile som for heterofile (ny i 2005).
- Kirken bør skilles fra staten (ny i 2005).
- Vi bør satse på et samfunn der kristne verdier spiller en større rolle.

Innvandring/solidaritet:

- Noen mener at Norges hjelp til fattige land, de såkalte utviklingslandene, bør skjæres ned, mens andre mener at den bør opprettholdes som nå eller eventuelt økes. Hva er din mening?
- Innvandring utgjør en alvorlig trussel mot vår nasjonale egenart
- Spørsmålet om norsk innvandringspolitikk, bør vi gjøre det lettere å få adgang til Norge eller bør antallet begrenses enda sterkere enn i dag?
- I dårlige tider bør vi først og fremst sørge for arbeid til nordmenn
- Hvis innvandrere uten norsk statsborgerskap begår en kriminell handling, skal de utvises (ny i 2005)

Kilde: Valgundersøkelsen 2005.

5. KrF-velgere med FrP i partisett / FrP-velgere med KrF i partisett:

	Velgere -05	KrF / FrP i partisett		Prosent
FrP	310	9		2,9
KrF	91		12	13,2

Litteratur- og kildeliste:

- Berglund, Frode (2004). *Partiidentifikasjon og politisk endring: En studie av langsiktige partitilknytninger blant norske velgere 1965-1997*. Oslo: Unipax: Institutt for samfunnsforskning.
- Bergstrøm, Göran og Kristina Boréus (2000). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bjørklund, Tor (2003). "Fremskrittspartiet gjennom 30 år.", *Nytt Norsk Tidsskrift* 2:129-145.
- Brekke, Torkel (2002). *Gud i norsk politikk: Religion og politisk makt*. Oslo. Pax Forlag.
- Brochmann, Grethe (2003). "Lykksalighetens rike og den nye etniske forstyrrelsen: Innvandring og det flerkulturelle Norge", kap. 14 i *Det norske samfunn*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Budge, Ian, David Robertson og Derek Hearl (red.) (1987). *Ideology, strategy and party change: Spatial analyses of post-war election programmes in 19 democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999): *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Flanagan, Scott C. (1987): "Value change in industrial societies". *American Political Science Review* 81: 1303-1319.
- Flanagan, Scott C. og Aie-Rie Lee (2003) "The new politics, culture wars, and the authoritarian-libertarian value change in advanced industrial democracies", *Comparative Political Studies* 36: 235-270.
- Grimstad, May Helen Molvær (1996). "Hvilken betydning har familien i et kristendemokratisk samfunn?", del IV i *Kristendemokratisk tenkning: Artikkelsamling om ideologi*. Oslo: KrFs studieforbund.
- Grønmo, Sigurd (1996). "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen", s. 73-108 i Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, Carl I. (2000) "Forslag fra stortingsrepresentant Carl I Hagen om nytt prinsipp for integrering av innvandrere samt lovregler slik at det ikke gis adgang til å fremføre bøønnerop gjennom høytaler fra moskeer". Stortinget: Dok.nr.8:34 (1999-2000)
- Hellevik, Ottar (1993). "Kulturelle skillelinjer i dagens samfunn. Et innlegg i postmaterialismedebatten". *Sosiologisk tidsskrift* 1 1:25-50.
- Hellevik, Ottar (2002). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Ottar (2004) "Velstandsvekst og verdiutvikling", *Religion og livssyn*. Årgang 16 nr. 4: 14-20.

- Hjelseth, Arve (1992). *En seiglivet døgnflue: FrPs vekst i 80-årene, noen mulige årsaker*. Oslo: Universitetet i Oslo, magisteravhandling i sosiologi.
- Huntington, Samuel P. (1993). "The clash of civilizations?" New York: Council of Foreign Relations, *Foreign affairs*; 72:3.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and postmodernization. Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Jenssen, Anders Todal (1993). *Verdivalg. Ny massepolitikk i Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Karvonen, Lauri (1994). "Christian parties in Scandinavia: victory over the windmills? Kap. 7 i David Hanley (red.) *Christian Democracy in Europe. A comparative perspective*. London & New York. Pinter Publishers.
- Kersbergen, Kees van (1995). *Social Capitalism. A study of Christian Democracy and the welfare state*. London: Routledge.
- Knutsen, Oddbjørn (1982). *Materialisme og post-materialisme i Norge : en kritisk empirisk analyse av Ronald Ingleharts teori om "den stille revolusjonen"*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 10/82, arbeidsnotat/ Demokrati i Norge.
- Knutsen, Oddbjørn (1988). "Partipolitiske skillelinjer i avanserte industrisamfunn" i *Tidsskrift for Samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget 29 (2) 1988 ss. 155-175.
- Knutsen, Oddbjørn (1990). "Materialist and postmaterialist values and social structure in the Nordic countries. A comparative study. *Comparative Politics*. Vol. 22: 85-104.
- Kobbeltveit, Olav (2004). *Valgerd – eit portrett*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Leirvik, Oddbjørn (2006). *Islam og kristendom: Konflikt eller dialog?* Oslo: Pax Forlag.
- Lipset, Seymour.M. og Rokkan, Stein (1967). *Party systems and voter alignments: Cross-national perspectives*. New York: The Free Press.
- Madeley, John (1994). "The antinomies of Lutheran politics: the case of Norway's Christian Peoples Party" i kap. 8 i David Hanley (red.) *Christian Democracy in Europe. A comparative perspective*. London & New York. Pinter Publishers.
- Madeley, John (2000). "Reading the runes. The religious factor in Scandinavian electoral politics". Kap. 3 i David Broughton og Hans-Martin ten Napel (red.) *Religion and mass electoral behaviour in Europe*. London: Routledge. ECPR studies in European political science;19.
- Norris, Pippa og Ronald Inglehart (2004). *Sacred and secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rimehaug, Erling (1997). *Midtbanespilleren. Kjell Magne Bondevik og Kristelig Folkeparti*. Oslo: Luther Forlag.
- Rokkan, Stein (1987). *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sjøblom, Gunnar (1968). *Party strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Skjeie, Hege (1992). *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Rapport 92:11. Avhandling, Universitetet i Oslo.

Sæter, Jostein (red.) (1985). *Kristelig folkepartis historie 1933 – 1983: samling om verdier*. Oslo: Valo.

Sætra, Lene (2002). *The Christian right: Religion and Politics in the United States*. Oslo: A Thesis presented to the Department of British and American Studies the University of Oslo in Partial Fulfillment of the Requirements for the Cand. Philol. degree.

Vagle, Wenche, Margareth Sandvik og Jan Svennevig (1993). *Tekst og kontekst. En innføring i tekstlingvistikk og pragmatikk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU) / J.W. Cappelens Forlag.

Valen, Henry (1981). *Valg og politikk – et samfunn i endring*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet. NKS-Forlaget

Weber, Cynthia (2005). *International relations theory: A critical introduction*. London and New York: Routledge.

Aardal, Bernt og Henry Valen (1995). *Konflikt og opinion*. Oslo: NKS-Forlaget.

Aardal, Bernt m.fl. (1999). *Velgere i 90-årene*. Oslo: NKS-Forlaget.

Aardal, Bernt (red.) (2003). *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001*. Oslo: N.W. Damm & Søn.

Aardal, Bernt., Anne. Krogstad og Hanne Marthe Narud (red.) (2004): *I valgkampens hete*, Oslo: Universitetsforlaget.

Valgundersøkelsene

Kiberg, Dag og Kristin Strømsnes (1992). *De norske valgundersøkelsene 1977, 1981, 1985 og 1989. Dokumentasjon og frekvenser*. Bergen: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, NSD rapporter; 94.

Valen, Henry og Bernt Aardal (1983). *Et valg i perspektiv. En studie av Stortingsvalget 1981*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. Samfunnsøkonomiske studier 54.

Valen, Henry, Bernt Aardal og Gunnar Vogt (1990). *Endring og kontinuitet. Stortingsvalget 1989*. Oslo – Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. Sosiale og økonomiske studier 74.

Aardal, Bernt og Henry Valen (1989). *Velgere, partier og politisk avstand*. Oslo – Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå. Sosiale og økonomiske studier 69.

Aardal, Bernt, Henry Valen og Frode Berglund (1995). *Valgundersøkelsen 1993, Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Notater, Statistisk sentralbyrå 95/11.

Aardal, Bernt, Henry Valen og Ingunn Opheim (1999). *Valgundersøkelsen 1997, Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Rapporter, Statistisk sentralbyrå 99/16.

Aardal, Bernt, Henry Valen, Rune Karlsen, Øyvind Kleven og Tor Morten Normann (2003). *Valgundersøkelsen 2001, Dokumentasjons- og tabellrapport*. Oslo: Notater, Statistisk sentralbyrå 2003/14

Kilder for tekstanalysene:

CD-rom plate: "Vi vil...! Norske partiprogrammer 1884-2001"⁵⁸. Bergen/Oslo: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste / Institutt for samfunnsforskning.
(CD-en inneholder også programmene for 2001-05.)

KrFs valgprogram 2005-09: KrFs hjemmeside

URL: http://www.krf.no/pls/portal/docs/PAGE/KRF/POLITIKK/POL_DOK/KRF_POLITISK_PROGRAM_2005-09.DOC [Lesedato 19.09.06.]

FrPs valgprogram 2005-09: FrPs hjemmeside:

URL: <http://frp.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=8402> [Lesedato 19.09.06.]

Henvisninger til aviser:

Aftenposten (2004). "Alvheim forsvarer Høybråten mot "hetsing". 8. februar.

Adresseavisen (2004). "- Europa bukker under for islam". 14. juli.

Adresseavisen (2004) "Nå må vi tørre å støtte Carl I. Hagen", leserinnlegg fra Morten Selven, 17. juli.

Bergens Tidende (2004) "Lovpriste Israel, angrep islam", 14 juli.

Dagen (2003). "Ved Valgerds avgang", leder 10. november.

Henvisninger til internett:

Den norske Kirke (2002-2005) *Håndbok for menighetsråd*.

URL: <http://www.kirken.no/Materiell/menigh/KAP8.1.htm> [Lesedato 22.09.06.]

Hagen, Carl I. (2004a). "FrP og kristne verdier", leserinnlegg, *Dagen.no*, 4. desember.

URL: http://www.dagen.no/show_art.cgi?art=6821 [Lesedato: 19.09.06.]

KrF (2004). *Kristendemokratisk manifest*

URL: http://www.krf.no/portal/page?_pageid=33,87414&_dad=portal&_schema=PORTAL:
[Lesedato 25.09.06]

Kvalbein, Jon (2003). "Hvorfor taper KrF velgere?", innlegg i *Dagen*, 28. oktober.

URL: http://www.dagen.no/show_art.cgi?art=4932 [Lesedato: 19.09.06.]

Statistisk Sentralbyrå (2004). *Medlemmer i trus- og livssynssamfunn*.

URL: <http://www.ssb.no/emner/07/02/10/trosamf/tab-2004-10-21-01.html> [Lesedato: 22.09.06.]

Sæle, Finn Jarle (2006) "Hagens oppreisning", *I DAG.no* 10. mai.

URL: <http://idag.no/debatt-oppslag.php3?ID=10072> [Lesedato: 19.09.06.]

---

⁵⁸ CD-en inneholder også programmene for 2001-05.

Siterte uttalelser til medier:

Alvheim, John (2005) til *Dagen.no*. ”- AP ødelegger ekteskapet”, 12. april.

URL: http://www.dagen.no/show_art.cgi?art=7407 [Lesedato 19.09.06]

Hagen, Carl I. (2004b) sitert hos *NTB Tekst*. ”Hagen mener Arafat stod i veien for fredsprosessen” 11. november.

Hallaråker, Karl Johan(2005) til *Dagen.no*. ”- KrF manglar totalt ein kristen argumentasjon”, 1. september.

URL: http://www.dagen.no/show_art.cgi?art=8074 [Lesedato 19.09.06]

Prestegård, Gunnar (2000) sitert hos *NTB Tekst* ”Hagen sier nei til "Allah-o-akbar" via høytalere”. 24 januar.